

**BAYBURT ÜNİVERSİTESİ \* SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİMDALI**  
**TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**ARAP DİLİNDE İŞTİKÂK VE ABDULKÂDİR B. MUSTAFA EL-MAĞRİBÎ'NİN EL-İŞTİKÂK VE'T-TA'RÎB ADLI ESERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**  
**Sabri YILDIRIMER**

**ARALIK-2018**  
**BAYBURT**

**BAYBURT ÜNİVERSİTESİ \* SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİMDALI**  
**TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**ARAP DİLİNDE İŞTİKĀK VE ABDULKĀDİR B. MUSTAFA EL-MAĞRĪBĪ'NİN EL-İŞTİKĀK VE'T-TA'RĪB ADLI ESERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**  
**Sabri YILDIRIMER**

**Tez Danışmanı: Prof. Dr. Abdulkadir YILMAZ**

**ARALIK-2018**  
**BAYBURT**



T.C.  
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ



TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Abdulkadir YILMAZ danışmanlığında, 182108035 numaralı Sabri YILDIRIMER tarafından hazırlanan bu çalışma 07/12/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

**Başkan** : Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU İmza: .....

**Jüri Üyesi** : Prof. Dr. Abdulkadir YILMAZ İmza: .....

**Jüri Üyesi** : Prof. Dr. Mustafa KAYA İmza: .....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. ....../...../.....

.....

Enstitü Müdürü

## **BİLDİRİM**

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Sabri YILDIRIMER

07/12/2018



## ÖNSÖZ

İnsanoğlunun en önemli iletişim aracı olan dil, canlı bir varlık gibi doğar, gelişir ve ölür. Yaşayan dünya dilleri arasında yer alan Arapça, köklü bir geçmişe sahiptir. İslâmiyetten önce sınırlı bir coğrafyada konuşulan bir dil olan Arapça, hidayet kaynağı olan İslâm dininin gelişile çeşitli bölgelere yapılan fetihler neticesinde, farklı medeniyetlerle daha çok tanışma imkânı bulmuştur. Bu yönüyle tarih sayfaları arasında kaybolmaktan korunan Arap dili, günümüzde Müslümanlar arasında ayrı bir yer tutmaktadır. Evrensel bir din olan İslâm dini, Arap toplumunun kullanmış olduğu dilin gelişiminde önemli etkilere sebep olmuş ve Arap dilini hızlı bir gelişim aşamasına taşımıştır. Arap dilinin gelişiminde çeşitli metotlar kullanılmıştır. Arap dilinin bu gelişiminde en önemli ve ilk sırayı teşkil eden metot iştikâk ve ta'rib metodudur. İştikâk sayesinde Araplar hayatlarında ihtiyaç duydukları kelimeleri türetebilmiş, ta'rib metodu ile de farklı medeniyetlerde bulunan kelimeler alınarak Arap diline aktarılmıştır.

Abdulkâdir el-Mağribî, son dönemlerde yaşayan önemli Arap filologları arasında yer alan bir âlimdir. Etimoloji alanında yeterli çalışmanın yapılmamış olmasından dolayı Prof. Dr. Abdurrahman ÖZDEMİR'in tavsiyesi üzerine bu alanda telif edilmiş olan Abdulkâdir el-Mağribî'nin *el-İştikâk ve 't-Ta'rib* adlı meşhur eserini tez konusu olarak seçmeye karar verdik. Yaptığımız bu çalışma, el-Mağribî'nin, *el-İştikâk ve 't-Ta'rib* adlı eserinde etimolojiye olan bakış açılarını göstermeyi ve onun Osmanlı'nın önemli şahsiyetleri arasında yer alan kimliğini tanıtmayı hedeflemektedir.

Çalışmamız, giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır;

Giriş kısmında; iştikâk ilminin önemine, kısımlarına ve tarihçesine dair bir takım bilgilere yer verildi.

Birinci bölümde; Abdulkâdir el-Mağribî'nin hayatına, İslâmî kişiliğini oluşturan temel şahsiyetlere ve bu kişiliğini imar eden farklı yönlerine ışık tutulmaya çalışıldı. Yazmış olduğu eserleri arasında basılmış olanlar tanıtıldı ve henüz basılmamış olanlara ise değinildi.

İkinci bölümde; eserin yazılış amacı ve özellikleri açıklandı. Eserde yer alan iştikâk konuları, alanda yazılmış önemli kaynaklardan yararlanılarak ele alındı. el-Mağribî'nin değerlendirmeleri ve farklı görüşleri ortaya konulmaya gayret edildi. Müellif, yabancı dilden ta'rib/aktarma metoduyla Arap diline geçen mu'arrab kelimelerin bir kısmının hangi dillerden alındığını gösterirken, bazılarının ise hangi dile ait olduğuna dair her hangi bir bilgi vermemiştir.

Eser üzerinde çalışan Abdu'l-İlâh Nebhân'nın dipnotta vermiş olduğu bilgilerden yararlanarak hangi dile ait olduğu zikredilmeyen kelimelerin dillerini (\*) rumuzuyla işaretleyerek ayırdık.

Bu çalışmanın ortaya konmasında yardımcı olan ve tavsiyelerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Abdulkadir YILMAZ'a, görüş ve değerli bilgilerinden istifade ettiğim saygı değer hocam Prof. Dr. Nasrullah HACİMÜFTÜOĞLU'na, eserlerinden ve ilmî tecrübelerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Mustafa KAYA hocama, değerli hocam Abdurrahman ÖZDEMİR'e, tezde bana destek olan Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SEVER, Dr. Öğr. Üyesi Dessouki İbrahim, Dr. Öğr. Üyesi Eid Fathi Abdelaziz, Öğr. Gör. Dr. Abdussamet VARLI, Öğr. Gör. Lütfi ÖZBEY, Öğr. Gör. Ahmet Mahmut GÖZÜN, hocalarıma minnet ve şükranlarımı arz etmeyi bir borç bilirim.

Sabri YILDIRIMER

## İÇİNDEKİLER

|  |      |
|--|------|
| ÖNSÖZ.....   | IV   |
| İÇİNDEKİLER.....   | VI   |
| ÖZET.....  | VIII |
| ABSTRACT.....  | IX   |
| KISALTMALAR.....   | X    |
| GİRİŞ.....   | 1    |
| BİRİNCİ BÖLÜM.....   | 7    |
| ABDULKÂDİR b. MUSTAFA el-MAĞRİBÎ, HAYATI VE ESERLERİ.....                    | 7    |
| 1.1. Hayatı.....   | 7    |
| 1.2. Aile Yapısı.....  | 11   |
| 1.3. Abdulkâdir el-Mağribî'nin Farklı Yönleri.....                           | 12   |
| 1.3.1. Gazetecilik Yönü.....   | 12   |
| 1.3.2. Fikhî Yönü.....   | 16   |
| 1.4. Hocası.....   | 17   |
| 1.4.1. Hüseyin el-Cisr.....  | 17   |
| 1.5. Vefatı.....   | 19   |
| 1.6. Eserleri.....   | 19   |
| İKİNCİ BÖLÜM.....  | 23   |
| ABDULKÂDİR b. MUSTAFA el-MAĞRİBÎ'NİN el- İŞTİKÂK VE'T-TA'RÎB ADLI ESERİ..... | 23   |
| 2.1. Eserin Genel Özellikleri.....   | 23   |
| 2.2. Eserin Yazılış Sebebi.....  | 24   |
| 2.3. <i>el-İştikâk ve't-Ta'rib</i> Adlı Eserde Ele Alınan Konular.....       | 27   |
| 2.3.1. İştikâk.....  | 27   |
| 2.3.2. İştikâkın Kısımları.....  | 30   |
| 2.3.2.1. el-İştikâku's-Sağîr.....  | 30   |
| 2.3.2.2. Kalb.....   | 34   |
| 2.3.2.3. İbdâl.....  | 37   |
| 2.3.2.4. Naht.....   | 40   |
| 2.3.3. Ta'rib.....   | 45   |
| 2.3.4. Arap Irkının Oluşumu ve Arap Dilinin Gelişimi.....                    | 47   |

|  |     |
|--|-----|
| 2.3.5. Arap Dilinin “Dahîl” Kelimeyle Gelişimi.....                  | 50  |
| 2.3.6. Ta’rîb Görevi.....  | 54  |
| 2.3.7. Kur’ân’da Mu’arrab Kelimeler.....                             | 56  |
| 2.3.8. Sünnette Geçen Mu’arrab Kelimeler.....                        | 73  |
| 2.3.9. Mu’arrab Kelimeler.....                                       | 78  |
| 2.3.9.1. Hayvanlar .....   | 78  |
| 2.3.9.2. Bitkiler ve Hoş Kokulu Otlar .....                          | 79  |
| 2.3.9.3. İlaçlarda Kullanılan Bitkiler/Şifalı Bitkiler .....         | 80  |
| 2.3.9.4. Yiyecekler ve İçecekler .....                               | 81  |
| 2.3.9.5. Kokular .....   | 82  |
| 2.3.9.6. Giysiler .....  | 83  |
| 2.3.9.7. Madenler.....   | 84  |
| 2.3.9.8. Değerli Taşlar .....  | 84  |
| 2.3.9.9. İnşaat Aletleri .....                                       | 85  |
| 2.3.9.10. Müzik Aletleri .....                                       | 85  |
| 2.3.9.11. Çeşitli Eşyalar.....                                       | 86  |
| 2.3.9.12. İlmî ve Fennî Kelimeler.....                               | 88  |
| 2.3.9.13. Dinî Kelimeler .....                                       | 89  |
| 2.3.9.14. Çeşitli Mu’arrab Kelimeler.....                            | 90  |
| 2.3.10. Ta’rîbin Şartı .....   | 91  |
| 2.3.11. Ta’rîb Kıyâsîdir .....                                       | 94  |
| 2.3.12. Mu’arrab Kelimenin Arapça Bir Kelime Mesabesinde Oluşu ..... | 95  |
| 2.3.13. Mu’arrab Bir Kelime Fasîh Olabilir.....                      | 98  |
| 2.3.14. Fasîh Kişilerin Kalamında Mu’arrab Kelimeler.....            | 103 |
| 2.3.15. Tevlîd .....   | 107 |
| SONUÇ.....   | 112 |
| KAYNAKÇA .....   | 114 |



## ÖZET

Abdulkâdir el-Mağribî, Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşayan samimi bir Osmanlı müdafidir. Hayatını İslâm'a ve Arap diline adayan el-Mağribî, XX. asrın önemli Arap dilbilimcileri arasında yer almış; tefsir, hadis, belâgat, gramer ve etimoloji alanlarında birçok eser telif etmiştir.

Bu çalışmada, Abdulkâdir el-Mağribî'nin hayatına, kişiliğine, yazmış olduğu eserlerine ve meslek hayatının çok yönlülüğüne değinilerek, kaleme aldığı *el-İştikâk ve 't-Ta'rîb* adlı eseri tanıtılmakta ve eserdeki iştikâk konularına yer verilmektedir.

Çalışma giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır;

Giriş bölümünde; Arap dili hakkında kısa bilgilere yer verilerek, iştikâk ilminin önemi, kavramsal çerçevesi ve iştikâkın kısımları hakkında genel bilgiler sunuldu.

Birinci bölümde; Abdulkâdir el-Mağribî'nin hayatı, ilmî gelişimi, etkilendiği şahsiyetler ve yazmış olduğu eserler tanıtıldı, henüz basılmamış olanlar hakkında da kısa bilgiler verildi.

İkinci bölümde; eserin yazılış amacına değinilerek eserin genel özellikleri hakkında bilgi verildi. Çalışmada iştikâk ilminin üç ana konusunu inceleyen eserin muhtevası takip edilerek sırasıyla iştikâk, ta'rîb ve tevlîd konuları ele alındı. Çalışmada alanın önemli kaynaklarına başvurularak konun daha iyi anlaşılması için gayret gösterildi.

Anahtar Kelimeler: **Abdulkâdir el-Mağribî, İştikâk, Ta'rîb, Mu'arrab, Tevlîd, Müvelled.**

## ABSTRACT

Abdulkadir al-Maghribi is a sincere Ottoman defender living in the late Ottoman period. Al-Maghribi, who devoted his life to Islam and the Arabic language, was one of the important Arabic language philologists of the 20th century; He wrote many works in the fields of Tafsir, Hadith, Rhetoric, Grammar and Etymology.

In this study, after addressing the life, personality and the versatility of his professional life, his work named “al-Ishtikak ve't-Ta'rîb” is introduced and Ishtikak (The art of using combination of words derived from the same root) topics in the work are discussed.

The study consists of an introduction and two main parts;

In the introduction brief information about Arabic language, the importance of the Ishtikak science, conceptual framework and general information about the parts of Ishtikak has been presented.

In the first part; Abdulkâdir el-Mağribî's life, his scientific development, influenced personalities and the works he wrote were introduced. Also brief information was given about his works which have not yet been published.

In the second part; general characteristics of the work were given. Following the index of the work, which examines the three main topics of Ishtikak science, the subjects of Ishtikak, Ta'rib and tawleed were discussed. For a better understanding of the subject important resources related to the field were also investigated.

**Key words:** Abdulkadir al-Maghribi, Ishtikak, Ta'rîb, Mu'arrab, Tawleed, Muvelled

## KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser  
a.g.m. : Adı geçen madde  
a.g.y. : Adı geçen yer  
a. mlf. : Aynı müellif  
AÜDTCF : Atatürk Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi  
AÜİFY : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları  
b. : Bin, İbn  
Bkz/bkz : Bakınız  
Çev/çev : Çeviren  
DİA : Diyanet İşleri Ansiklopedisi  
h. : Hicrî  
İÜ : İstanbul Üniversitesi  
m. : Milâdî  
Nşr./nşr. : Neşreden  
ö. : Ölümü, ölüm tarihi  
s. : Sayfa  
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı  
T.y./t.y. : Tarih yok  
Thk./thk. : Tahkik eden  
vb. : Ve benzeri  
y.y. : Basım yeri yok  
yy. : Yüzyıl

## GİRİŞ

Dil bireylerin kendi aralarında ve toplumla iletişim kurmasını sağlayan doğal bir iletişim aracıdır. Bununla birlikte insan hayatının ilk zamanlarında dil, bütün asırlara ve medeniyetlere yetebilecek kadar kelime yapısına sahip olmamıştır. Zaman ilerledikçe insanların gereksinimleri artmış ve dil bu ihtiyaçları karşılayabilmek adına medeniyetin ilerlemesine bağlı olarak gelişme aşamasına girmiştir. İnsanların yaşadığı farklı coğrafi bölgeler de dilin gelişmesini etkilemiştir. Örneğin kırsal bölgelerde yaşayan insanlarla sahil şehirlerinde yaşayan insanların ve sıcak iklime sahip bölgede yaşayan insanlarla soğuk bölgede yaşayan insanların ihtiyaçları bir birinden farklıdır ve zaman ilerledikçe bu ihtiyaç daha da artmıştır. Örneğin Arapça'ya “*gemî*” anlamına gelen كلك kelimesi, şartların değişmesi nedeniyle, beşerî, ticarî ve coğrafi etkileşimin bir neticesi olarak Farsça dilinden dâhil olmuştur.

Doğal bir iletişim aracı olan dil, dilbilimciler tarafından morfolojik (tipolojik) bir sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur. Bu tasnifin amacı, dillerde kullanılan kelimelerin ek alıp almadığı yönünden ele almak ve dillerin türetim şekli konusunda bilgi elde etmektir.<sup>1</sup> Diller biçimsel açıdan aşağıdaki şekilde tasnif edilmiştir;

### 1. Tek Heceli Diller (Ayrımlı Diller)

Bu dillerde kullanılan sözcükler her hangi bir ek almamaktadır. Bu dili konuşan insanlar sözcüklere farklı anlamlar katabilmek için, sözcüğün cümledeki yerini değiştirmektedir. Çince, Afrika dilleri ve Vietnam dili bu diller arasında sayılmaktadır.<sup>2</sup>

### 2. Bağlantılı Diller (Eklemeli Diller)

Eklemeli diller, kök kelimenin başına ya da sonuna birtakım eklerin getirilmesiyle anlam genişliğinin sağlandığı dillerdir. Bu dillerin en temel özelliği türetme yapılırken kelimenin kökünde herhangi bir değişikliğin meydana gelmemesidir. Ural-Altay dilleri bu gruba girmektedir. Sondan eklemeli bir dil olan Türkçe de Ural-Altay dil grubuna dâhildir.<sup>3</sup>

### 3. Bükümlü Diller (Çekimli Diller)

Bu dillerde kelime türetimi yapılırken kök kelimenin önüne, ortasına ve sonuna ek getirilmekte ve kök kelimenin asıl sesleri yeni kelimedede hep aynı kalmaktadır. Bu dili bağlantılı

<sup>1</sup> Zeynel Kiran, **Dilbilim Akımları**, 1. Baskı, Ankara: Onur Yayınları, 1986, s. 34.

<sup>2</sup> Kiran, a.g.e., s. 35.

<sup>3</sup> Kiran, a.g.y.

dilden ayran özellik kökün değişikliğe uğramasıdır. Sâmi dilleri ile Hint-Avrupa dilleri bu çeşit diller arasında yer almaktadır.<sup>4</sup>

#### 4. Çok Bükümlü Diller

Bu dillerin en bariz özelliği bir sözcüğe getirilen eklerle cümle oluşturulmasıdır. Bu dilde geçen cümleler, sözcüğe getirilen eklerle oluşturulduğu için cümle tek bir sözcük gibi gözükmetedir. Eskimo dilleri bunlar arasında yer almaktadır.<sup>5</sup>

Bir toplumun kendi arasında kullanmış oldukları dilin biçimsel tasnifi olduğu gibi ayrıca kaynaklandıkları kök dillere göre tarihsel sınıflandırılmaya da tabi tutulmuştur. Günümüzde yaşayan en önemli diller arasında yer alan Arapça tarihsel akrabalık açısından Sâmi dilleri grubunda değerlendirilmektedir.<sup>6</sup>

Arap toplumu İslâmiyet'in doğuşundan önce yerleşik (hadarî) ve göçebe (bedevî) olmak üzere iki farklı yaşam tarzına sahipti. Toplumsal şekillenmeleri ise kabile sistemi üzerine kurulu bir düzendi. Kabileler arasında en saygı değer ve köklü geçmişe sahip olan kabile, Kusay b. Kilâb (ö. 480 dolayları) önderliğinde bir araya getirilen Kureyş kabilesidir.<sup>7</sup> Yerleşik bir hayata sahip olmayan daha çok yarı göçebe bir hayat yaşayan Kureyş kabilesi, Kusay tarafından Mekke etrafına yerleştirildikten sonra yerleşik bir hayat sistemine geçmiştir.<sup>8</sup> Mekke toprakları tarıma elverişli olmadığından dolayı Arapların çoğu geçimlerini ticaret yoluyla sağlamaktaydı. Arap kabileleri arasında ticaret sektöründe en geniş alana sahip ve aktif olan kabile Kureyş kabilesidir.<sup>9</sup> Geçimlerinin büyük bir kısmını ticaretle sağlayan Kureyş kabilesi, Arap yarım adasının farklı bölgelerine ticarî seferler yaparlardı. Ticaretle uğraşan Kureyşliler, Farsça, İbranice, Yunanca, Habeşçe gibi farklı dil ve lehçelerden bir takım kelimeleri kendi dillerine aktarmışlardır. Ayrıca şiir yarışmalarının düzenlendiği meşhur Ukaz panayırında toplanan kabilelerle yakın ilişkiler kurmuş ve kendilerine uygun gördükleri sözcükleri kendi lisanlarına kazandırmışlardır. Arapça'nın gelişiminde büyük payı olan Kureyş lehçesi ticaret ve panayırlar

<sup>4</sup> Kıran, a.g.e., s. 35.

<sup>5</sup> Kıran, a.g.y.

<sup>6</sup> Gotthelf Bergstrasser, **Sâmi Dilleri Tarihi**, çev. Hulusi Kılıç-Eyyüp Tanrıverdi, 1. Baskı, İstanbul: Anka Yayınları, 2006, s. 15.

<sup>7</sup> Ahmed İbrahim eş-Şerîf, **Mekke ve'l-Medîne fi'l-Câhiliyye ve 'Ahdî'r-Rasûl**, Mısır: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1985, s. 189.

<sup>8</sup> Casim Avcı, "Kureyş", **DİA**, İstanbul: TDV, 2002, 26, 443.

<sup>9</sup> Lütfî Abdulvahhâb, **el-'Arab fi'l-'Usûri'l-Kadîme**, 2. Baskı, Mısır: Dâru'l-Ma'rifeti'l-Cemâ'iyye, 2009, s. 312.

gibi çeşitli vasıtalarla en gelişmiş Arapça'ya sahip olan bir lehçe halini almıştır. İnsanlığa hidayet kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'de bu lehçe üzere inmiştir.<sup>10</sup>

İslâm'ın gelişiyle yaşanan bir takım fetihler dolayısıyla Araplar yabancı toplumlarla daha da yakınlaşmıştır. Ayrıca Arap olmayan toplumların İslâmiyet'i kabul etmeleri ile birlikte, yabancılarla beraber yaşamaya başlamıştır. Arapların bu birlikteliği dillerinde bozulmalara sebebiyet vermiş ve gramer kurallarına uyulmamaya başlanmıştır.<sup>11</sup>

İslâm tarihinde önemli bir devri teşkil eden Emevîler döneminde Arap dilinde yaşanan bozulmalar daha çok artmış ve bu durumu ortadan kaldırmak için çölde yaşayan bedevîlerle iletişim kurulmuştur. Arap dilini doğru şekilde muhafaza altına alabilmek için ilk önce Kays, Temîm ve Esed kabilelerinin kullanmış oldukları dillerden yararlanılmıştır. İlerleyen zamanlarda zikri geçen bu üç kabileye ek Hüzeyl ve Kenâne kabileleri de eklenmiştir. Emevîler döneminde Arap diline yabancı kelime aktarımı açısından hızlı bir gelişme yaşanmıştır.<sup>12</sup> Bu dönemde tercüme hareketleri Hâlid b. Yezîd (ö. 85/704) ile başlamıştır. Pozitif ilimlere ilgi duyan Hâlid, kimya, tıp ve astronomi gibi bilimlerde kaleme alınmış Yunanca ve Kıptice dillerine ait kitapları tercüme ettirmiştir.

Arap dilinin ilmî ve bilimsel alanda gelişiminde Emevîler döneminde yaşanan tercüme hareketleri etkili olmuştur. Abbâsiler döneminde ise tercüme hareketleri daha hızlı bir ivme kazanmıştır. Bu dönemde daha çok kelimeler üzerine tartışmalar yapılmasından dolayı Halife Me'mûn (ö. 218/833) zamanında Arapça'ya felsefe ve mantık kitapları tercüme edilmiştir. Emevîler döneminde yaşanan ve Abbâsîler döneminde devam eden tercüme hareketleri Arapça'da kullanılan vezinlere ters düşen kalıpların çoğalmasına sebep olmuştur. Halife Me'mûn bu sebeple Beytü'l-Hikme'de Arapça diline çevrilen tercümelerin düzeltilmesi için bilginleri görevlendirmiştir.<sup>13</sup> Bu dönemin tercüme hareketinin başında gelenler Huneyn b. İshâk (ö. 260/873) ve İbnü'n-Nedîm (ö. 385/995) dir. Huneyn b. İshâk Arap diline Yunanca yazılmış olan tıp ve felsefe eserlerinin tercümesinde önemli hizmetler vermiştir. İbnü'n-Nedîm ise kendini belli konularda sınırlandırmamış ve yazmış olduğu *el-Fihrist* adlı meşhur eserinde çeşitli dinler, mezhepler, ilimler ve sanatlar hakkında bilgi vermiştir.<sup>14</sup>

<sup>10</sup> İnci Koçak, **Arapça'nın Gelişme Yolları**, Ankara: 1984, AÜDTCF Yayınları, s. 6-7.

<sup>11</sup> Koçak, a.g.e., s. 8.

<sup>12</sup> Koçak, a.g.e., s. 10.

<sup>13</sup> Koçak, a.g.e., s. 114.

<sup>14</sup> Muhammed Hüseyin Abdulazîz, **et-Ta'rîb fi'l-Kadîm ve'l-Hadîs**, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, t.y., s. 94-106.

Arap dilinin gelişimini yani türetim yollarını inceleyen ilim hakkında 'İlmü'l-iştikāk kavramı kullanılmaktadır. Kâtib Çelebî (ö. 1067/1657) *iştikāk ilmini* şu şekilde tanımlamaktadır; “*İştikāk ilmi, türeyen ve kendisinden türetilen arasındaki asıl-fer ilişkisini, öz-cevher bakımından inceleyerek kelimelerin birbirinden nasıl türetildiğini araştıran bir ilimdir*”<sup>15</sup> Osmanlı’da da aynı şekilde kelime türetim bilimine 'İlmü'l-iştikāk kavramı kullanılmıştır. Batı bilim dünyasında ise bu bilim *etymology* ismiyle bilinmektedir. Türkçe’de de bu bilim dalına *etimoloji* denilmekle beraber daha çok *köken bilim* ifadesi tercih edilmektedir.<sup>16</sup>

Her dilin kendine has türetim metotları olduğu gibi yaşayan dünya dilleri arasında önemli yer tutan Arap dilinin de kendine özgü birtakım kelime türetme metotları bulunmaktadır.

Bu çalışma ile XX. asrın önemli dil âlimlerinden olan Abdulkâdir el-Mağribî’nin, Arap dilinin kelime türetme metotlarını ele alan *el-İştikāk ve't-Ta'rib* adlı eserinin tanıtımı ve incelenmesi amaçlanmıştır. Eserde ele alınan kelime türetme metotları şu şekildedir;

### 1. İştikāk (Türetme)

Arapça sözlükte *إِشْتِقَاق* *iştikāk* kelimesi “*birşeyin yarısını almak*”<sup>17</sup> anlamına gelmektedir. Arapça’nın gelişiminde en büyük etkisi olan ve dili kendi içerisinde geliştiren kelime türetme metodudur. İştikāk alanında Kutrub (ö. 210/825), el-Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830), el-‘Asmaî (ö. 216/831), Ebû Nasr Ahmed b. Hâtem el-Bâhilî (ö. 231/845), el-Müberred (ö. 286/900), Mufaddal b. Seleme (ö. 290/903) gibi âlimler müstakil eserler kaleme almışlar ancak eserler günümüze kadar ulaşmamıştır. İştikāk ilmi alanında günümüze ulaşan ilk eser İbn Düreyd’in (ö. 321/933) *el-İştikāk* adlı eseridir.<sup>18</sup> İbn Düreyd bu eserini Araplar’dan üstün olduklarını iddia eden Şuûbiyye’nin, Arap isimlerinin saçmalığı ve mantıksızlığı üzerine yaptığı eleştirilere cevap vermek amacıyla yazmıştır.<sup>19</sup>

İbn Düreyd’in eserinden sonra günümüze kadar ulaşabilen bir diğer eser de Ebü'l-Kâsım ez-Zeccâcî (ö. 337/949) tarafından kaleme alınan *İştikāku Esmâillâh* adlı eserdir. ez-Zeccâcî bu eserinde Allah’ın isim ve sıfatlarının türeyiş şekillerini kaleme almıştır.<sup>20</sup> Günümüzde iştikāk

<sup>15</sup> Kâtib Çelebî, *Keşfü’z-Zünûn*, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1990, 1, 101.

<sup>16</sup> Soner Gündüzöz, *Arapçanın Söz Varlığı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2015, s. 16-17.

<sup>17</sup> Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1993, 13, 251.

<sup>18</sup> Fuâd Hannâ Terzî, *el-İştikāk*, 1. Baskı, Lübnan: Mektebetü Lübnân, 2005, s. 16-17.

<sup>19</sup> Hulusi Kılıç, “İştikāk”, *DİA*, İstanbul: TDV, 2001, 23, 440

<sup>20</sup> Terzî, a.g.e., s. 17.

alanında yazılmış olan en önemli eser Abdullâh Emîn tarafından kaleme alınan *el-İştikâk* adlı eserdir. Abdullâh Emîn bu eserinde iştikâk ilminin teori ve uygulamasına dair çağdaş ve kapsamlı çalışma gerçekleştirmiştir.

İştikâkın genel tarihçesine bakıldığında h. IV. asrın ortalarına kadar Arap dil bilimcilerin *iştikâk*'ı, aralarında lafız ve mana uyumu olan kelimeler arasındaki değişim olarak ele aldıkları ve iştikâkın kısımları arasında sadece *el-İştikâku 's-sağîr*'e yer verdikleri anlaşılmaktadır. Hicrî IV. asrın sonlarına doğru İbn Cinnî (ö. 392/1002) iştikâk ilminde yeni bir sayfa açmış ve iştikâkın kısımları arasında *el-İştikâku 'l-kebîr/ekber* (kalb) kısmını eklemiştir. İbn Cinnî'den sonra iştikâk kısımları hakkında söz edilmeye başlanılmıştır. Daha sonraki dönemlerde, Hâtimî (ö. 388/998) iştikâkın kısımları arasına *el-İştikâku 'l-ekber*'î (ibdâl) eklemiştir. Günümüz Arap filologlarından Abdullâh Emîn, iştikâkın bu üç kısmına klasik dilcilerin eserlerinde günümüze kadar müstakil olarak değerlendirdiği *naht*'ı *el-İştikâku 'l-kübbâr* adı altında eklemiş ve iştikâkı *el-İştikâk* adlı eserinde dört ana başlık altında incelemiştir.<sup>21</sup> Bu kısımlar ikinci bölümde daha ayrıntılı ele alınacaktır.

## 2. Ta'rib (Aktarma)

Sözlükte *ta'rib* kelimesi “*Arapçalaştırma, Araplaştırma*”<sup>22</sup> anlamlarına gelmektedir. Bu türetme metodu, Arap diline yabancı dillerden bir takım kelimeleri değişikliğe uğratarak aktarma görevi görmektedir. Arap diline yabancı dillerden aktarılan kelimeler çok erken dönemlerden itibaren Arap dilcilerinin ilgisini çekmiştir. Bu alanda yazılmış ilk eser Abdullâh b. Abbâs'a (ö. 68/687) nisbet edilen *el-Lügât fi'l-Kur'ân* adlı eserdir. Bu eser Abdullâh b. Hüseyin b. Hasnûn el-Mukrî (ö. 386/996) tarafından Abdullâh b. Abbâs'a isnad edilmiştir.<sup>23</sup> Arap diline yabancı dillerden aktarılan mu'arrab kelimeler hakkında ilk müstakil eser Ahmed el-Cevâlikî (ö. 540/1145) tarafından kaleme alınan *el-Mu'arrab mine'l-Kelâmi'l-A'cemî* adlı eserdir. Zikri geçen eserde sayıları 3000'e yaklaşan kelime incelenmiştir. Bu alanda en geniş ve sistematik çalışma günümüz âlimlerinden Üsâme Reşîd Saffâr tarafından kaleme alınan *el-Mu'arrab ve'd-Dahîl ve'l-Elfâzü'l-Âlemiyye*<sup>24</sup> dir. Son yüzyıllar da batı bilim dünyasında bilim

<sup>21</sup> Terzî, a.g.e., s. 27.

<sup>22</sup> Ebü'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1. Baskı, Beyrut: Dâr Sâdir, t.y., 1, 587.

<sup>23</sup> Abdullâh b. Hüseyin b. Hasnûn el-Mukrî, *el-Lügât fi'l-Kur'ân*, thk. Salâhuddîn el-Müncid, 1. Baskı, Kahire: Matba'attü'r-Risâle, 1946, s. 19.

<sup>24</sup> Üsâme Reşîd Saffâr, *el-Mu'arrab ve'd-Dahîl ve'l-Elfâzü'l-Âlemiyye*, 1. Baskı, Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.



sanat, teknoloji alanlarında gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler ve yenilikler neticesinde yeni kelime ve kavramların aktarımı hususunda ta'rib metodu alanında çalışmalar yapmak üzere birtakım kurumlar kurulmuştur. Bunlar arasında 1962'de Rabat'ta kurulan *Mektebü Tensîkı't-Ta'rib* ile 1989'da Dimeşk'ta *el-Merkezü'l-'Arabî li't-Ta'rib ve't-Terceme ve't-Te'lif ve'n-Neşr* gibi kurumlar yer almaktadır. Ayrıca Dimeşk, Kahire, Bağdat Dil Kurumları'da bu konuda önemli çalışmalar gerçekleştirmektedir.<sup>25</sup>

### 3. Tevlîd (Üretme)

Arapça'da tevlîd kelimesi “doğurtmak, birşeyden başka bir şey çıkarmak” anlamlarına gelmektedir.<sup>26</sup> Söz konusu türetme şekli, kelimelerde semantik ya da fonetik değişikliklerle gerçekleşmektedir. Tevlîd, ihticac döneminde yaşayan Araplar arasında yaygın olmayan yeni tabir ve kelimelerin Arapça'da yer almasını sağlayan bir kelime türetme metodudur.<sup>27</sup> Bu kelime türetme metodunun en tipik örneği “telefon” manasında olan هَاتِف kelimesidir. Bu kelime Arapça'da “seslenen, bağıran” anlamında kullanılırken daha sonra en önemli iletişim aracı olan telefona tevlîd sistemiyle bu isim verilmiştir.<sup>28</sup> Arapça'da قَطَّار kelimesi önceleri “deve” anlamında kullanılmaktaydı. Günümüzde ise bu “tren” anlamında kullanılmaktadır. Tevlîd konusu daha çok lügat âlimlerinin ilgilenmiş olduğu bir türetme metodudur. Bu sebeple daha çok sözlüklerin içerisinde yer verilmiştir.<sup>29</sup> Günümüzün önemli filologları arasında yer almış olan Hilmî Halîl'in (ö. 1431/2010) *el-Müvelled* adlı eseri Arap dilinin bu türetme metodu hakkında teorik ve pratik uygulamasına dair geniş bilgilere yer veren müstakil bir eserdir.

<sup>25</sup> Nasuhi Ünal Karaarslan, “Ta'rib”, *DİA*, İstanbul: TDV, 2011, 40, 26.

<sup>26</sup> Muhammed Ali et-Tehânevî, *Keşşâfü Istulâhati'l-Fünûn ve'l-'Ulûm*, 1. Baskı, Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşrûn, 1996, 1, 1137.

<sup>27</sup> Gündüzöz, “Tevlîd”, *DİA*, İstanbul: TDV, 2012, 42, 37.

<sup>28</sup> Racâ Vahîd Düveyderî, *el-Mustalahu'l-'İlmî, fi'l-Lügati'l-'Arabiyye*, 1. Baskı, Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 2010, s. 89.

<sup>29</sup> Hilmî Halîl, *el-Müvelled fi'l-'Arabiyye*, 2. Baskı, Beyrut: Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, 2008, s. 161-164.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### ABDULKÂDİR b. MUSTAFA el-MAĞRİBÎ, HAYATI VE ESERLERİ

#### 1.1. Hayatı

Abdulkâdir el-Mağribî, 30 Ocak 1867 yılında babası Mustafa b. Ahmed el-Mağribî'nin (ö. 1304/1887) kadılık görevi yaptığı Suriye'nin Lazkiye vilayetinde dünyaya gelmiştir. Burada bir süre kaldıktan sonra ailesiyle Trablusşam'a geçen el-Mağribî, ilk ilmî tahsilini babasından almıştır.<sup>30</sup> İslâmî ilimlere vakıf olan babasının gözetiminde medrese eğitimi öncesi İbn Mâlik'in (ö. 600/1203)<sup>31</sup> *Elfiyye*, İbn Âcurrûm'un (ö. 723/1323)<sup>32</sup> *el-Âcurrûmiyye*, Muhammed Senûsî'nin (ö. 895/1490)<sup>33</sup> *es-Senûsiyye*, ve el-Lekânî'nin (ö. 1041/1632)<sup>34</sup> *Cevheretü't-tevhîd* gibi ilmî eserleri on yaşına gelmeden ezberlemiştir.<sup>35</sup> Babası tarafından özenle yetiştirilen el-Mağribî, on beş yaşına geldiğinde eş-Şeyh Hüseyin el-Cisr (ö. 1327/1909) tarafından kurulan ve dini ilimlerin yanısıra coğrafya, matematik gibi ilimleri de veren ve Trablusşam'ın ilk modern medresesi olan *el-Medresetü'l-Vataniyye*'de 1882 yılında eğitim almaya başlamıştır.<sup>36</sup>

İslâmî ilimleri öğrenmeye gayret eden ve bu sırada vaktinin çoğunu ezberle geçiren el-Mağribî, *el-Medresetü'l-Vataniyye*'de eğitimine devam ederken öğrenim gördüğü medrese

<sup>30</sup> Muhammed Mutî' Hâfız, Nizâr Abaza, **Târîhu 'Ulemâi Dimeşk fî Karnî'r-Râbi'a 'Aşar el-Hicrî**, Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1986, 2, 672.

<sup>31</sup> İbn Mâlik et-Tâî, 600/1203 senesinde Endülüs'te bulunan Ceyyân'da doğmuştur. Gramer alanında yazmış olduğu *el-Elfiyye* eseriyle meşhur olan İbn Mâlik 672/1273 senesinde Dimeşk'te vefat etmiştir. Ek bilgi için bkz. İbn Ümmî Kâsım el-Murâdî, **Tavdîhu'l-Makâsîd ve'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, thk. Abdurrahmân Ali Süleyman, 1. Baskı, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 2001, 1, 45-46.

<sup>32</sup> İbn Âcurrûm es-Sanhâcî 672/1273 senesinde Fas'ta dünyaya gelmiştir. Arap dili alanında yazmış olduğu *el-Mukaddimetü'l-Âcurrûmiyye* en meşhur eseridir. Kuzey Afrikalı âlim doğduğu yer olan Fas'ta 723/1323 senesinde vefat etmiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Ahmed Tevfik, Muhammed Haccî, **Ma'lemetü'l-Mağrib-Encyclopedie du Maroc**, Sale: el-Cemi'yyetü'l-Mağribiyye, 1989, 1, 143.

<sup>33</sup> Eş'arî mezhebinin önemli âlimlerinden olan Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî, Cezayir'in Tilimsân şehrinde doğmuştur. Doğduğu tarih hakkında iki ayrı nakil bulunmaktadır. Bir rivayete göre 832/1428 bir başka rivayete göre ise 838/1434 tarihleri geçmektedir. Akaid alanında yazmış olduğu *es-Senûsiyye* eseriyle meşhur olan es-Senûsî, doğduğu yer olan Tilimsân'da 895/1490 tarihinde vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İdris b. el-Mâhî el-Kaytûtî, **Mu'cemü Matbûâ'ti'l-Ğarbiyye**, Sale: Matâbi'u Sale, 1988, s. 263-264; Muhammed Aruçi, "Senûsî", **DİA**, İstanbul: TDV, 2009, 36, 534.

<sup>34</sup> Burhânüddîn İbrahim el-Lekânî, Mısır'da bulunan Lekânî şehrinde dünyaya gelmiştir. Doğduğu tarih bilinmemektedir. Akaid alanında yazmış olduğu *el-Cevheretü't-Tevhîd* eseriyle tanınan el-Lekânî, 1047/1632 senesinde hac dönüşü Akabe'de ahirete irtihal etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Âdil Nüveyhiz, **Mu'cemü'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâm hatta'l-'Asri'l-Hâdir**, 2. Baskı, Beyrut: Müessesetü Nüveyhizi's-Sekâfiyye, 1983, 1, 8; Abdullâh Muhammed el-Habeşî, **Câmiu's-Şurûh ve'l-Havâşî**, Abudabi: el-Mecme'u's-Sekâfi, 2004, 1, 789.

<sup>35</sup> Muhammed Es'ad Talas, **Mühâdarât 'ani's-Şeyh Abdilkâdir el-Mağribî**, Mısır: Müessesetü Hindâvî, 2012, s. 21.

<sup>36</sup> Talas, a.g.y.

kapanmıştır.<sup>37</sup> Medrese kapandıktan sonra Beyrut'taki *el-Medresetü's-Sultâniyye*'ye<sup>38</sup> giden hocası Hüseyin el-Cisr'in ilmî birikimi ve eğitim metodunu benimsemesinden dolayı el-Mağribî, hocasından ayrılmamış ve kendisi de Beyrut'a intikal etmiştir.<sup>39</sup> Beyrut'ta hocasının yanında İslâmî alanlarda eğitimine devam eden müellif, burada geçirmiş olduğu bir yılın ardından hocasıyla beraber 1883 yılında tekrar Trablusşam'a geri dönmüştür.<sup>40</sup> Burada el-Mağribî, ilmî eğitime ara vermeden hocasının kurmuş olduğu *el-Medresetü'r-Recebiyye*'de ilim öğrenimine devam etmiştir.<sup>41</sup>

Abdulkâdir el-Mağribî, babası Mustafa el-Mağribî tarafından daha çok ezbere dayalı bir ilim tahsili görmüştür. Daha sonra *el-Medresetü'l-Vataniyye*'de karşılaşmış olduğu ve kendisinden ilim öğrendiği hocası Hüseyin el-Cisr'le düşünce hayatında muhakeme, fikir ve eleştiri hürriyetinin temellerini atmıştır.<sup>42</sup> Düşünce sisteminin ilk aşamasını Hüseyin el-Cisr ile oluşturan el-Mağribî, *el-Medresetü's-Sultâniyye*'de eğitim aldığı dönemde Cemaleddîn el-Efgânî'nin (ö. 1314/1897)<sup>43</sup> çıkarmış olduğu *el-'Urvetü'l-Vüskâ* gazetesıyla karşılaşması fikri hayatında yeni bir sürece girmesine sebep olmuştur.<sup>44</sup> Arap diline olan merakından dolayı söz konusu gazetede geçen kelimeleri ve tabirleri not alarak şerh etmeye başlayan el-Mağribî, daha

<sup>37</sup> Talas, a.g.e., s. 21.

<sup>38</sup> Beyrut'ta 1300/1882 tarihinde kurulan *el-Medresetü's-Sultâniyye*, Sultan Abdülhamid tarafından dönemin valisi Hamdi Paşa'ya (ö. 1303/1885) verilen emir üzere İslâmî ilimler okutulmak için inşa ettirilmiştir. Bkz. Talas, a.g.e., s. 24.

<sup>39</sup> Talas, a.g.e., s. 22.

<sup>40</sup> Talas, a.g.y.

<sup>41</sup> Fehmî Ced'ân, *Üsüsü't-Tekaddüm 'inde Müfekkiri'l-İslâm fi'l-'Âlemi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, 3. Baskı, Amman: Dâru's-Şurûk, 1988, s. 602.

<sup>42</sup> Talas, a.g.e., s. 22.

<sup>43</sup> Doğduğu yer hakkında net bir bilgi bulunmayan Cemaleddîn el-Efgânî, Kasım 1357/1938'de doğmuştur. İlk ilmî eğitimini babası Safder'in yanında Kâbil'de almıştır. Şehrin önde gelen âlimlerinden dinî alanda, tıp, siyaset, matematik gibi modern alanlarda da çeşitli dersler almıştır. Eğitimine daha sonraki zamanlarda Hindistan'da devam etmiştir. Tarihte İslâmî dirilişi etkileyen kişiler arasında geçen el-Efgânî, Hindistan, Mısır ve İstanbul gibi çeşitli bölgelerde konferanslar vermiştir. Mısır ve Hindistan'daki destekçileri tarafından kurulan *el-'Urvetü'l-Vüskâ* cemiyetinin adını taşıyan bir gazete çıkarmıştır. Öğrencisi Muhammed Abduh (ö. 1323/1905) gazetenin editörlüğünde hocasına yardım etmiştir. Batı sömürgecilikinden Müslümanları kurtarmak ve yeniden kalkınmalarını sağlamak amacıyla 1883 yılında çıkarmaya başladıkları gazeteyi bir yıl sonra kapatmışlardır. Sultan Abdülhamid ile yakın ilişkiler kuran ve takdirini kazanan el-Efgânî, 9 Mart 1315/1897 yılında İstanbul'da hayata veda etmiş ve Maçka'da toprağa verilmiştir. el-Efgânî'nin yazmış olduğu eserler arasında *et-Ta'likât 'alâ Şerhi'd-Devvânî li'l-'Akâidi'l-'Adudiyye* ile *Tetimmetü'l-Beyân* eserleri yer almaktadır. Geniş bilgi için bkz. Arthur Goldschmidt, *Kâmûsu Terâcimi'l-'İzâm*, çev. Abdulvehhâb Bekir, Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li's-Sekâfe, 2003, s. 81; Muhammed Yûsuf 'Aseyli, *Mevsûa'tü A'lâmi'l-Fikri'l-'Arabî*, Beyrut: Dâru's-Sadâkati'l-'Arabiyye, 2001, s. 66; Hayreddin Karaman, "Cemaleddîn el-Efgânî", *DİA*, İstanbul: TDV, 1994, 10, 456-466.

<sup>44</sup> Talas, a.g.e., s. 22.

önce Hüseyin el-Cisr ile ilk evresini oluşturduğu düşünce sisteminde, araştırma, inceleme ve münazara aşamasına geçmiştir.<sup>45</sup>

Efgânî'nin fikirlerinden ve yenilik çalışmalarından etkilenen el-Mağribî, 1892 yılında Asitâne'de (İstanbul) kendisini ziyarete gitmiştir. Bir sene burada kalan Mağribî, 1893 yılında Trablusşam'a geri dönmüş ve vilayetin maarif meclisine üye olarak atanmıştır.<sup>46</sup> Trablusşam'da Arap dili üzerine çalışmalarını sürdüren ve dergilerdeki kelimeleri incelemeye devam eden el-Mağribî, 1905 yılında Kahire'ye gitmiştir.<sup>47</sup> Mısır'a yaptığı bu yolculuğu gazetecilik hayatının başlangıcı olmuştur. Burada ilk önce *ez-Zâhir* gazetesinde yazılar yazmaya başlamıştır.<sup>48</sup> Bir sene sonra *ez-Zâhir* gazetesindeki yazılarına son vererek, 1906 yılında yazdığı makalelerle Arap dünyasında meşhur olmasını sağlayacak olan *el-Müeyyed* gazetesine geçmiştir.<sup>49</sup> İki sene boyunca gazetede makaleler yazan el-Mağribî, II. Meşrutiyet'in (1908) ilan edilmesiyle Trablusşam'a tekrar geri dönmüştür.<sup>50</sup> Burada *el-Burhân* adında çıkardığı kendi gazetesini 1914 senesinde başlayan Birinci Dünya Savaşı'na kadar bastırmıştır.<sup>51</sup>

Yazılarında Osmanlı devletinin bölünmemesi, İslâm birliğinin tekrar sağlanması için çağrıda bulunması ve davetindeki samimiyeti nedeniyle Osmanlı devletinin güvenini kazanmıştır.<sup>52</sup> Osmanlılık ve İslâm birliğini savunan ve kendisiyle aynı görüşte olan<sup>53</sup> Abdulazîz Çâvîş (ö. 1348/1929)<sup>54</sup> ve Emîr Şekîb Arslan'la (ö. 1365/1946)<sup>55</sup> beraber Arap

<sup>45</sup> Talas, a.g.e., s. 23.

<sup>46</sup> Mahmûd Hamdi Zagzûg, *Mevsû'atü Â'lâmi'l-Fikri'l-İslâmî*, Kahire: el-Meclisü'l-'Alâ li'-Şuûni'l-İslâmiyye, 2004, s. 672.

<sup>47</sup> Muhammed Mehdi 'Allâm, *el-Mecmei'yyûn fi Hamsîne 'Âm*, Kahire: Mecme'ul-Lügati'l-'Arabiyye, 1986, s. 175.

<sup>48</sup> 'Allâm, a.g.y.

<sup>49</sup> Talas, a.g.e., s. 38.

<sup>50</sup> Hâfiz-Abaza, a.g.e., s. 669.

<sup>51</sup> Azmi Yüksel, "Abdülkâdir el-Mağribî", *DİA*, İstanbul: TDV, 1988, 1, 241.

<sup>52</sup> Talas, a.g.e., s. 44.

<sup>53</sup> Talas, a.g.e., s. 27.

<sup>54</sup> Abdulaziz Çâvîş, Mısır'ın İskenderiye vilayetinde 1293/1876 yılında doğmuştur. Eğitim hayatının büyük bölümünü Mısır'da geçiren ve daha sonra eğitiminin devamı için İngiltere'ye gönderilen Çâvîş, Oxford'ta Arap Dili eğitimi vermiştir. Arap dünyasının özellikle Mısır'ın İngiliz sömürgesi ve baskısından kurtarılabilmesi için Mısır ve İstanbul'da büyük gayret gösteren Çâvîş, 1348/1929 yılında Kahire'de vefat etmiştir. İslâm dünyasının batı sömürgeciliğinden kurtulabilmesi için *el-Hilâlü'l-Osmânî*, *el-Hakku Y'alû* ve *el-Hidâye* adında halkı milli mücadeleye çağırarak gazeteler çıkaran Çâvîş'in eserleri arasında; *Esrâru'l-Kur'ân* ve *el-İslâm Dînü'l-Fitra* bulunmaktadır. Daha geniş bilgi için bkz. Abdülkerîm Osman, *Me'âlimü'l-Fikri'l-İslâmî*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984, s. 440; Muhammed Eroğlu, "Abdülaziz Çâvîş", *DİA*, İstanbul: TDV, 1988, 1, 188; Goldschmidt, a.g.e., s. 175-179.

<sup>55</sup> Emîr Şekîb Arslan, 1286/1869 yılında Lübnan'ın Şüveyfat köyünde dünyaya gelmiştir. Osmanlı'nın *el-Medresetü's-Sultâniyye* gibi önemli medreselerinde eğitim almıştır. Siyasî konuları iyi inceleyen ve ustaca sentezleyen Şekîb, batının planladığı projeleri yazılarında kaleme almış ve bu sebeple batı tarafından hayatının belli dönemlerinde sürgün yemiştir. Batı dünyasının Osmanlı Devleti'nin parçalanmasında en büyük tehlike

dünyasının önemli şehirlerinden olan Kudüs ve Medine’de iki medrese kurmak üzere devlet yönetimi tarafından görevlendirilmişlerdiler.<sup>56</sup> İlk olarak Medine’de İslâm birliği ve Osmanlılık anlayışının pekiştirilmesi ve azınlıkların bağımsızlık çabalarıyla mücadele edilebilmesi için *Külliyetü Dâri’l-Fünûn*’u kurmuşlardır.<sup>57</sup> Birinci Dünya Savaşı’nın (1914) getirmiş olduğu olumsuz etkilerden dolayı kapatılan söz konusu medreseden sonra 1915 yılında ilim adamları ve İslâm davetçileri yetiştirilmek üzere Osmanlı Evkaf İdaresi tarafından Kudüs’te *el-Külliyetü’s-Salâhiyye*’yi kurmuşlardır.<sup>58</sup> Burada sarf, nahiv ve belâgat dersleri veren el-Mağribî,<sup>59</sup> 1916 yılında Osmanlı hükümeti tarafından *eş-Şark* gazetesinde araştırma müdürü olarak görev yapmak üzere Suriye’ye davet edilmiştir.<sup>60</sup> Gazetede edebiyat, tarih ve İslâmî yenilikleri içeren makaleler yazan müellifimiz, 1918 yılında İngilizlerin Suriye’yi işgal etmesiyle birlikte gazetede görevinden ayrılarak evinde inzivaya çekilmiştir.<sup>61</sup>

Günlerce odasından çıkmayan ve çalışmalarına burada devam eden el-Mağribî, siyâsî hayattan uzak durması ve Arap diline hizmet etmesinden dolayı 1919 yılında Suriye’de kurucu üyesi olduğu ve ilk dil kurumu olma özelliğini taşıyan *el-Mecme’u’l-İlmiyyü’l-‘Arabî*’de çalışmaya başlamıştır.<sup>62</sup> Günümüzde “*Dimeşk Dil Kurumu*” olarak bilinen bu kurumda Arap dilinde bulunan yaygın hataların düzeltilmesi üzere çalışmalar yapmış ve çeşitli konferanslar düzenlemiştir. 1933 yılında mali sorunlardan dolayı dil kurumunun kapatılmasıyla buradaki çalışmalarına son vermiştir.<sup>63</sup> Aynı yıl içerisinde Dimeşk’in ilk üniversitesi olan *Suriye Üniversitesi*’nde özellikle tıp ve hukuk kitaplarındaki lügavî dil hataların düzeltilmesi ve yeni terimlerin doğru şekilde kullanılması için görevlendirilmiştir.<sup>64</sup> Üniversitedeki görevine devam

---

olduğunu düşünerek, Osmanlı halkını ve Arapları batıya karşı tek kuvvet olmaya ve hilâfetin korunmasını sağlamaya çağırmıştır. Edebiyatçı Şekîb Arslan, bir yazı kaleme alacağı esnada müsveddeye ihtiyaç duymayacak kadar usta bir yazardır. Bundan dolayı Araplar arasında “*Emiru’l-beyân*” ismiyle meşhur olmuştur. Daha çok Arap edebiyatı ve tarih alanlarıyla ilgilenen Arslan, 1365/1946 yılında Beyrut’ta vefat etmiştir. Yazdığı eserler arasında *Li mâzâ Teahhara’l-Müslimûn ve Tekaddeme Ğayruhum, Dîvânü Emîr Şekîb Arslan* ve *el-Vahdetü’l-‘Arabîyye* yer almaktadır. Geniş bilgi için bkz. el-Edhem Âl Cündî, **A’lâmü’l-Edeb ve’l-Fen**, Dimeşk: Matba’atü’l-İttihâd, 1958, 2, 364-366; Abdürrahîm el-Kettânî, Abdülazîz Bağdâd, **el-Müfîd fi’t-Terâcim**, y.y.: Dâru’s-Sekâfe, 2000, s. 182,183; Hulusi Kılıç, “Emîr Şekîb Arslan”, **DİA**, İstanbul: TDV, 1995, 11, 151-153.

<sup>56</sup> Lecinetü’l-Mevsûa’, **Mevsû’atü Beyti’l-Hikme li A’lâmi’l-‘Arab**, Bağdâd: Beytü’l-Hikme, 2000, 1, 323.

<sup>57</sup> Talas, a.g.e., s. 28.

<sup>58</sup> ‘Allâm, a.g.e., s. 175.

<sup>59</sup> Talas, a.g.e., s. 28.

<sup>60</sup> Enver el-Cündî, **Terâcimü’l-A’lâmi’l-Muâ’sırîn**, 1. Baskı, Kahire: Mektebetü’l-Encelû el-Mısriyye, 1970, s. 271.

<sup>61</sup> Talas, a.g.e., s. 29.

<sup>62</sup> ‘Allâm, a.g.e., s. 175.

<sup>63</sup> Talas, a.g.e., s. 29.

<sup>64</sup> Talas, a.g.e., s. 48.

eden el-Mağribî, 1934 yılında günümüzde “*Kahire Dil Kurumu*” olarak bilinen dil akademisine üye seçilmiştir.<sup>65</sup> Daha sonra kapanan *el-Mecme ‘u’l- ‘İlmiyyü’l- ‘Arabî*, Abdulkâdir el-Mağribî’nin başkanlığında tekrar çalışmalarına başlamıştır. 1938’de tekrar kapanan Dimeşk Dil Kurumu 1941’de tekrar açılmıştır. Başkanlık görevinin ilmî çalışmalarına engel olmasından rahatsızlık duyan el-Mağribî, başkanlık görevini bırakarak buradaki görevini genel kurul üyesi olarak sürdürmüştür.<sup>66</sup> Bu süre içerisinde Arap dili ile alakalı çalışmalarına ve konferanslarına devam eden el-Mağribî, ayrıca 1941 yılında “*Bağdat Dil Kurumu*” olarak bilinen *el-Mecme ‘u’l- ‘İlmiyyü’l- ‘Irâkî*’ye üye seçilmiştir.<sup>67</sup> Dil kurumlarına katılmak suretiyle gazetecilik hayatına son veren el-Mağribî, bu kurumlardaki çalışmalarını vefat edinceye kadar sürdürmüştür.<sup>68</sup>

## 1.2. Aile Yapısı

Abdulkâdir el-Mağribî’nin soyu Osmanlı imparatorluğunun deniz kumandanı olan Türk asıllı Turgut Reis’e (ö. 972/1565) dayanmaktadır.<sup>69</sup> Büyük dedesi Abdurrahmân Dürğûs (ö. 1210/1796) Tunus asıllıdır ve h. XI. yüzyılın başlarında Trablusşam’a göç etmiştir.<sup>70</sup> Tunus’ta Dürğûs lakabıyla tanınan aile, Suriye’de el-Mağribî ismiyle meşhur olmuştur. Yazarımız el-Mağribî künyesini buradan almıştır.<sup>71</sup> el-Mağribî’nin babası Mustafa el-Mağribî 1828 yılında Trablusşam’da doğmuştur.<sup>72</sup> Muhammed Raşîd el-Mîkâtî’den (ö. 1281/1865) tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerini öğrenmiştir. Yirmi yaşına geldiğinde İslâmî ilimleri tamamlamak için Ezher Üniversitesi’ne gitmiştir. Mısır’da el-Bâcûrî (ö. 1276/1860), eş-Şeyh Mübellat (ö. 1283/1867) ve İbrahim es-Sakâ’dan (ö. 1297/1880) icazet aldıktan sonra yakalandığı göz hastalığından dolayı Ezher’deki eğitimini tamamlayamadan dönmüştür. Dönüş sırasında Beyrut’ta bir süre kalan babası, burada eş-Şeyh Muhammed el-Halvânî’den de (ö. 1284/1868) ayrıca icazet almıştır.<sup>73</sup>

<sup>65</sup> ‘Allâm, a.g.e., s. 175.

<sup>66</sup> Talas, a.g.e., s. 29-30.

<sup>67</sup> Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu‘cemü’l-Müellifin*, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1993, 2, 199.

<sup>68</sup> Talas, a.g.e., s. 48.

<sup>69</sup> Enver el-Cündî, *Terâcimü’l-A‘lâmi’l-Muâ’sırîn*, s. 120.

<sup>70</sup> Hâfız-Abaza, a.g.e., s. 668.

<sup>71</sup> Talas, a.g.e., s. 51.

<sup>72</sup> Talas, a.g.e., s. 15.

<sup>73</sup> Yûsuf el-Mar‘aşlî, *Nesru’l-Cevâhir ve’d-Dürer fi ‘Ulemâi’l-Karnî’r-Râbi’a ‘Aşar*, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife, 2006, 1, 1093.

Trablusşam'a geri dönen babası 1855 yılında Seyyide hanımefendi ile hayatını birleştirmiştir.<sup>74</sup> Evlendikten üç sene sonra İslâmî ilimlerde kendini daha çok geliştirmek ve büyük âlimlerinden faydalanmak için Suriye'nin vilayeti olan Dimeşk'e taşınmıştır.<sup>75</sup> Burada Abdulkâdir el-Cezâirî'nin (ö. 1300/1883)<sup>76</sup> ilim meclisine katılmıştır.<sup>77</sup> Dimeşk'te geçirdiği on bir sene sonra 1866 yılında kadılık yapmak için Lazkiye vilayetine taşınmış ve müellif burada doğmuştur. Ailevi bir takım sebeplerden dolayı Mustafa el-Mağribî 1878 yılında Trablusşam'a dönmek zorunda kalmıştır.<sup>78</sup> Trablusşam'a döndükten sonra il yönetiminde meclis üyesi olarak atanmıştır. Ancak, bu görevin kendisini dünyevi işlere yöneltmesi ve ilmî çalışmalarını engellemesinden dolayı çok rahatsız olmuştur. Bu sebeple meclis üyeliği görevini bırakmış; sonra kendisini ibadete adanmış ve başta Sahîh-i Buhârî olmak üzere dinî eserleri okumaya yönelmiştir. Bu sırada ailevî bir takım problemler yaşamış ve Trablusşam'daki ilmî müzakerelerin yetersiz olduğunu görmüştür. Mustafa el-Mağribî burada 1887 yılında vefat etti.<sup>79</sup>

### 1.3. Abdulkâdir el-Mağribî'nin Farklı Yönleri

#### 1.3.1. Gazetecilik Yönü

Gazete ve gazetecilik, Abdulkâdir el-Mağribî'nin hayatında oldukça önemli bir konuma sahiptir. Yaşadığı dönem içerisinde Arap toplumları, cehalet, düzensizlik ve yönetimde meydana gelen olumsuzluklar sebebiyle gerilemeye başlamıştı. Ona göre toplumun bu tür olumsuz durumlardan kurtulabilmesinin tek yolu, toplumun her kesimine ve her ferdine ulaşabilen gazeteyle sağlanabileceği düşüncesindedir<sup>80</sup>. İlk makalelerini 1905 yılında Mısır'a gittikten sonra yazmaya başlamıştır.<sup>81</sup> Medrese dönemlerinden itibaren gazetelerle yakından

<sup>74</sup> el-Mar'aşlî, a.g.e., 1, 1095

<sup>75</sup> Talas, a.g.e., s. 16.

<sup>76</sup> Abdulkâdir el-Cezâirî 6 Eylül 1223/1808 tarihinde Cezayir'in Ma'asker vilayetinde dünyaya gelmiştir. 1830 yılında Fransızlar Cezayir'i işgal etmelerinin ardından buradaki asırlar boyu süren Türk yönetimine son verilmiştir. Fransız ihtilalinin ardından el-Cezâirî, işgale karşı koymak için "*Emîru'l-Mü'minîn*" şanını almıştır. Fransızlarla girdiği mücadelelerde ağır kayıplar verdiren ve tarihte İslâm mücahidi olarak kayıtlara geçen el-Cezâirî, 26 Mayıs 1300/1883 senesinde Şam'da ahirete irtihal etmiştir. Bkz. Salih Zührüddin, **Mevsû'atü Ricâlât min Bilâdi'l-'Arab**, Beyrut: el-Merkezü'l-'Arabî li'l-'Ebhâs ve't-Teşvîk, 2001, s. 434-435; Nâsirüddîn Sa'îdü'nî, **Verakât Cezâiriyye**, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2000, s. 338-339; Ercümen Kuran, "Abdülkâdir el-Cezâirî", **DİA**, İstanbul: TDV, 1988, 1, 232-233.

<sup>77</sup> el-Mar'aşlî, a.g.e., 1, 1095.

<sup>78</sup> Talas, a.g.e., s. 17.

<sup>79</sup> Talas, a.g.e., s. 17-18.

<sup>80</sup> Talas, a.g.e., s. 35.

<sup>81</sup> Kehhâle, **Mu'cemü'l-Müellifîn**, 2, 199.

ilgilenen ve özellikle içerisinde geçen tabirleri ve fasîh kelimeleri filolojik açıdan analiz eden el-Mağribî, 1906 yılında Muhammed Ebû Şâdî'nin (ö. 1344/1925)<sup>82</sup> çıkarmış olduğu *ez-Zâhir* gazetesine katılmıştır.<sup>83</sup> Adı geçen gazetede yazmış olduğu makalelerde, maksadın okuyuculara daha iyi şekilde aktarılması, makalelerini okuyan insanların ahlakının düzeltilmesi ve kuvvetlendirilmesinde etkili olabilmesi için yazılarında akıcı ve anlaşılır bir üslup kullanmaya dikkat etmiştir.<sup>84</sup> Yazılan makalelerde dilin anlaşılır olması önemli bir husus olsa da el-Mağribî, makalelerde hedeflenen gayenin daha etkili olabilmesi için örnekleme anlatıma daha çok önem vermiştir.<sup>85</sup> Halkın ıslahı ve toplumsal açıdan yapılması istenen yenilikler, edebi üsluplar, darb-ı meseller, tarihi olaylar ve şiirler kullanılarak müşahhas bir anlatımla daha etkili sonuçlar alınabileceği düşüncesindedir.<sup>86</sup>

Bir sene boyunca *ez-Zâhir* gazetesinde makaleler yazan Mağribî, burada çalıştığı süre zarfında yazılarında birçok konuya yer vermiştir. Toplumsal yenilik hakkında; *Seyyü'l-Âdât ve Vücübü'l-İntibâhi ileyhâ ve'z-Zühûlü 'anhâ ve'l-Halâsu minhâ, İstihârû'l-Âmme bi Mısra ve mâ Yecibu 'ale'l-Ulemâi Nahvehüm*, Arap dili ve eğitim alanında; *İhyâü'l-Lügati'l-Arabiyye's-Sahîha fî Nüfûsi'l-Âmme, Nâziru'l-Ma'ârifi'l-Cedîd Sa'd Bâşâ Zağlûl ve mâ Yenteziruhû mine'l-Katr* adlarında makaleler yazmıştır. *ez-Zâhir* gazetesinde yazmış olduğu makaleler arasında en önemlisi - zamanın meşhur üniversitesi olan Ezher Üniversitesi'nden ayrı müstakil bir üniversite kurulmasına dair yazmış olduğu- *el-Külliyetü'l-Mısriyye* adlı makalesidir. Yazarımız bu makalesinde, Ezher Üniversitesi'nden müstakil, bünyesinde tıp, kimya ve biyoloji gibi modern derslerin okutulacağı yeni bir üniversitenin gerekliliği ve önemine dair konulardan bahsetmiştir.<sup>87</sup>

<sup>82</sup> Muhammed Ebû Şâdî, 1291/1874 yılında Mısır'da dünyaya gelmiştir. Üniversite eğitimini Ezher'de almıştır. 1905 yılında haftalık edebî sanatlar dizisini içeren *el-İmâm* gazetesini çıkarmıştır. İlerleyen zamanlarda ise kendisiyle Arap dünyasında meşhur olduğu *ez-Zâhir* gazetesini günlük olarak basmıştır. Gazeteci-yazar ve aynı zamanda dönemin önemli avukatlarından olan Şâdî, Kahire'de 1344/1925 senesinde vefat etmiştir. Kaleme aldığı eserler arasında *el-İhkâm fî'l-Ahkâm* ile eş-Şerîa' ve'l-Kânûn bulunmaktadır. Zikri geçen eserler neşr edilmemiştir. Bkz. Kâmil Selmân el-Cebûrî, *mine'l-Asri'l-Câhilî hattâ Sene 2002*, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, 6, 124; Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, *fî'l-Lüga ve'l-Edeb*, y.y.: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2002, 2, 685.

<sup>83</sup> Talas, a.g.e., s. 35.

<sup>84</sup> Talas, a.g.e., s. 37.

<sup>85</sup> Talas, a.g.e., s. 36.

<sup>86</sup> Talas, a.g.y.

<sup>87</sup> Talas, a.g.e., s. 38.



*ez-Zâhir* gazetesinde bir yıl hizmet eden ve daha çok toplumun sosyal konuları ve eğitimine dair makaleler yazan el-Mağribî, 1906 yılında Ali Yûsuf'un (ö. 1331/1913)<sup>88</sup> basmakta olduğu *el-Müeyyed* gazetesine geçmiştir.<sup>89</sup> Bu gazetede ilk senesinde yazmış olduğu makalelerinde, bir önceki gazete olan *ez-Zâhir*'de değindiği meselelere devam etmiştir.<sup>90</sup> el-Mağribî, burada eğitim alanında *Kelimetü Hak fi'l-Ezher ve'l-Ezheriyyîn, Nümûzec min Islâhi'l-Ezher, Terbiyetü Etfâli'l-Müslimîn ed-Dîniyye* ve *Ders fi'd-Dîn libni Semâni Sinîn* gibi birçok makale kaleme almıştır.<sup>91</sup> 1907 yılına gelindiğinde ise yazarımız, makalelerinde eğitim ve toplumsal konuları işlemeyi bir kenara bırakmıştır. Zikri geçen konular yerine, Müslümanların siyasî alanlardaki durumu ve üzerlerinde gerçekleşen sömürgecilik planlarına karşı yapmaları gereken konuları içeren makaleler üzerinde yoğunlaşmıştır. Siyasî alanda yazmış olduğu en meşhur makalesi *Mısır ve's-Siyâse* dir.<sup>92</sup>

*el-Müeyyed* gazetesinde yazmış olduğu makalelerle Arap dünyasında meşhur olan el-Mağribî, yazılarıyla Arap ve İslâm âleminde büyük ses getirmiştir. Mısır'ın siyasî konularını ele alan yazarımızın, yurtdışında Müslümanlar üzerinde oynanan siyasî oyunlar dikkatinden kaçmamış ve makalelerinde dış politikaya da yer vermiştir. Döneminde Kuzey Afrika'da olan Fas'ta cereyan eden Fransız sömürgeciliğine karşı, *Mürrâkeş mâ lehâ ve mâ 'aleyhâ* adlı makalelerinde savaş açmıştır. el-Mağribî, ayrıca Cava adasında bulunan Müslümanların, Hollanda sömürgeciliği altında zulüm yaşamamaları için ayaklanmaları ve bu sömürgeciliğe karşı dik durmaları gerektiğine dair yazılar da kaleme almıştır.<sup>93</sup> Görüldüğü üzere *el-Müeyyed* gazetesinde siyasî konulara daha çok yer veren el-Mağribî, II. Meşrutiyet'in (1908) ilan edilmesiyle, Mısır'dan doğduğu yer olan Trablusşam'a taşınmıştır.<sup>94</sup> Burada yaşadığı sürece *el-Müeyyed* gazetesine irtibatı koparmamış ve bu gazeteye makaleler yazıp göndermeye devam

<sup>88</sup> Mısır'ın en önemli gazetecilerinden olan Ali Yûsuf, Sohac eyaletinin Belsafûra köyünde 1280/1863 yılında doğmuştur. Ezher'de ilim tahsil eden Ali Yûsuf, 1889 yılında Mısır gazeteleri arasında en meşhur olacak olan *el-Müeyyed* gazetesini basmıştır. Osmanlı hilafetini savunan Yûsuf, İslâm'ın ve Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünün korunmasına katkılarından dolayı devrin sultanı Sultan Abdülhamid tarafından nişanla ödüllendirilmiştir. Ünlü gazeteci yazar 1331/1913 yılında Kahire'de vefat etmiştir. Bkz. Süleyman Sâlih, **eş-Şeyh Ali Yusuf ve Cerîdetü'l-Müeyyed**, 1. Baskı, Mısır: el-Hey'etü'l-Âmme li'l-Kütüb, 1910; Adil Baktıaya, "el-Müeyyed'in İttihat ve Terakki'ye Cevabı Mısırlı Bir Gazetecinin Kanun-i Esasi, İdare-i Örfiye ve Hilafet İle İlgili Görüşleri", **İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 38, (2008), s. 69-73.

<sup>89</sup> Kehhâle, **Mu'cemü'l-Müellifin**, 2, 199.

<sup>90</sup> Talas, a.g.e., s. 37.

<sup>91</sup> Talas, a.g.e., s. 39.

<sup>92</sup> Talas, a.g.e., s. 38-39.

<sup>93</sup> Talas, a.g.e., s. 40.

<sup>94</sup> Yüksel, a.g.m., 1, 241.

etmiştir.<sup>95</sup> Hayatında büyük bir öneme sahip olan gazeteciliğe el-Mağribî Trablusşam'da, editörlüğünü kendisinin üstlendiği *el-Burhân* adındaki gazetesini çıkararak devam etmiştir.<sup>96</sup> İlk sayısını 21 Aralık 1911 yılında çıkarmış olduğu gazetede yazılarına üç sene boyunca devam etmiş,<sup>97</sup> 20 Nisan 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın ilan edilmesiyle gazeteyi kapatmak zorunda kalmıştır.<sup>98</sup>

Gazetecilik hayatının ilk zamanlarından itibaren Osmanlı'nın sıkıntılı durumlardan kurtulabilmesi için Osmanlı himayesi altında kalan herkesi birlik ve beraberliğe davet etmiş ve milliyetçilik duygularının güçlenmesini sağlamaya çalışmıştır.<sup>99</sup> Osmanlı sınırları içerisinde milliyetçilikten hareketle ortaya çıkan bağımsızlıklara<sup>100</sup> sert şekilde karşı çıkan el-Mağribî, yapmış olduğu birlik çağrılarıyla Osmanlı'nın güvenini kazanmış ve davetinde göstermiş olduğu samimiyeti neticesinde Osmanlı'da önemli görevler üstlenmiştir.<sup>101</sup> Osmanlı devletinde daha çok gazeteciliği, Arap diline olan yakın ilgisi ve devletin bölünmemesi için Arap âlemine yaptığı çağrılarla meşhur olan el-Mağribî, gazetecilikteki ustalığı ve Arap diline hâkimiyetinden dolayı Osmanlı devletine destek amacıyla çıkarılan *eş-Şark* gazetesinde araştırma müdürü olarak görev almıştır.<sup>102</sup> 27 Nisan 1916 yılında ilk baskısı çıkarılan *eş-Şark* gazetesinin yayınlanma amacı şunlardır:

1. Osmanlı Devleti ve diğer yabancı devletlerde yaşayan Müslümanların birlik oluşturmasını sağlamak,
2. Osmanlı tebaasında yaşayan gayr-ı Müslimlerin gözetilmesi,
3. Osmanlı Devleti ve hilâfet makamının savunulması ve İslâm'a ve Müslümanlara olan hizmetindeki konumunun açıklanması,
4. Osmanlı toprakları dâhilinde bağımsızlık arayışı içinde olan kişilerin halk arasında yaymış olduğu olumsuz yargıların kaldırılmasıdır.<sup>103</sup>

---

<sup>95</sup> Talas, a.g.e., s. 41.

<sup>96</sup> Allâm, a.g.e., s. 175.

<sup>97</sup> Hâfiz-Abaza, a.g.e., s. 669.

<sup>98</sup> Yüksel, a.g.m., I, 241.

<sup>99</sup> Talas, a.g.e., s. 44.

<sup>100</sup> Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan Arap kavmiyetçiliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Davut Hut, "Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm ve Arap Milliyetçiliği", *Vakanüvis- Uluslar Arası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1, (2016), s. 106-150.

<sup>101</sup> Talas, a.g.e., s. 44.

<sup>102</sup> Enver el-Cündî, *Terâcimü'l-A'lâmi'l-Muâ'sırîn*, s. 271.

<sup>103</sup> Talas, a.g.e., s. 45.

Birinci Dünya Savaşı süresince *eş-Şark* gazetesinde ayrıca Arap dili ve yenilikler hakkında yazılar kaleme alan el-Mağribî, savaşın bitmesinden sonra Suriye'ye İngilizlerin girmesiyle evinde inzivaya çekilmiştir. Evinde yaşadığı süre boyunca eser telif eden ve makaleler yazan el-Mağribî, gazetecilik hayatına yazmış olduğu makalelerin yeterli olduğu ve fikirlerini aktardığı düşüncesiyle son vermiş ve vaktini daha çok dil kurumlarında geçirmeye başlamıştır.<sup>104</sup>

### 1.3.2. Fıkhî Yönü

Lazkiye ve Trablusşam gibi Osmanlı topraklarında kadılık yapan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen el-Mağribî, fıkhî ilimlerinin temelini babası Mustafa el-Mağribî'yle küçük yaştan itibaren atmaya başlamıştır.<sup>105</sup> Çeşitli gazetelerde ve daha sonra çıkarmış olduğu kendi gazetesinde zamanın toplumsal ve siyasal alanlarında yaşanan sorunlar hakkında yazılar kaleme alan müellif, dinî alanda yazdığı makalelerine en küçük sosyal toplum olan aileye dikkat çekerek başlamıştır. Yaşadığı dönemde, İslâm toplumunun içinde bulunduğu ahlakî çöküşten kurtulabilmesinin okul öncesi İslâmî terbiye ve eğitimden geçtiği görüşünde olan el-Mağribî, küçük çocukların doğru bir İslâmî terbiye almaları neticesinde Müslümanların zaman içerisinde bulunduğu bu ahlakî bozukluktan kurtulacağı ve böylelikle gerekli olan medenî ilerlemenin sağlanacağı fikrindedir.<sup>106</sup>

İslâm dininin ıslah edilmesi gerektiği görüşüne katılmayan el-Mağribî, aksine İslâm dininin hiçbir zaman hakkında ıslahı düşünülecek bir din olmadığı görüşünü savunmuştur. Yaşadığı dönemde oluşan reformist kültürü farklı şekilde ele alan el-Mağribî, Müslümanların dinin emirleriyle amel etmeyi bırakıp, ıslahına yönelmeleriyle Müslüman hayat tarzından farklı bir hayat yaşamaya başladıkları izlenimlerini edinmiştir. Ahlakî çöküş ve İslâm'dan uzaklaşmadan kurtulabilmenin ancak din âlimleri vasıtasıyla olabileceği görüşünde olan yazarımıza göre, âlimlerin sadece ahlak ve terbiye konularında kitap telif etmeleri ve camilerde hutbeler vermeleri, toplumsal düzelmenin sağlanmasına yeterli değildir. Bunlara ek olarak hedeflenen amaca daha çabuk ulaşabilmesi için medreselerin kurulması ve İslâm âleminin

---

<sup>104</sup> Talas, a.g.e., s. 48.

<sup>105</sup> Hâfız-Abaza, a.g.e., s. 668.

<sup>106</sup> Talas, a.g.e., s. 52-53.

yaşamış olduğu toplumsal bozukluğu ortaya koyacak ve çözüm yollarını sunacak çeşitli konferanslar verilmesi gerektiğini savunmuştur.<sup>107</sup>

1906 yılında *el-Müeyyed* gazetesinde makaleler yazan müellifimiz, yaşadığı dönemin önemli sorunlarından biri olan kadınların eğitimi hakkındaki konulara da makalelerinde yer vermiştir.<sup>108</sup> İslâm toplumunun ıslahının, yukarıda belirttiğimiz gibi İslâmî terbiye ve eğitimle olabileceği görüşünde olan el-Mağribî, çocukların küçük yaşta doğru bir terbiye ve eğitim alabilmeleri için aynı şekilde çocukların ilk eğitim alanını oluşturan kadınların, İslâmî bir eğitim görmeleri gerektiğini de savunmuştur. Ayrıca Mısır'da yaşayan kadınların örtünüş tarzlarında tespit ettiği sıkıntılar üzerine,<sup>109</sup> kadınların İslâm'a göre nasıl örtünmeleri gerektiğine dair bilgilere *Kelimatân fi's-Süfûr ve'l-Hicâb* gibi çeşitli makalelerinde değinmiştir.<sup>110</sup>

Dinî alanda düzelme yaşanabilmesi için terbiye ve eğitime dikkat çeken yazarımız, İslâm topraklarının çeşitli bölgelerinde herkesin kendi görüşünü açıklaması ve insanların bunlara uyarak farklı gruplara ayrılmasından dolayı içtihat kapısının açılması gerektiği görüşündedir. Bu konuyla alakalı *Linectehid fi İcâdi'l-Müctehid* ile *el-Hurriyyetü'l-İlmiyyetü'l-İslâmiyye* adlı makalelerini yazmıştır. Bu görüşlerinin yanı sıra herkesin söylemiş olduğu söze güvenilmeyeceğinden dolayı el-Mağribî, müçtehit kabul edilecek insanın son derece güvenilir ve ihlaslı bir yapıya sahip olması şartını getirerek aksi takdirde kesinlikle bu tür kişilerin görüşlerinin dikkate alınmaması gerektiğini de makalelerinde vurgulamıştır. Yazarımız İslâm dininde yanlış görüşlerin yayılmaması ve Müslümanların birlik ve beraberliğinin bozulmaması konusu hakkındaki hassasiyetini böylece makalelerinde yansıtmıştır.<sup>111</sup>

#### 1.4. Hocası

##### 1.4.1. Hüseyin el-Cisr

Asıl adı Hüseyin b. Muhammed b. Mustafa el-Cisr<sup>112</sup> olan Suriyeli din âlimi 23 Eylül 1845 yılında Trablusşam'da dünyaya gelmiştir.<sup>113</sup> Küçük yaşta annesini ve babasını kaybeden el-Cisr, on sekiz yaşına kadar Trablusşam'da İslâmî eğitim almıştır.<sup>114</sup> Eğitimine daha sonra

<sup>107</sup> Talas, a.g.e., s. 53.

<sup>108</sup> Enver el-Cündî, *Terâcimü'l-A'lâmî'l-Muâ'sırîn*, s. 267.

<sup>109</sup> Talas, a.g.e., s. 56.

<sup>110</sup> Enver el-Cündî, *Terâcimü'l-A'lâmî'l-Muâ'sırîn*, s. 267.

<sup>111</sup> Talas, a.g.e., s. 57.

<sup>112</sup> Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 2. Baskı, Kahire: Matba'atü Kustatus, 1954, 1, 273.

<sup>113</sup> Abdullâh Habîb Nevfel, *Terâcimu 'Ulemâi Trablus ve Üdebâihâ*, Trablus: Mektebetü Sâih, 1984, s. 167.

<sup>114</sup> İlyas Çelebi, "Hüseyin el-Cisr", *DİA*, İstanbul: TDV, 1988, 18, 537.

1862 yılında Ezher'e giderek burada devam etmiştir.<sup>115</sup> Zamanın Ezher hocalarından olan Hüseyin el-Mirsaffî'nin (ö. 1307/1889) isteği üzere çağdaş ilimlere, dinî alanlarda sergilenecek olan eleştirilerde, karşı tarafa fikrini daha iyi aktarabilmesi için yumuşak bir üslup kullanmaya ve Arap dili ve belâğatına ağırlık vermiştir. Ezher'deki eğitimi sırasında yaşadığı bazı sağlık problemleri nedeniyle 1867 yılında Trablusşam'a dönmüştür.<sup>116</sup> Burada *Trablus* gazetesini çıkarmıştır.<sup>117</sup> II. Abdülhamid döneminde İslâmî ilimlerin yanında mantık, coğrafya, matematik gibi derslerin verildiği Trablusşam'da ilk modern medrese olan *el-Medresetü'l-Vataniyye*'yi Ocak 1879'da kurmuştur. Medrese açıldıktan sonra, muhaliflerin sergilemiş oldukları olumsuz tavırları ve bazı sıkıntılar yaşanması neticesinde Mart 1882'de eğitime son vermiştir.<sup>118</sup>

Hüseyin el-Cisr yöneticiliğini yaptığı medresenin kapanmasının ardından aynı sene içerisinde Beyrut'taki *el-Medresetü's-Sultâniyye*'ye giderek derslerine burada devam etmiştir.<sup>119</sup> Beyrut'ta da yaşadığı sağlık sorunları nedeniyle bir sene sonra tekrar Trablusşam'a dönmek zorunda kalmıştır.<sup>120</sup> Geri geldikten sonra el-Cisr, derslerini kendisinin kurmuş olduğu *el-Medresetü'r-Recebiyye*'de vermeye başlamıştır.<sup>121</sup> İngilizlerin İslâm dini hakkında yapmış oldukları eleştirilere cevap amaçlı<sup>122</sup> yazmış olduğu *er-Risâletü'l-Hamîdiyye*<sup>123</sup> eserinden dolayı Abdülhamid tarafından sarayda ders vermek üzere İstanbul'a çağırılmıştır. Burada eğitim verirken sağlık problemleri peşini bırakamamış ve bu sebeple İstanbul'da fazla kalamadan Trablusşam'a geri dönmüştür.<sup>124</sup>

Batıya karşı Abdülhamid'in safında yer almayı kendisine bir görev telakki eden el-Cisr, Osmanlı devletinin parçalanmaması ve hilafetin korunması hususunda dönemin önemli savunucuları arasında yerini almıştır. Yazmış olduğu eserlerinde Osmanlılık düşüncesi ve Abdülhamid hakkında olumsuz ifadelere yer vermeyen, daima müspet açıklamalarda bulunan Hüseyin el-Cisr, 31 Temmuz 1909 senesinde Trablusşam'da dünyaya veda etmiştir.<sup>125</sup>

<sup>115</sup> Kehhâle, *el-Müstedrek 'alâ Mu'cemi'l-Müellifin*, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetür'r-Risâle, 1985, s. 217.

<sup>116</sup> Çelebi, a.g.m., s. 537.

<sup>117</sup> Yûsuf Elyân Serkîs, *Mu'cemü'l-Matbû'âti'l-'Arabiyye ve'l-Mu'arrabe*, Mısır: Matba'atü Serkîs, 1928, s. 298.

<sup>118</sup> Çelebi, a.g.m., s. 538.

<sup>119</sup> Kehhâle, *el-Müstedrek 'alâ Mu'cemi'l-Müellifin*, s. 217.

<sup>120</sup> Çelebi, a.g.m., s. 538.

<sup>121</sup> Kehhâle, *el-Müstedrek 'alâ Mu'cemi'l-Müellifin*, s. 217.

<sup>122</sup> Edward Fendîk, *İktifâu'l-Kanû*, Mısır: Matba'atü'l-Hilâl, 1896, s. 515.

<sup>123</sup> Hüseyin el-Cisr, *er-Risâletü'l-Hamîdiyye*, Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2012.

<sup>124</sup> Çelebi, a.g.m., s. 538.

<sup>125</sup> Çelebi, a.g.y.

Hüseyin el-Cisr'in yazmış olduğu eserler;<sup>126</sup>

1. *er-Risâletü 'l-Hamîdiyye*
2. *el-Husûnu 'l-Hamîdiyye li Muhâfazati 'l- 'Akâidi 'l-İslâmiyye*
3. *Hediyetü 'l-Elbâb fî Cevâhiri 'l-Âdâb*
4. *Zînetü 'l-Masûne*
5. *'İlmü Terbiyeti 'l-Etfâl ve Sa 'âdeti 'n-Nisâ ve 'r-Ricâl*
6. *Riyâdu Trablusi 'ş-Şâm*
7. *Nüzhetü 'l-Fikr fî Tercemeti 'ş-Şeyh Muhammed el-Cisr*
8. *el-İşâretü 'l-Latîfe*
9. *Şehâdet-i Tevâtürî*
10. *Zâhîretü 'l-Me 'âd fî Fezâili 'l-Cihâd*
11. *el-Kevâkibü 'd-Dürriyye fî 'l-Fünûni 'l-Edebiyye*
12. *Sîretü Mühezzi'bi 'd-Dîn*

### 1.5. Vefatı

Abdulkâdir el-Mağribî, XX. yüzyılın Arap dünyasında fikrî, edebî ve lügavî alanlarda yaşanan kalkınma hareketinin önderleri arasında yer almıştır.<sup>127</sup> Hayatının büyük kısmını Arap dili üzerine yaptığı çalışmalarla geçiren ve dil kurumlarının kurulması ve yönetiminde büyük katkıları bulunan yazarımız 7 Haziran 1956 senesinde<sup>128</sup> Şam'da vefat etmiştir.<sup>129</sup>

### 1.6. Eserleri

Arapçanın gelişimi ve yaygın hatalardan arındırılabilmesi için büyük gayret sarf eden el-Mağribî, Arap dili alanında çeşitli eserler telif etmiştir. İslâmî ilimlerden tefsir, fıkıh, tarih ve siyer ilimlerine vakıf olan el-Mağribî, bu alanlarda birçok eser yazmıştır.

Müellifimizin kaleme almış olduğu eserlerden basılmış olanları şu şekilde sıralayabiliriz;

1. *el-İştikâk ve 't-Ta 'rîb*, 1. Baskı, Mısır: Matba'atü'l-Hilâl, 1908.

Yazarımız *el-İştikâk ve 't-Ta 'rîb* adlı eserini *el-Müeyyed* gazetesinde yazdığı makalelerde kullandığı bazı mu'arrab kelimelere yönelik yapılan eleştiriler üzerine

<sup>126</sup> Çelebi, a.g.m., s. 539.

<sup>127</sup> Allâm, a.g.e., s. 175.

<sup>128</sup> Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, 2, 199.

<sup>129</sup> Yüksel, a.g.m., 1, 241.

yazmıştır. el-Mağribî bu eserini Arap dilinde mu'arrab kelime kullanılmasının kelamın fesahatini ve edebi üslubunu bozmayacağını ve yabancı dilden kelime aktarımının sadece Arapça'da değil, tüm dillerde dilin gelişimi için kullanılması gerektiğini çeşitli örneklerle açıklamıştır. 1908 yılında basılan eserin günümüzde yeni baskıları da bulunmaktadır.<sup>130</sup>

2. *'Aserâtü'l-Lisân*, Suriye: Matba'atü'l-Mecme'il-'İlmiyyi'l-'Arabî, 1949.

Müellif bu kitabında yazarların ve konuşmacıların yazılarında ve hitaplarında yapmış oldukları lügavî hataları ele almış ve doğru şeklinin nasıl olması gerektiğini yazmıştır. Eserin baskısı günümüzde bulunmaktadır.<sup>131</sup>

3. *Cemalüd'din el-Efgânî*, 3. Baskı, Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1987.

1892 senesinde Asitâne(İstanbul)'ye giden el-Mağribî, bu eserde el-Efgânî ile Asitâne'de olan hatıratını ve babası Mustafa el-Mağribî'nin el-Efgânî hakkındaki görüşlerini ele almıştır. 1948 yılında Kahire'de basılan eserin baskısı mevcuttur.<sup>132</sup>

4. *el-Ahlâk ve'l-Vâcibât* (Kahire -1920)

Müellif bu eserinde toplumun ahlaki problemlerini, iman, ibadet, dünya ve ahiret açısından ele alarak, sorunları Kur'ân ayetleri ve hadisler ışığında izah etmeye çalışmıştır. Ayrıca yazarımız bu kitabında toplumsal sorunların aşılabilmesi için kişiden başlayarak ailelerin ve toplumların üzerine düşen görevleri açıklamıştır. 1920 senesinde de basılan eserin baskısı bugün bulunmamaktadır.<sup>133</sup>

5. *el-Beyyinât* (Kahire – 1928)

Yazarımız iki ciltlik bu kitabında gazetelerde yazmış olduğu dinî ve toplumsal konuları ele alan makalelerini bir araya getirmiştir. 1928 yılında basılan eser daha sonra tekrar basılmamıştır.<sup>134</sup>

---

<sup>130</sup> Hâfız-Abaza, a.g.e., s. 669.

<sup>131</sup> Talas, a.g.e., s. 64.

<sup>132</sup> Talas, a.g.e., s. 59; Yüksel, a.g.m., 1, 241.

<sup>133</sup> Talas, a.g.e., s. 66-69.

<sup>134</sup> Talas, a.g.e., s. 60.

6. *Tefsîru Cüz'i Tebâreke*, thk. Ali Muhammed Hasbullâh, Kahire: Matba'atü'l-Mecme'î'l-İlmiyyi'l-'Arabî, 1948.

Bu eseri el-Mağribî, Muhammed Abduh'un (ö. 1323/1905)<sup>135</sup> yazmış olduğu *Tefsîru Cüz'i 'Amme'*den esinlenerek kaleme almıştır. Eserinde Abduh'un kendi kitabında izlemiş olduğu metottan farklı olarak daha çok lügavî konulara yer vermiştir. 1920 yılında basılan eserin günümüzde tahkikli neşri mevcuttur.<sup>136</sup>

7. *Tâiyyetü 'Âmir b. 'Âmir el-Basrî*, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Müktebas, 2014.

Yazarımız bu kitabında 'Âmir b. 'Âmir el-Basrî (ö. 696/1297) tarafından yazılan *Tâiyye Kasidesi*'ni Ömer b. Fâriz'in (ö. 632/1235) yazdığı aynı isimli kasideyle birleştirip şerh ve tahkikini yapmıştır. 1948 yılında basılan eserin günümüzde yeni baskıları bulunmaktadır.<sup>137</sup>

8. *et-Tenbîh 'alâ Ğalati'l-Câhil ve'n-Nebîh*, Dimeşk: el-Ma'hedü'l-Fransî, 1948.

el-Mağribî telif etmiş olduğu bu eserde, Kemalpaşazâde (ö. 943/1536) tarafından yazılan *et-Tenbîh 'alâ Ğalati'l-Câhil ve'n-Nebîh* eserini tahkik etmiştir. İlk baskısı hakkında malumat bulunmayan eserin yeni baskıları yapılmıştır.<sup>138</sup>

10. *Ğâdetü'l-Kâmilyâ* (Şam – 1948)

Müellifimizin bu eseri Alexander Dumax'ın yazdığı *La Dame Aux Camelias* eserinin tercümesidir. Bu eser 1948 yılında basıldıktan sonra tekrar basılmamıştır.<sup>139</sup>

<sup>135</sup> Muhammed Abduh, 1265/1849 tarihinde Mısır'ın Buhayra vilayetinde bulunan Mahalletü'n-Nasr köyünde dünyaya gelmiştir. Ezher'de eğitimine başlamadan önce Kur'an-ı ezberlemiş ve ilim tahsil etmiştir. Ezher'den mezun olduktan sonra aynı üniversite bünyesinde hocalık yapmış ve ayrıca belli dönemlerde idarî görevler üstlenmiştir. Cemaleddîn el-Efgânî'nin reformist hareketine katılmıştır. İlerleyen zamanlarda Efgânî'nin tutmuş olduğu yolun İslâm ümmeti için başarı ihtimalinin az olduğunu düşünerek kendisinden süreç içerisinde git gide ayrılmıştır. Ciddî bir fikhî birikimi olan Abduh, Mısır'da hâkimlik yapmıştır. Hocalık yaptığı Ezher'de modern bilimlerin okutulabilmesi için çeşitli çalışmalar gerçekleştirmiştir. XIX. yüzyılın yenilik önderlerinden olan Abduh, 11 Temmuz 1323/1905 yılında Mısır'da hayata vefat etmiştir. Özellikle Tefsir ve Akaid alanlarında eser telif eden Abduh'un yazmış olduğu kitaplar arasında en meşhur olanları, *Tefsîru Cüz'i 'Amme* ile *Risâletü't-Tevhîd* geçmektedir. Bkz. Mârûn 'Abbûr, *Edebü'l-'Arab*, Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1960, s. 442-443; Muhammed Abdulmün'im Hafâcî, *el-Ezher*, Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1988, 3, 305; Mehmet Sait Özvarlı, "Muhammed Abduh", *DİA*, İstanbul: TDV, 2005, 30, 482-486.

<sup>136</sup> Talas, a.g.e., s. 69-73.

<sup>137</sup> Yüksel, a.g.m., 1, 241.

<sup>138</sup> Talas, a.g.e., s. 60; Yüksel, a.g.y.

<sup>139</sup> Talas, a.g.e., s. 61; Yüksel, a.g.m., 1, 241.



## 9. Münâzara Edebiyye Lügaviyye (Nşr. Hüsâmü'd-Dîn el-Kudsî – 1936)

Yazarımız bu eserde Butrus el-Bustânî (ö. 1300/1883)<sup>140</sup> ve Anistâs Mârî el-Kermelî (ö. 1366/1947)<sup>141</sup> ile aralarında tartışmış oldukları Arap dili konularını ele almıştır. 1936 yılında basılan eser tekrar basılmamıştır.<sup>142</sup>

### Abdulkâdir el-Mağribî'nin basılmamış eserleri;<sup>143</sup>

1. *Ahsenü'l-Kısas ve't-Târîhu'n-Nebeviyyü'l-Mükaddes*
2. *el-Mu'cemü'l-Lügavî*
3. *Akrabü't-Târâ'ik ilâ Kenzi'd-Dekâ'ik fi'l-Fıkhi'l-Hanefî*
4. *el-'Akâidü'l-İslâmiyye*
5. *Şerhu Maksûrati İbn Düreyd*
6. *Târîhu Âdâbi'l-Lügati'l-'Arabî*
7. *Fünûnü'l-Belâga*
8. *et-Ta'lim bi'l-Mürâsele*
9. *en-Nüğab ev Nevâdiru'l-'Ulûm*
10. *en-Necmü'l-Âfil*

<sup>140</sup> Doğduğu gün hakkında kesin bilgi bulunmayan Butrus el-Bustânî 1235/1819 yılında Beyrut'a bağlı Dibbiye beldesinde dünyaya gelmiştir. Arapça'ya iyi derece vakıf olmakla beraber İtalyanca ve Süryanice dillerini iyi seviyede bilen el-Bustânî, ilk gayri resmî Arapça gazete olan *Nefru Sûriye* gazetesini çıkarmıştır. Lübnan'ın zamanında karşı karşıya kaldığı kültürel ve ahlakî sorunlar hakkında çeşitli yazılar kaleme alan el-Bustânî, Beyrut'ta 1 Mayıs 1301/1883 yılında vefat etmiştir. Yazdığı eserler arasında en önemlileri, ilk modern tarzda yazılmış ansiklopedi olma özelliği taşıyan *Dâ'iratü'l-Ma'ârif* ile *el-Kâmûsu'l-Muhît* üzerine yazmış olduğu lügat alanında ilk modern sözlük olan *Muhîtü'l-Muhît* eserleridir. Daha geniş bilgi için bkz. Joseph Numan Ma'luf, *Hızânetü'l-Eyyâm fi Terâcimi'l-'İzâm*, New York: Matba'atü Cerîde, 1899, s. 152-153; Ali Şakir Ergin, "Bustânî, Butrus b. Bûlus", *DİA*, İstanbul: TDV, 1992, 6, 473-474.

<sup>141</sup> Iraklı Hristiyan filolog Anistâs Mârî el-Kermelî, Bağdat vilayetinde 5 Ağustos 1283/1866 senesinde dünyaya gelmiştir. Bağdat, Beyrut ve Belçika'daki papaz okullarında eğitim almıştır. Hayatı boyunca daha çok Arap dili üzerine çalışmalar gerçekleştirmiştir. Edebiyat alanıyla ilgilenen ve dönemin önemli tarihçileri arasında yer alabilecek kadar tarih bilgisine sahip olan el-Kermelî, 7 Ocak 1366/1947 tarihinde vefat etmiştir. Önemli eserleri arasında *Nüşûü'l-Lügati'l-'Arabîyye* ile *Ağlâtü'l-Lügaviyyîn el-Akdemîn* sayılmaktadır. Geniş bilgi için bkz: Yûsuf Es'ad Dâğır, *Masâdiru'd-Dirâsâti'l-'Arabîyye*, Beyrut: el-Mektebetü's-Şarkîyye, 1983, 2, 640-647; Kurkîs 'Avvâd, *Mu'cemü'l-Müellifîn el-'Irâkiyyîn fi'l-Karni't-Tâsi'a 'Aşar ve'l-'İşrîn*, Bağdat: Matba'atü'l-İrşâd, 1969, 1, 152-153; Bedrettin Çetiner, "Anistâs Mârî el-Kermelî", *DİA*, İstanbul: 2002, 25, 293; 'Allâm, a.g.e., s. 72-73.

<sup>142</sup> Talas, a.g.e., s. 59.

<sup>143</sup> Talas, a.g.y.

## İKİNCİ BÖLÜM

### ABDULKÂDİR b. MUSTAFA el-MAĞRİBÎ'NİN el- İŞTİKÂK VE'T-TA'RÎB ADLI ESERİ

#### 2.1. Eserin Genel Özellikleri

Abdulkâdir el-Mağribî'nin *el-İştikâk ve't-Ta'rîb* adlı eseri XX. asırda etimoloji/köken bilim alanında yazılmış bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Eserde, içerik açısından etimolojinin iştikâk/türetme, ta'rîb/aktarma ve tevîd/üretme konularını el almakla beraber, bu üç konudan daha çok ta'rîb konusuna yer verilmiştir. Müellif kitabın yazımına ilk önce Arap dilinde kelime türetimi alanında en önemli konu olan iştikâk konusundan başlamış, daha sonra ta'rîb ve tevîd konularını sırasıyla kaleme almıştır. Ayrıca eserinde etimoloji konularından farklı olarak Arap dili tarihi ile alakalı bilgilere de kısaca yer vermiştir.

Mağribî, iştikâk konusunu ele alırken iştikâk'ın kısımlarından olan iştikâk-ı sağîr hakkında, kalb, ibdâl ve son zamanlarda eklenen naht kısımlarına nazaran ayrıntılı bilgi vermemiştir. Eserin, ikinci ana başlığını oluşturan ta'rîb konusunda ise geçmişte ve günümüzde kullanılan yaklaşık 370 tane mu'arrab kelime zikretmiştir. Müellif, mu'arrab kelimelere kısaca değinmiş ve birçoğunun kaynağına yer vermemiştir. Diğer toplumlarda olduğu gibi Arap toplumunun da çağa ayak uydurabilmesi için yaşanan yeniliklerin ihtiyaca binaen ta'rîb yoluyla Arap diline aktarılması gerektiğini savunmuştur. Böyle bir metodun Arap dilinde kullanılmaması gerektiği fikrini savunanlara, eserinde sunmuş olduğu delillerle görüşlerini yeniden gözden geçirmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bu mesele hakkında kitabında Kur'ân-ı Kerîm'den, Hadîs-i Şerîfler'den ve Arap toplumunun çeşitli alanlarda kullanmış olduğu mu'arrab kelimeleri örnek vererek ta'rîb metodunun günümüzde geçmişteki gibi kullanılabilirliğini ispatlamak istemiştir. Eserin son kısmında ise Arap dilinin bir diğer kelime türetme metodu olan müvelled konusunu incelemekte ve konu hakkında kısa açıklamalarda bulunarak eserine son vermektedir.

Müellif, *el-İştikâk ve't-Ta'rîb* adlı eseri telif ederken, okuyucunun konuyu daha iyi kavrayabilmesi amacıyla örnekleme anlatım metodunu sıkça kullanmıştır. Bu üslubu sayesinde bu sahada yazılan diğer eserler arasında öne çıkmaktadır. Konuyu anlatırken akıcı, sade ve anlaşılır bir üslup kullanılmaya özen gösteren el-Mağribî, yeri gelince kendi düşüncelerini destekleyen âlimlerin ve edebiyatçıların sözlerine de yer vermiştir.

Yazarın *el-İştikāk ve't-Ta'rib* adlı eserinin ilk baskısı Mısır'da 1908 senesinde basılmış ve daha sonra eser yazar tarafından 1947 tarihinde bir takım düzenlemeler yapılarak tekrar basılmıştır. 2012 yılında el-Mağribî'nin yazmış olduğu bu eser, Dr. Abdu'l-Îlâh Nebhân<sup>144</sup> tarafından tahkik edilmiştir. Nebhân bu çalışmasında eserde zikri geçen mu'arrab kelimeleri tek tek inceleyerek dipnotta bu kelimelerin kaynaklarını belirtmiş ve gerekli izahatlarda bulunmuştur. el-Mağribî'nin yazmış olduğu bu eserin kendisi tarafından yapılan baskılarında dipnot mevcut değildir. Nebhân ayrıca yazarın kitabında zikretmiş olduğu Arap dilinin önemli klasik eserlerine giderek dipnotlar eklemiştir. Eserin bazı bölümlerinde konu hakkında farklı görüşe sahip olan âlimlerin isimlerine yer vermek yerine “bazıları dedi, bazıları şöyle der” şeklinde müphem ibareler kullanmakla yetinmiştir. Nebhân da aynı şekilde bu kişileri yapmış olduğu tahkik çalışmasında açıklamamıştır. Bu çalışmada kastedilen kişilerin kim olduğu tespit edilerek açıklanmıştır. Yaptığımız bu çalışmada, Nebhân tarafından tahkik edilen eserin 2015 yılında basılan 3. baskısından yararlanılmıştır. Nebhân'ın tahkikli bu çalışması el-Mağribî'nin son baskısını ihtiva etmektedir.

## 2.2. Eserin Yazılış Sebebi

*el-İştikāk ve't-Ta'rib* adlı eserin kaleme alınışındaki ana etken ta'rib konusudur. el-Mağribî'nin bu eseri yazıya dökme fikri 1906 - 1909 yılları arasında *el-Müeyyed* gazetesinde makaleler yazmasıyla başlamıştır. Makalelerini kaleme alırken bir takım mu'arrab kelimeler kullanan el-Mağribî'ye, arkadaşları tarafından bu kelimeleri kullanmasından dolayı eleştirilere maruz kaldığı haberi verilmiştir. Tartışmaların ilerlemesiyle güzel bir makalenin birkaç mu'arrab kelimeyle bozulmayacağını, bu durumun doğal bir lügavî olgu olduğunu ve Arapça dışındaki diğer dillerde de bulunduğunu ortaya koymak için, *el-Müeyyed* gazetesinde ta'rib konusunun meşruluğu hakkında yazılar yazmaya başlamıştır.<sup>145</sup>

<sup>144</sup> Abdu'l-Îlâh Nebhân, 30 Temmuz 1364/1945 senesinde Suriye'nin Humus vilayetinde doğmuştur. Suriye'nin çeşitli okullarında eğitim alan Nebhân, yüksek lisans ve doktorasını Arap dili üzerine yapmıştır. Bölgenin önde gelen üniversitelerinde Arap dili üzerine eğitimler vermiştir. Ayrıca Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde bulunan bazı üniversitelerde de Arap dili alanında dersler yapmış ve bu alanda birçok sempozyum ve konferansa iştirak etmiştir. Dönemin önemli filologları arasında yer alan Nebhân, *Buhûs fi'l-Lügati'l-'Arabiyye ve'n-Nahv ve'l-Belâga* ile *el-Fehârisü's-Şâmîle li Kitâbi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir li Celâlidîn es-Süyûtî* eserlerini telif etmiştir. Aynı şekilde sayısı 18'e ulaşan eser tahkik çalışması da bulunmaktadır. 2002'de Dimeşk Dil Kurumu'na üye olarak seçilen Suriyeli müellifin hayatta olup olmadığı hususunda bilgiye ulaşamamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. URL, “Abdu'l-Îlâh Nebhân” (t.y.), <http://www.arabacademy.gov.sy/ar/page16202/> (11.11.2018).

<sup>145</sup> Abdulkâdir el-Mağribî, *el-İştikāk ve't-Ta'rib*, thk. Abdu'l-Îlâh Nebhân, 3. Baskı, Dimeşk: Mecme'u'l-Lügati'l-'Arabiyye, 2015.

Mağribî'nin bu yazılarının ses getirmesiyle, Mısır'ın gündeminde yer almaya başlayan ta'rib konusu hakkında toplantılar ve makaleler yazılmaya başlanmıştır. Zamanın filologları konunun önemli oluşundan ötürü bu konunun sadece gazetelerde ve toplantılarda konuşulmasının yeterli olmadığını ve konunun iyice tartışılacağı, inceleneceği ve karara bağlanacağı bir münazara ortamının oluşturulması gerektiğini tartışmaya başlamışlardır. Bunun üzerine bugün *Kahire Üniversitesi* olarak bilinen *دَارِ الْعُلُومِ* da Hifnî Nâsif (ö. 1338/1919)<sup>146</sup>

başkanlığında bir münazara düzenlenmiştir. Bu münazaraya Mısır'ın önde gelen edebiyatçıları ve filologları katılmıştır. Bunlar; Muhammed b. 'Afîfî el-Bâcûrî el-Hudarî (ö. 1346/1927)<sup>147</sup>, Abdulazîz Çâvîş (ö. 1348/1929), Ahmed Zeki Paşa (ö. 1353/1934)<sup>148</sup>, eş-Şeyh Ahmed b. Ali Ömer el-İskenderî (ö. 1357/1938)<sup>149</sup> ve sonradan katılan Ahmed Fethî Zağlûl (ö. 1332/1914)<sup>150</sup> dur.<sup>151</sup>

Sıcak tartışmaların ve ilmî konuşmaların yapıldığı oturumların neticesinde 20 Şubat 1908' de yapılan son oturumda Ahmed Fethî Zağlûl söz alarak; “*Yabancı bir kelime karşımıza*

<sup>146</sup> Şair ve yazar kişiliğiyle öne çıkan Hifnî Nâsif 1273/1856 yılında Mısır'da Birketülhac'da dünyaya gelmiştir. Arap edebiyatı üzerine çeşitli yerlerde ders ve konferanslar veren Hifnî Nâsif 1338/1919 yılında Kahire'de vefat etmiştir. Eserleri arasında; *Târîhu'l-Edeb ev Hayatü'l-Lugati'l-'Arabiyye* ile *Dürûsü'l-Belâğa* gibi eserler bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Ali Şakir Ergin, “Hifnî Nâsif”, *DİA*, İstanbul: TDV, 1998, 17, 478-479.

<sup>147</sup> İslâm tarihi profesörü ve hukukçu olan el-Hudarî 1289/1872 yılında Kahire'de dünyaya gelmiştir. Mısır'ın çeşitli yerlerinde eğitim veren ve Hartum'da kadılık görevi yapan el-Hudarî 1346/1927 yılında Kahire'de vefat etti. Eserleri arasında; *Usûlü'l-Fıkh ve Nûrî'l-Yakîn Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn* gibi eserler bulunmaktadır. Bkz. Ferhat Koca, “Hudarî”, *DİA*, İstanbul: TDV, 1998, 18, 283-284.

<sup>148</sup> Aslı Fas'a dayanan Ahmed Zeki Paşa 1284/1867 yılında İskenderiye'de doğdu. Mısır'ın yönetiminde ikinci sekreter mütercim ve bakanlar kurulunun genel sekreterliğini yapmış ve 1916 yılında “Paşa” ünvanı almıştır. İslâmî ilimlerin gelişmesi için kütüphanelerin düzenli olması gerektiği ve İstanbul kütüphanelerinin düzensizliğinden dolayı bu konuda gerekli önlemlerin alınması için bir rapor hazırlayıp Sadrazam Hilmi Paşa'ya sunmuştur. 1353/1934 yılında Kahire'de vefat eden edib Ahmed Zeki Paşa'nın eserleri arasında *Mevsû'atu'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye* ve *Bahs 'alâ Resâili İhvâni's-Safâ* ile *Târîhu'l-Meşrik* gibi eserler yer almaktadır. bkz. Ahmet Ağırakça, “Ahmed Zeki Paşa”, *DİA*, İstanbul: TDV, 1989, 2, 163-164.

<sup>149</sup> Hayatını Arap dili eğitimine adanmış el-İskenderî, 1293/1875 yılında İskenderiye'de doğdu. Ezher'de eğitimini tamamladıktan sonra ömrünün büyük bölümünü dönemin önemli üniversite ve okullarında Arap dili eğitimi vererek geçiren el-İskenderî 1357/1938 yılında Kahire'de vefat etti. Zeki, nüktedan ve akıcı üslubu olan el-İskenderî'nin eserleri arasında; *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî fi'l-'Asri'l-'Abbâsî* ile *Nüzhetu'l-Kârî* bulunmaktadır. Bkz. el-Mar'aşlî, a.g.e., 1, 150-151.

<sup>150</sup> Mısır'ın Kafru's-Şeyh iline bağlı İbâyene köyünde 1280/1863 yılında doğdu. Edib, gazeteci ve iyi bir mütercim olan Zağlûl Avrupa'da hukuk eğitimini tamamladıktan sonra Mısır'a dönüp burada kadılık görevine atanmış ve zaman içerisinde kadılık alanında yükselerek Mısır'ın baş hâkimi olmuştur. İngilizce ve Fransızca'yı iyi derecede bilen Zağlûl'ün tercüme eserleri arasında; *Cevâmi'u'l-Kelim* adında tercüme ettiği Gustave Le Bon'un *Aphorismes du Present* eseri ile *Rûhu'l-İctim'a* adı altında tercüme ettiği aynı Fransız yazarın *Psychologie du Socialisme* gibi eserleri yer almaktadır. 1332/1914 yılında Kahire'de vefat eden Zağlûl'ün kendi telif ettiği eserler arasında *Şerhu'l-Kanûni'l-Medenî* ile *el-Âsâru'l-Fethiyye* gibi eserler bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. URL, “Ahmed Fethî Zağlûl”(t.y.), <https://www.hindawi.org/contributors/40508057/> (6.08.2018).

<sup>151</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 40.

çıkıldığında onu ilk önce kendi dilimize tercüme ederiz. Tercüme mümkün olmazsa ona kendi dilimizden iştikâk yoluyla yeni bir kelime türetiriz. Bu da mümkün olmazsa o kelimenin yerine mecaz yoluyla Arapça bir kelime kullanırız. Bu da mümkün olmazsa son olarak dilimizde yaygın bulunan mu'arrab kelimeleri örnek alarak ta'rib yoluna başvururuz.” şeklindeki açıklamasıyla konu hakkında son noktayı koymuş ve münazaralar bu şekilde sona ermiştir.<sup>152</sup>

*el-Müeyyed* gazetesinde yazılarına devam eden el-Mağribî, bu süreçte dönemin eğitim bakanı olan Sa'd Zağlûl'ü (ö. 1413/1927)<sup>153</sup> ziyarete gitmiş, Sa'd Zağlûl ile ta'rib hakkında yazdığı makaleler üzerinden bu konu hakkında fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Ziyareti esnasında bakanın yanında rastladığı *el-Müeyyed* gazetesinin editörü Ali Yûsuf (1331/1913), el-Mağribî'ye yazmış olduğu makalelerin önemli olduğunu ve bunların bir kitap arasında toplanmasının Mısır ve ilim dünyası için önemini ifade ederek, el-Mağribî'yi bunları bir kitap halinde basması konusunda harekete geçirmiştir.<sup>154</sup>

Ali Yûsuf'un fikrini dikkate alan el-Mağribî, yazmış olduğu makaleleri *el-İştikâk ve 't-Ta'rib* adı altında bir kitap halinde toparlamaya karar verdi. Yoğun bir çalışmanın ardından 1908 yılında eserin ilk baskısını çıkardı ve bir nüshasını eğitim bakanı olması hasebiyle Sa'd Zağlûl'e hediye etti. Eseri inceleyen eğitim bakanı ibaresinin kolaylığı ve ta'ribin meşru olduğuna delâlet eden delilleri getiriş tarzını beğenmesinden ötürü bakanlık adına büyük bir alım yapmıştır. Eserin basımının ardından tanıtımına ve kitapçılara dağıtımına yönelik el-Mağribî,<sup>155</sup> II. Meşrutiyet'in (1908) ilan edilmesiyle Mısır'dan ayrılarak doğduğu yer olan Trablusşam'a geçmiştir.<sup>156</sup> Bu dönemde kitabı hakkında fazla bilgi edinemeyen el-Mağribî, ardından gelen I. Dünya Savaşıyla (1914) Mısır ile bağlantısı tamamen kopmuş ve eseri hakkında hiçbir bilgi alamamıştır. Mısır'daki edebî hareket ve telif edilen eserleri merak eden fakat bir malumat alamayan el-Mağribî, 1934 yılında gümümüzde *Kahire Dil Kurumu* diye bilinen *Mecme'u'l-Lügati'l-'Arabiyye*'ye üye olarak atandıktan sonra Mısır'a tekrar dönmüştür. Döndükten sonra

<sup>152</sup> el-Mağribî, a.g.e. s. 40.

<sup>153</sup> Mısır'ın Kefrûş-Şeyh eyaletinin İbyâne köyünde 1274/1857 yılında dünyaya gelmiştir. Ezher'de eğitim aldıktan sonra Mısır'ın resmi gazetesi *el-Vekâ'i u'l-Mısriyye* gazetesinin editörlüğünü yapmıştır. İngiliz işgali ve baskısından dolayı bu görevini bırakmıştır. Ardından İngilizlere karşı başlatılan Urâbî Paşa hareketine katılmıştır. 1908 yılında Eğitim bakanı, 1910-1912 yılında Adalet bakanlığı görevlerinde bulunmuştur. 1922 yılına kadar Mısır'ın tam bağımsız olması için faaliyetler yürütmüş ve 28 Şubat 1922 yılında Mısır'ın bağımsızlığını ilan etmiştir. Zağlûl, 23 Ağustos 1413/1927'de Kahire'de ölmüştür. Geniş bilgi için bkz. Hilal Görgün, “Sa'd Zağlûl”, *DİA*, İstanbul: TDV, 2008, 35, 378-379.

<sup>154</sup> el-Mağribî, a.g.e., s.40.

<sup>155</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 41.

<sup>156</sup> Hâfiz-Abaza, a.g.e., s. 669.

kitabının baskısının bittiğini öğrenen ve çok ilgi görmesinden dolayı sevinen el-Mağribî, bunun üzerine eserde bir takım düzenlemeler yaparak tekrar bastırmıştır.<sup>157</sup>

### 2.3. *el-İştikāk ve't-Ta'rīb* Adlı Eserde Ele Alınan Konular

#### 2.3.1. İştikāk

Abdulkâdir el-Mağribî, Arap dilinin kelime türetme metotlarından biri olan *iştikāk*'ı, Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin (ö. 816/1413) *et-Ta'rîfât* adlı eserinde bulunan; نَزَعُ لَفْظٍ مِنْ آخَرَ

بشَرْطِ مُنَاسَبَتِهِمَا مَعْنَى وَ تَرْكِيْبًا وَ مُعَايَرَتَهُمَا فِي الصِّيْغَةِ “Bir lafzın, siygaları farklı, mana ve yapısı birbirine yakın olan bir başka lafızdan alınması”<sup>158</sup> şekliyle tarif etmiştir. el-Mağribî, bir lafzın başka bir lafızdan alınmasından yola çıkarak, *iştikāk*'ta hangi kelimelerin birbirinden türetilbileceği konusu üzerinde durmuştur.<sup>159</sup>

Yazar, kelime türetiminde dikkate alınacak temel noktanın; bir oluş ve eylem ifade eden mastar kelimesinden olabileceğini ifade ederek, asıl-kök konusunda Basriyyûn ekolüyle aynı çizgide yer almıştır. Bu konuya misal olarak “*dövmek*” anlamında olan ضَرَبَ kelimesini getirerek, bu mastardan fiil, ism-i fâil ve ism-i mefûl gibi farklı kalıpların türetilbileceğine işaret etmektedir. Yani ضَرَبَ ve مَضْرُوبٌ gibi kelimelerin bu mastardan çıkarıldığını ifade etmektedir. Bu durumun sadece bir oluş ifade eden kelimelerde meydana geldiğini belirten Mağribî, câmid ve özel isimlere gelince *iştikāk*'ın bu tür kelimelerde söz konusu olamayacağından bahsetmektedir. Müellif, *iştikāk*'ın bu tür kelimeler için söz konusu olmamasını, “*dünya*” anlamına gelen ve bir oluş ifade etmeyen أَرْضُ kelimesinin lafzında bir değişikliğe gidilemeyeceğini ve böylece kendisinden yeni bir kelime türetilmeyeceğini açıklamaktadır. Ancak yazar, bu kaideye uymayan ve geçmişte câmid isimlerden türetilen kelimelerin semâî olduğunu belirtmiştir. Geçmiş dönem Arapların câmid isimlerden türetmiş oldukları kelimelere ise şu örnekleri vermektedir;<sup>160</sup>

<sup>157</sup> el-Mağribî, a.g.e., s.42.

<sup>158</sup> Seyyid Şerif el-Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, 3. Baskı, Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009, s.31.

<sup>159</sup> el-Mağribî, a.g.e., s.49.

<sup>160</sup> el-Mağribî, a.g.e., s.50.

| Mana  | Türetilen Fiil         | Mana      | Câmid İsim |
|---|------------------------|-----------|------------|
| Toprak taşlaştı                               | إِسْتَحْجَرَ الطِّينَ  | Taş       | حَجْرٌ     |
| Onun başına isabet etti                       | رَأَسَهُ               | Baş       | رَأْسٌ     |
| Ona kılıçla vurdu                             | سَافَهُ                | Kılıç     | سَيْفٌ     |
| Erkek deve dişi deveye dönüştü <sup>161</sup> | إِسْتَنَوَقَ الْجَمَلَ | Dişi Deve | نَاقَةٌ    |

Yukarıda getirilmiş olan örnekler mukayese edilerek mesela “çakıl” anlamına gelen حَصَى kelimesinden إِسْتَحْجَرَ fiili gibi إِسْتَحْصَى fiilini türetmeyeceğimizi açıklayan müellif, câmid isimlerde meydana gelen türetmenin semâî olduğunu belirterek, bu durumun aynı şekilde mastar için de geçerli olduğunu da vurgulamıştır.<sup>162</sup> Ona göre kadim kültürlerde yaşayan Araplar, dile daha vâkîf ve kelime türetiminde esas alınacak kuralları en iyi şekilde bilmekteydiler. el-Mağribî, geçmiş dönem Araplar’ın mastarlardan ne kadar siyga türetmişlerse, bu kalıplarla sınırlı kaldığını ve bizim siygalar arasında bir yeniliğe gitmeden sadece bu kalıpları kullanmamız gerektiği fikrini savunmuştur. Bu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için el-Mağribî mesele ile alakalı birkaç misal getirmiştir. Mesela; “incelik” anlamına gelen نَحَافَةٌ kelimesinden نَحِيفٌ kelimesi türetilmez. Çünkü Araplar bu kelime yerine “ince” manasına gelen كَشِيعٌ kelimesini kullanmışlardır. Benzer şekilde “düşmanca davranmak” anlamına gelen كَشِيعٌ

<sup>161</sup> Arap dilinde إِسْتَنَوَقَ الْجَمَلَ cümlesi darb-ı meseller arasında geçmektedir. Araplar bu cümleyi, konuşmasında bir konu üzerinde durmayıp, sürekli farklı konulara geçen kimseler için kullanmaktadır. Bkz. Ebû Zeyd el-Kuraşî, **Cemheratü Eş’âri’l-‘Arab fi’l-Câhiliyye ve’l-İslâm**, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Mısır: Nehdatü Mısır, 1981, s. 87; Ebû Abdillâh el-Fâsî, **Feydu Neşri’l-İnşirâh**, thk. Mahmûd Yûsuf Feccâl, 2. Baskı, Birleşik Arap Emirlikleri: Dâru’l-Bühûs li’l-Dirâsâti’l-İslâmiyye, 2002, 1, 557.

<sup>162</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 50.

kelimesinden كاشح lafzı türetilmez, nedeni ise Arapların bunu “*düşmanca davranan*” كاشح kelimesiyle ifade etmiş olmalarıdır. Yazarımız bu örneklere ek olarak, “sevmek” manasına gelen حُب kelimesini getirmiştir. Araplar bu mastardan “*sevilen*” anlamına gelen مُحَبوب kelimesini türetmişlerdir. Ancak ism-i fâil “*seven*” anlamına gelen حَاب kelimesini türetmemişlerdir. Ayrıca “*sevdi*” anlamına gelen أَحَبَّ kelimesinden “*seven*” anlamına gelen مُحِبَّ kelimesini türetmişlerken bu kelimedeki ismi-i mefûl siygasını türetmediklerini zikretmiştir.<sup>163</sup>

Müellifimizin getirmiş olduğu örnekler dikkatlice incelendiğinde, Arapların bazı kelimeleri türetirken bir sistematik içerisinde olmadıkları anlaşılmaktadır. Çünkü yukarıda da değinildiği gibi, mesela حُب kelimesinden sadece ism-i mefûl siygası türetilmiştir. Bu örnek sarf ilmindeki bilgilerimiz ışığında incelendiğinde, ism-i mefûl siygası bulunan bir kelimenin kesinlikle ism-i fâil siygası da olması gerekmektedir. Ancak Araplar “*seven*” anlamına gelen kelimeyi, حُب kelimesinden türetmemişlerdir. Bu manayı ifade edebilecek olan kelimeyi حُب lafzının rubâi mezîd fiilinden elde etmişlerdir. Bu da أَحَبَّ fiilinin ism-i fâil kalıbı olan مُحِبَّ kelimesidir.

İştikâk hakkında müellifimizin yapmış olduğu açıklamalara bakıldığında onun; Araplar bir kelimedeki hangi kalıplarda siyga türetmişlerse bizlerin sadece bu kalıpları kullanma hakkımızın olduğunu ve türetmemiş oldukları kelimeler dikkate alınarak günümüzde herhangi yeni bir kelime türetme hakkımızın olmadığı görüşüne sahip olduğunu anlamaktayız. Abdulkâdir el-Mağribî bu konuyla alakalı olarak, İbn Fâris’in (ö. 395/1004)<sup>164</sup> “*Şüphesiz dil*

<sup>163</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 51.

<sup>164</sup> İbn Fâris hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Henri Fleisch, “İbn Fâris”, çev. Mustafa Kaya-Süleyman Tülücü Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 34, (2010), s. 209-219.



günümüzde, bizzat bizim kendisiyle mukayese yapabileceğimiz bir ölçü olarak alınamaz”<sup>165</sup> şeklindeki açıklamasına vurgu yaparak, hali hazırda da kelime türetme noktasında bir müdahalemizin olamayacağı fikrini ortaya koymaktadır.<sup>166</sup> Müellif, *iştikāk* tabirini açıkladıktan sonra, *iştikāk*ın önemli kısımları olan *el-iştikāku’s-sağîr*, *kalb*, *ibdâl* ve *naht*’ı tanıtmaya başlamıştır.

### 2.3.2. İştikākın Kısımları

#### 2.3.2.1. el-İştikāku’s-Sağîr<sup>167</sup>

Müellif, önceki bölümde *iştikāk* hakkında genel niteliğinde bilgilere yer verdikten sonra bu *iştikāk* hakkında, herkesin az çok bilgi sahibi olduğundan hareketle fazla açıklamada bulunmamış ve eserinde diğer kısımlar gibi müstakil başlıklar altında incelememiştir. *İştikāk*ın bu çeşidini müellifimiz, bir önceki başlık olan *iştikāk* başlığı altında zikretmiştir. Bu bölüm, yazarın eserde vermiş olduğu bilgilere ilaveler yapılarak biraz daha geniş boyutta ele alınmaya çalışılacaktır.

Müellif, *el-iştikāku’s-sağîr*’i, Seyyid Şerîf el-Cürcânî’nin (ö. 816/413) *et-Ta’rifât* isimli eserinden alarak *أَنَّ يَكُونُ بَيْنَ اللَّفْظَيْنِ تَنَاسُبٌ فِي الْحُرُوفِ وَالتَّرْتِيبِ* “İki lafız arasındaki harflerde ve sıralamada uyum olması”<sup>168</sup> şeklinde tarif etmektedir. el-Mağribî, bu *iştikāk* çeşidine örnek olarak, *ضَرْبٌ* kelimesinden türetilen *ضَرْبٌ*, *يَضْرِبُ*, *إِضْرِبُ*, *ضَارِبٌ* ve *مَضْرُوبٌ* kalıplarını getirmektedir.<sup>169</sup> Yazarın *iştikāk*-ı *sağîr*’e getirmiş olduğu bu örnek terim anlamı bağlamında incelendiğinde, “*dövmek*” anlamına gelen ve kök kelime olan *ضَرْبٌ* kelimesi ile diğer kalıpların, hem mana hem de harf sıralanışları yönünden birbiriyle uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Mesela bunlar arasında “*döven*” manasına gelen *ضَارِبٌ* kelimesi kök kabul edilen ve “*dövmek*”

<sup>165</sup> İbn Fâris el-Hemedânî, **es-Sâhibî**, thk. Ömer Fâruk et-Tabbâ’, 2. Baskı, Beyrut: Dâru Mektebeti’l-Ma’ârif, 2013, s. 67.

<sup>166</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 52.

<sup>167</sup> Arap dilinin zengin bir kelime havuzuna sahip olmasında en büyük etken olan bu tür *iştikāk* çeşidine, İbn Cinnî (ö. 392/1002) iki farklı isim kullanmıştır. Bu isimlerden biri *el-İştikāku’s-sağîr* diğeri ise *el-İştikāku’l-asğar* dır. Klasik dilciler *iştikāk*ın kısımlarını açıklarken *el-İştikāku’s-sağîr*’i kullanmayı tercih etmişlerdir. Bkz. İbn Cinnî el-Bağdâdî, **el-Hasâis**, 4. Baskı, Lübnan: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2013, 1, 490; Kılıç, “İştikāk”, **DİA**, İstanbul: TDV, 2001, 23, 440.

<sup>168</sup> Cürcânî, a.g.e., s. 31.

<sup>169</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 54.

anlamında kullanılan ضَرْب lafzı ile mana açısından birbirine yakın ve bunun yanı sıra harf dizaynı itibariyle de aynıdırlar.

Yazar, Arap dilinde iştikāk denildiğinde ilk akla gelen *el-İştikāku's-sağîr* olduğundan buna *el-İştikāu'l-âm* da denildiğini söylemiştir.<sup>170</sup> Bu iştikāk çeşidinin müellifin belirtmediği bir başka isminin de olduğu tespit edildi. Bu da, sülâsî ve rubâî fiillerinden türetilen kelimeleri içermesi ve daha çok sarf ilmini ilgilendirmesinden dolayı verilen, *el-İştikāku's-sarfî* isimdir.<sup>171</sup> Günümüzde bu iştikāk çeşidi, klasik medrese müfredatında okutulan *Emsile-i muhtelif*e ile bağlantılıdır. Bu kısımda iştikāk-ı sağîr'in, sarf ilminde geçen tasrîf ile yakın ilişki içerisinde olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Ancak her ikisi bir birinden bazı noktalarda ayrılmaktadır. iştikāk-ı sağîr daha genel anlamda iştikāk, kelimeler arasında kök-asıl ilişkisini kurmamızda yardımcıdır.<sup>172</sup> Bu sayede örneğin “döven” anlamına gelen ضَارِب kelimesi, edinilen iştikāk bilgileri sayesinde “dövmek” anlamına gelen ضَرْب kelimesinden türetilmiş olduğunu anlamaktayız. Sarf ilmini ilgilendiren tasrîf ise kelimelerin yapısal açıdan bir birlerine olan yakınlığını incelemektedir.<sup>173</sup> Yani daha ayrıntılı şekilde ifade edilecek olursa; tasrîf, özelden genele gitmektedir. Bu konuyu şu şekilde açıklayabiliriz; sarf ilmi kelimeler arasındaki asıl-fer ilişkisini biçimsel açıdan ele alırken, iştikāk ilmi ise kelimeler arasındaki asıl-fer ilişkisini kelimenin özü açısından incelemektedir.<sup>174</sup> Bu nevi iştikāk çeşidinde, yazarın değinmemiş olduğu fakat Hâmid Hilâl'in tespitine göre şu üç şart aranmaktadır. Bunlar;

1. Asli harflerinin sayısının aynı olması,
2. Kök harflerinin sıralanışının kelimeler arasında farklı olmaması,
3. Manaların birbirlerine yakın olması.<sup>175</sup>

İştikāk ilminin bu kısmının en tartışmalı konusu, asıl-kök kabul edilecek olan kelimenin hangi kelime olacağı meselesidir. Arap dilinde Basralılar ile Kûfeliler arasında bir kelimededen

<sup>170</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 54.

<sup>171</sup> Kılıç, “İştikāk”, 23, 440.

<sup>172</sup> Muhammed Yâsin el-Fâdânî, *Bülgatü'l-Müştak fi 'İlmi'l-İştikāk*, Kahire: Dâru'l-Mısr, t.y., s. 4.

<sup>173</sup> el-Fâdânî, a.g.y.

<sup>174</sup> Çelebî, *Keşfü'z-Zünûn*, 1, 101.

<sup>175</sup> Abdulğaffâr Hâmid Hilâl, *el-'Arabiyye Hasâisuhâ ve Semâtühâ*, 5. Baskı, Kahire: Mektebetü Vehbe, 2004, s. 203.

türetme yapılırken esas alınacak olanın mastar mı ya da fiil mi olacağı hususu her iki dil ekolü arasındaki meşhur ihtilaf konularındandır. Basralılar, mastarın esas alınması gerektiğini savunurken, Kûfeliler ise türetmede fiilin esas alınması gerekli olduğunu delilleriyle savunmuşlardır.<sup>176</sup> Yazar eserinde bu konu hakkında açıklamalara yer vermemiştir. Fakat müellifin getirmiş olduğu örneklere bakıldığında kendisinden türetme yapılan kelimenin mastar olduğu görülmektedir.<sup>177</sup> Buradan hareketle el-Mağribî'nin, türetmeye esas olacak kök kelime konusunda Basralılar gibi düşündüğü anlaşılmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, Basralılar ve Kûfeliler arasında meydana gelen ihtilaf konusu hakkında bir takım kısa bilgilere değinmek faydalı olabilir. Türetme yaparken esas alınacak olanın mastar olduğu görüşünü Basralılar şu delillerle desteklemişlerdir;

1. Mastar mutlak bir zamana delâlet etmektedir. Fiil ise belirli bir zamana delâlet etmektedir. Nasıl mutlak mukayyetin aslı ise, belirli bir zamanla takyit edilmeyen mastar da fiilin aslıdır.<sup>178</sup>
2. Mastar kelime olarak isimdir ve var olabilmesi için fiile ihtiyaç duymaz. Fakat fiil ise isme ihtiyaç duymaktadır. O zaman var olabilmesi için bir başkasına ihtiyaç duymayanın, var olabilmesi için kendisinden başka bir şeye ihtiyaç duyana nazaran asıl kabul edilmesi daha evlâdır.<sup>179</sup>
3. Fiilin yapısı iki şeye delalet etmektedir. Bunlar yüklem ve zamandır. Mastar ise sadece bir oluşa delâlet etmektedir. Bir sayısı ikinin aslı kabul edildiği gibi mastar da fiilin aslıdır.<sup>180</sup>
4. Mastar eğer fiilden türetilmiş olsaydı ism-i fâil ya da ism-i mefûl gibi belli kalıplarda gelmesi gerekirdi.<sup>181</sup>

Basra dil ekolü zikri geçen bir takım delillerle kök kelimenin mastar olması gerektiğini savunmuşlardır. Bu konuda Kûfe ekolü ise, kök kelimenin ne olacağı konusunda Basralılardan

<sup>176</sup> Mahmûd 'Îyâl Selmân, **Eseru'l-Muhteseb fi'd-Dirâsâti's-Sârfiyye**, 1. Baskı, Amman: Mektebetü'l-Hâmid, 2010, s. 80.

<sup>177</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 50.

<sup>178</sup> Ebü'l-Berakât el-Enbârî, **el-İnsâf fi Mesâili'l-Hilâf**, thk. Hasan Hamed, 2. Baskı, Lübnan: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 2007, 1, 218.

<sup>179</sup> el-Enbârî, a.g.y.

<sup>180</sup> el-Enbârî, a.g.y.

<sup>181</sup> el-Enbârî, a.g.e., 1, 219.

ayrılmaktadır. Onlara göre türemede asıl kabul edilecek olan fiildir.<sup>182</sup> Kûfelilerin kök kelimenin fiil olması gerektiği konusunda ileri sürmüş oldukları delillerden bazıları şunlardır;

1. Master fiilden türetilmiştir. Çünkü fiil mastarda amel etmektedir. Örneğin:  
ضَرَبًا ضَرَبْتُ ضَرَبْتُ cümlesindeki ضَرَبًا mastarı ضَرَبْتُ fiilinin mamûlüdür. Şüphesiz âmilin rütbesi mamûlün rütbesinden yüksektir.<sup>183</sup>
2. Master fiili tekit etmek için getirilmektedir. Müekked olanın rütbesi müekkid olandan öncedir.<sup>184</sup>
3. Arapça’da mastarı olmayan fiiller bulunmaktadır. Bunlar: عَسَى, يَنْسَى, نَعَمَ, gibi fiillerdir. Aslı olmayanın fer’ olmaz.<sup>185</sup>
4. Mastara مَصْدَر isminin verilmesi onun kaynak olduğu anlamına gelmemektedir. Bilakis مَصْدَر kelimesi, nasıl مَرْكُوب kelimesi مَرْكُوب şeklinde ism-i mefûl anlamında ise مَصْدُورٌ عَنِ الْفِعْلِ şeklindedir.”<sup>186</sup>

Bu verilerden hareketle iştikāk-ı sağır ile alakalı bilgilere iştikāk’tan bahseden kitapların çoğunda yer verilmemiştir. Bu çalışmada iştikāk-ı sağır’i<sup>187</sup> yakından alakadar eden ve kısa bilgiler içeren bazı eserlerdeki bu bölümler hakkında bir takım açıklamalarda bulunulacaktır;

1. **İştikāk-ı Muhakkak:** İştikāk yoluyla türetilen kelimeler ile kök arasında mana yakınlığı ilişkisinin kurulabildiği iştikāk türüdür. Örneğin: “*bilen*” anlamında

<sup>182</sup> Selmân, a.g.e., s. 80.

<sup>183</sup> el-Enbârî, a.g.e., 1, 217.

<sup>184</sup> el-Enbârî, a.g.y.

<sup>185</sup> el-Enbârî, a.g.y.

<sup>186</sup> el-Enbârî, a.g.e., 1, 218.

<sup>187</sup> el-İştikâku’s-Sağır hakkında geniş bilgi için bkz. Ebû Bekr İbn Düreyd, **el-İştikāk**, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Ceyl, 1991, s. 27-28; Muhammed Emin el-Murâbit, **Merâku’s-Su’ûd ilâ Merâkı’s-Su’ûd**, thk. Muhammed Muhtâr eş-Şenkîti, 1. Baskı, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1993, s. 120-121; Muhammed Dirâz Tantâvî, **Zâhiratü’l-İştikāk fi’l-Lügati’l-‘Arabiyye**, Kahire: Matba’atü ‘Âbidîn, 1986, s. 411-428; Râcî el-Esmer, **el-Mu’cemü’l-Müfassal fi ‘İlmi’s-Sarf**, 1. Baskı, Lübnan: Dâru’l-Küttübi’l-‘İlmiyye, 1993, s. 140-143.

kullanılan *عالم* kelimesinin, *علم* “*bilmek*” anlamına gelen kelimedenden türetilmiş olduğu, her iki kelimenin anlamlarının birbirine yakın olmasından dolayı anlaşılmaktadır.<sup>188</sup>

2. **İştikāk-ı Gayr-ı Muhakkak:** Her iki kelime arasında yakın anlam ilişkisi kurulamayan ve istenilen manaya tam bir şekilde delalet etmeyen iştikāk çeşididir. Örneğin *هَجْرَع* kelimesi Arap dilinde “*uzun boylu kişi*” anlamına

gelmektedir. Bu kelimenin “*uzun vadi*” anlamına gelen *جَرْع* kelimesinden türetildiği söylenmektedir. Ancak iki kelime arasındaki mana ilişkisinin, iştikāk-ı muhakkak’a nazaran tam bir şekilde anlaşılmasından dolayı kesinlikle bu kelimedenden türetilmiştir denilemez.<sup>189</sup>

3. **İştikāk-ı Muttarid:** Kelimeler arasında mutâd olan iştikāk türüdür. Yani *Emsile-i muhtelifa* (24 Siyga) ezberlendikten sonra her siyganın kendi arasındaki kurallı çekimi, bu tür iştikāk çeşidine girmektedir.<sup>190</sup>

4. **İştikāk-ı Gayr-ı Muttarid:** Kelimeler arasında çokça görülmeyen bir iştikāk şeklidir. Örneğin “*şarap*” anlamındaki *خَمْر* kelimesi, “*örtünmek*” anlamında kullanılan *مُخَامِرَة* kelimesinden türetilmiştir. Ancak verdiğimiz misale bakarak kelimeler arasında bunu uygulamak mümkün değildir.<sup>191</sup>

### 2.3.2.2. Kalb

Arapça’da *kalb* kelimesi “*ters çevirmek, yerini değiştirmek*”<sup>192</sup> anlamlarına gelmektedir. Abdulkâdir el-Mağribî, iştikākın kısımlarından olan ve zorluk derecesine göre *el-İştikâku’l-*

<sup>188</sup> Sa’id el-Efgânî, *fi Usûli’n-Nahv*, Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1987, s. 149; Muhammed Abdusselâm Şahin, *el-Mecmû’atü’ş-Şâfiye*, 1. Baskı, Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2014, 2, 34; Gündüzöz, a.g.e., s. 26.

<sup>189</sup> el-Efgânî, a.g.e., s. 149; Şahin, a.g.e., s. 34; Gündüzöz, a.g.e., s. 26.

<sup>190</sup> Muhammed Muhtâr eş-Şenkîti, *Nesru’l-Vürûd*, thk. Ali Muhammed el-‘İmrân, 1. Baskı, Cidde: Dâru ‘Âlemi’l-Fevâid, 2005, 1, 107-108; Efgânî, a.g.e., s. 150; Hilâl, a.g.e., s. 196; Gündüzöz, a.g.e., s. 27.

<sup>191</sup> el-Efgânî, a.g.e., s. 150; Muhammed Sıddîk Hasan Hân, *el-‘Alemü’l-Haffâk min ‘İlmi’l-İştikâk*, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü’l- Kütübi’s-Sekâfiyye, 2012, s. 20; Gündüzöz, a.g.e., s. 28.

<sup>192</sup> ez-Zebîdî, a.g.e., 2, 336-337.

*kebîr*<sup>193</sup> diye isimlendirilen *kalb*<sup>194</sup> kelimesinin terim anlamını Cürcânî'den (ö. 816/ 1413) alarak “*Harf sıralanışı farklı olan iki lafız arasında أَنْ يَكُونَ بَيْنَ اللَّفْظَيْنِ تَنَاسُبٌ فِي اللَّفْظِ وَالْمَعْنَى دُونَ التَّرْتِيبِ*” şeklinde tarif etmiştir. Örneğin; “*çektî*” anlamına gelen جَبَدَ fiili, “*çekicilik ve sevimlilik*” manasına gelen جَدَّبَ kelimesinden türetilmiştir.<sup>196</sup>

Yazarımız burada kelimenin içerisindeki kök harflerinin değiştirilmesinden dolayı daha çok Arap dili filolojisinde fonetik bağlamda ele alınan<sup>197</sup> *kalb*<sup>198</sup> konusuna aşağıdaki örnekleri vermiştir;

1. “*Çeşitli kabilelerden oluşan topluluk*” anlamına gelen بَوْش kelimesinde (ب) harfi ortaya getirilmesiyle elde edilen وَبِش kelimesi cemi yapıldığında أَوْبَاش “*karışık insan topluluğu*” anlamına gelmektedir. Arapça’da bitkiler yerde bitip birbiriyle karıştığı zaman أَوْبَشَتِ الْأَرْضُ denilir. وَبِش kelimesindeki (ب) harfi sona getirilip وَشَبَ cemi yapıldığında أَوْشَاب “*karışık insan topluluğu*” manasına gelmektedir. وَشَبَ Kelimesinde (ش) harfi başa getirildiği zaman الشَّوَّبَ “*karıştırmak*” anlamına gelmektedir.<sup>199</sup>

<sup>193</sup> Kelime türetme metodlarından biri olan *kalb*’e *el-İştikâku’l-kebir* ismini kullanan ilk kişi İbn Cinnî (ö. 392/1002)’dir. Ayrıca İbn Cinnî eserinde bu iştikâk çeşidine *el-İştikâku’l-ekber* ismini de kullanmıştır. Klasik dilciler’de *kalb*’e kök kelimenin bulunması açısından iştikâk-ı sağır’e nisbeten biraz daha zor olmasından dolayı *el-İştikâku’l-kebir* ismini kullanmışlardır. Bkz. İbn Cinnî, a.g.e., s. 490; Muhammed Hasan Hasan Cebel, ‘*İlmü’l-İştikâk*, 3. Baskı, Kahire: Mektebetü’l-Âdâb, 2012, s. 39-40; Kılıç, “İştikâk”, 23, 439.

<sup>194</sup> *Kalb* hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed eş-Şevkânî, *Nüzhetu’l-Ahdâk fi ‘İlmi’l-İştikâk*, thk. Şerif Abdulkerîm en-Neccâr, 1. Baskı, Amman: Dâru ‘Ammâr li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, 2004, s. 28-29; Ahmed Fâris eş-Şidyâk, *Sirru’l-Leyâl fi’l-Kalb ve’l-İbdâl*, İstanbul: el-Matba’atü’l-‘Âmiratü’s-Sultâniyye, 1643.

<sup>195</sup> Cürcânî, a.g.e., s. 31.

<sup>196</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 55.

<sup>197</sup> Gündüzöz, a.g.e., s. 53.

<sup>198</sup> Arap dilinde *kalb* metodu, İbn Cinnî’nin (ö. 392/1002) kendisine kazandırmış olduğu kavramsal anlamı sayesinde şöhret kazanmıştır. Ancak *kalb* sistemi, İbn Cinnî’den önce de bilinmekteydi. İbn Cinnî’den önce telif edilen ve Halîl b. Ahmed’in (ö. 175/791) meşhur eseri olan *Kitâbu’l-‘Ayn* adlı eser, *kalb* sistemi esas alınarak yazılmıştır. Bu da *kalb* sisteminin önceden var olduğunu ancak iştikâkın kısımları açısından ele alınmadığını göstermektedir. Kenan Demirayak, *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*, İstanbul: Cantaş Yayınları, 2016, s. 237-238; Gündüzöz, a.g.e., s. 53.

<sup>199</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 56.

2. Arapça'da “işini sağlam yapmadı” anlamına gelen حَرَشَبَ fiilinde (ش) harfi ile (ر)

harfinin yer değiştirilerek yapılan حَشْرَبَ fiili de aynı manaya gelmektedir.<sup>200</sup>

3. Arap dilinde kuş uçarken ses çıkardığında حَفَّ الطَّائِرُ denmektedir. Yılan sürüldüğü

zamanda ses çıkardığında aynı şekilde حَفَّتِ الْحَيَّةُ kullanılmıştır. حَفَّتِ fiilindeki (ف)

harfi başa alındığı zaman فَحَّتِ الْحَيَّةُ şeklinde ise “yılan ağızından ses çıkardı”

manasında kullanılmıştır.<sup>201</sup>

Arap dilinde çokça örneği bulunan bu iştikāk çeşidinde asıl-fer ilişkisinin belirlenmesi zor olduğundan dolayı el-Mağribî, asıl-fer bağlantısının kurulabilmesi için iki ölçü zikretmiştir.

Bunlar;

1. Araplar arasında yaygın olan ve en çok telaffuz edilen kelime asıl kabul edilir. Daha az kullanılan ve halk arasında yaygın olmayan kelime ise fer kabul edilir. Buna göre;

جَدَّبَ kelimesi جَبَّدَ fiiline nazaran Araplar arasında daha çok kullanıldığından dolayı

جَدَّبَ kelimesi asıl, جَبَّدَ kelimesi ise fer dir.<sup>202</sup>

2. Aynı manada olan bir kelime diğer kelimeye kıyasla delalet etmiş olduğu mana ile daha güzel pekiştirilmiş ise ya da ayrıca diğer kelimedede bulunmayan manaları da kendisinde barındırıyorsa o kelime asıl kabul edilir, diğer kelime ise fer sayılır.

Örneğin; جَدَّبَ kelimesi “çekicilik, sevimlilik ve cazibe” anlamındadır. جَبَّدَ kelimesi

sadece “çekmek” anlamında kullanılmaktadır. Bu sebeple جَدَّبَ kelimesi asıl, جَبَّدَ

kelimesi ise fer kabul edilir.<sup>203</sup>

<sup>200</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 57.

<sup>201</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 58.

<sup>202</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 55.

<sup>203</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 55.

### 2.3.2.3. İbdâl

Arapça'da *ibdâl* kelimesinin sözlük anlamı “bir şeyin yerine başkasını koyma, değiştirme”<sup>204</sup> gibi anlamlara gelmektedir. İştikâk ilminde kendisinden türetilmiş olan kök kelimenin, *iştikâk-ı sağîr* ve *kalb*'e nispetle daha zor bulunmasından dolayı *el-İştikâku'l-ekber*<sup>205</sup> diye isimlendirilen *ibdâl*'i el-Mağribî, *أَنَّ يَكُونُ بَيْنَ اللَّفْظَيْنِ تَنَاسُبٌ فِي الْمَخْرَجِ*, “İki lafız arasında mahreç uyumunun bulunması”<sup>206</sup> şeklinde Cürçânî'den (ö. 816/1413) alarak açıklamıştır. Örneğin; نَعَقَ “karga öttü” ve هَوَّقَ “eşek anırdı” fiilleri bu tür iştikâk çeşidine girmektedir.<sup>207</sup> Her iki fiil mana bakımından bir birine yakın ve kelimelerdeki farklı harfler mahreç açısından aynı kategoride değerlendirilmektedir.

Kelimenin kök harfinin mahreç yakınlığı<sup>208</sup> bulunan başka bir harfle değiştirilmesine örnek olarak yazarımızın zikretmiş olduğu kelimelerden bazıları şunlardır;<sup>209</sup>

| Mana                  | Kelime    | Mana               | Kelime            |
|-----------------------|-----------|--------------------|-------------------|
| Acıdan inledi         | أَنَّ     | Özlemde inledi     | حَنَّ             |
| Yardı, bir şeyi deldi | ثَلَّمَ   | Gedik açtı         | ثَلَّبَ           |
| Böcek vızıldadı       | طَنَّ     | Fısıldadı          | دَنَّ             |
| Bir lokma tatmadım    | لَوَّقَا  | Bir lokma tatmadım | مَا دُقْتُ لَوَّا |
| Mırıldandı            | هَمَّهَمَ | Homurdandı         | عَمَّعَمَ         |

<sup>204</sup> İbn Manzûr, a.g.e., 11, 48.

<sup>205</sup> *İbdâl* kelimesini kavramsal açıdan ele alan ilk kişi el-Asma'î (ö. 216/831) dir. Bu tür kelime türetme metoduna *el-İştikâku'l-ekber* kavramını ilk kullanan âlim ise el-Hâtimî (ö. 388/998) dir. Bkz. Ebû Yakûb es-Sekkâkî, **Miftâhu'l-'Ulûm**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983, s. 15; Gündüzöz, a.g.e., s. 56.

<sup>206</sup> Cürçânî, a.g.e., s. 31.

<sup>207</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 59.

<sup>208</sup> Harflerin sıfat ve mahreç bilgileri hakkında detaylı bilgi için bkz: Ahmet Bulut, **Arap Dili Araştırmaları I**, 1. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000, s. 13-46.

<sup>209</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 59-60.



*el-İştikāku'l-ekber* diye isimlendirilen *ibdāl*'e<sup>210</sup> ayrıca, *إِفْتَعَلَ* kalıbındaki (ت) harfinde meydana gelen *ibdāl*'le karıştırılmaması için -Mağribî'nin bahsetmediği- farklı bir tabir de kullanılmıştır. İştikāk'ın kısımlarından olan *ibdāl* için, sarf ilmindeki *ibdāl*'den ayırt edilebilmesi için *el-İbdālü'l-lügavî* kavramı da kullanılmıştır.<sup>211</sup> Sarf ilmindeki *ibdāl* konusuna ise *el-İbdālü's-sarfî* ismi verilmiştir.<sup>212</sup>

el-Mağribî, iştikāk ilmiyle uğraşanların *el-iştikāku'l-ekber*'in kapsamını, Cürcâni'nin tarifinde de zikretmiş olduğu gibi aralarında mahreç yakınlığı bulunan kelimelerle sınırlandırdıklarını belirtmiştir. Ancak yazar Arap dili üzerinde incelemeler yapan, isimlerini belirtmediği bazı kişilerin *ibdāl* kapsamını daha geniş tuttuklarını ve kelimeler arasında mahreç uyumu aramadıklarını zikretmiştir.<sup>213</sup> Müellif aralarında mahreç uyumu olmadan *ibdāl* kapsamına giren kelimelere şu misalleri vermiştir;<sup>214</sup>

| Mana                       | Kelime              | Mana             | Kelime             |
|----------------------------|---------------------|------------------|--------------------|
| Hoşnutsuzluğunu homurdandı | جَمَجَمَ            | Söylendi         | نَهَمَهُمْ         |
| İğne deliği                | الْحَرْبُ           | Kulak deliği     | الْحَرْتُ          |
| Makara sesi                | صَرِيرُ الْبَكْرَةِ | Kapı gıcırdaması | صَرِيفُ الْبَابِ   |
| Güvercin sesi              | هَدِيدُ الْحَمَامِ  | Deve sesi        | هَدِيرُ الْبَعِيرِ |

<sup>210</sup> İbdâl konusu hakkında daha geniş bilgi için bkz. İbnü's-Sikkît, *el-İbdâl*, thk. Hüseyin Muhammed Muhammed Şeref, Kahire: el-Heyetü'l-Âmme li Şüûni'l-Metâbi'i'l-Emîriyye, 2005, s. 47-54; Müştâk Abbâs Ma'n, *el-Mu'cemü'l-Müfassal fi Fıkhî'l-Lüga*, 1. Baskı, Beyrut: Darû'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001, s. 29-32; Fâyiz Subhî Abdüsselâm Türkî, *Müsteveyâtü't-Tahlîli'l-Lügavî*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010, s. 39-54; Hasan Hân, a.g.e., s. 14-15;

<sup>211</sup> Admâ Tarabeyh, *el-İbdâl*, 1. Baskı, Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn, 2005, s. 1.

<sup>212</sup> Tarabeyh, a.g.e., s. 1; Sarf ilmindeki harf değişikliği hakkında ek bilgi için bkz. Ali Halif Hüseyin, *Menhecü'd-Dersi's-Savfî 'inde'l-'Arab*, 1. Baskı, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011, s. 175-177; Muhammed Altûncî, Râcî el-Esmer, *el-Mu'cemü'l-Müfassal fi 'Ulûmi'l-Lüga*, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993, 1, 12-13; el-Esmer, *el-Mu'cemü'l-Müfassal fi 'İlmi's-Sarf*, s. 15-19,

<sup>213</sup> İştikākın kısımlarından olan *ibdāl* konusunda, İbnü's-Sikkît (ö. 244/858), Abdurrahmân ez-Zeccâcî (ö. 337/949) ve Ebüt't-Tayyib el-Lügavî (ö. 351/962) kelimelerde mahreç uyumu şartı koymamışlardır. Bkz. Mehmet Ali Sarı, "İbdâl", *DİA*, İstanbul: TDV, 1999, 19, 264.

<sup>214</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 60-61.

Abdulkâdir el-Mağribî, aralarında mahreç uyumu bulunmayan kelimelere *Aksâm-ı seba'* nın muza''af ve nakıs kısımlarından da ayrıca örnekler vermiştir. Müellifin vermiş olduğu misallerin çoğusu aşağıda gösterilmiştir. Bunlar;

**a. Muza''af Fiiller:**<sup>215</sup>

| Mana                            | Muza''af Fiil | Mana                         | Fiil    |
|---------------------------------|---------------|------------------------------|---------|
| Yerinden uzaklaştırdı, def etti | زَحَّ         | Uzaklaştı, yerinden ayrıldı  | زَحَلَ  |
| Sarstı, çalkaladı               | رَجَّ         | Yer sarsıldı                 | رَجَفَ  |
| Reddetti                        | رَدَّ         | Niyetinden vazgeçirtti       | رَدَعَ  |
| Israr etti, istedi              | كَدَّ         | Gayret etti, rızkını kazandı | كَدَّخَ |
| Sıraladı, dizdi                 | رَصَّ         | Dışleri düzgün çıktı         | رَصَحَ  |

**b. Nakıs Fiiller:**<sup>216</sup>

| Mana                              | Nakıs Fiil | Mana                 | Fiil       |
|-----------------------------------|------------|----------------------|------------|
| Bayram vb. kutladı                | إِحْتَفَى  | Toplandı, kutladı    | إِحْتَفَلَ |
| Teselli etti, yardımında bulundu  | أَسَا      | Üzüldü, acıdı        | أَسِيفَ    |
| Yerleşti, gemi demir atarak durdu | رَسَا      | Dibe çöktü, battı    | رَسَبَ     |
| İtti, Sürdü, sevk etti            | زَجَا      | Yasakladı, men etti  | زَجَرَ     |
| Yüceldi, yükseldi                 | سَمَا      | Ağaç yükseldi, uzadı | سَمَقَ     |
| Sildi                             | مَحَا      | Yok etti, öldürdü    | مَحَقَ     |
| Saçmaladı                         | هَدَّى     | Gevezelik etti       | هَدَّرَ    |

<sup>215</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 61.

<sup>216</sup> el-Mağribî, a.g.y.

### c. Nakıs Fiil ile Muza‘‘af Fiiller:<sup>217</sup>

| Mana                       | Muza‘‘af Fiil | Mana            | Nakıs Fiil |
|----------------------------|---------------|-----------------|------------|
| Genişledi, Yayıldı, Esnedi | تَمَطَّطَ     | Vücudunu gerdi  | تَمَطَّى   |
| Büyüttü, Terbiye etti      | رَبَّ         | Büyüdü, Gelişti | رَبَا      |
| Yayıldı, Süratle gitti     | طَمَّ         | Taştı           | طَمَا      |

#### 2.3.2.4. Naht

Arap diline diğer bilimlerde yaşanan icat, buluş ve yeni kavramların aktarımında önemli rol oynayan ve günümüz Arap bilim dünyasının kavram yönünden gelişimini sağlayan<sup>218</sup> bir diğer iştikāk çeşidi de *Naht*<sup>219</sup> usulüdür. *Naht* kelimesi sözlükte “*ahşap vb. şeyleri yontmak, oymak*”<sup>220</sup> gibi manalara gelmektedir. Yazar, *naht* kelimesinin terim anlamını; النَّحْتُ أَنْ تَعْمِدَ إِلَى

“*Naht*: كَلِمَتَيْنِ أَوْ جُمْلَةٍ فَتَنْزِعَ مِنْ جَمْعِ حُرُوفٍ كَلِمَاتَهَا كَلِمَةً فَدَّةٌ تَدُلُّ عَلَى مَا كَانَتْ تَدُلُّ عَلَيْهِ الْجُمْلَةُ نَفْسَهَا

*İki kelime ya da bir cümleyi kastederek, içermiş oldukları bütün harflerden o cümlenin bizzat delalet ettiği manaya gelen bir başka kelime çıkarmandır*”<sup>221</sup> şeklinde açıklayarak kendine özgün bir tarifte bulunmuştur.<sup>222</sup> İştikākta zikri geçen geçen üç kısım tek kökün esas alındığı kelime türetme metotlarındandır. Naht ise iki kelime ya da cümleyi birleştirmek suretiyle yapılan yeni bir kelime türetme sistemi olması hasebiyle, bu yönüyle iştikākın tek kökten kelime türetme felsefesinden ayrılmaktadır. el-Mağribî, bahsi geçen bu özelliği sebebiyle her ne kadar naht konusu iştikāk’ın kısımları dışında müstakil başlıklar altında işlenmiş olsa da potansiyel açıdan incelendiğinde bir iştikāk çeşidi olduğu kanaatini taşımaktadır.<sup>223</sup> Müellif *naht*’i

<sup>217</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 62.

<sup>218</sup> Mehmet Reşit Özbalıkçı, “Naht”, **DİA**, İstanbul: TDV, 2006, 32, 310.

<sup>219</sup> Arap dilinin kelime türetme yollarından olan naht kelimesinin terim anlamından ilk bahseden kişi Halil b. Ahmed (ö. 175/791)’tir. Bkz. Halil b. Ahmed, **Kitâbü’l-‘Ayn**, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Semarrî, 2. Baskı, İran: Müessesetü Dâri’l-Hicra, 1989, 1, 60-62; Matlûb, a.g.e., s. 4.

<sup>220</sup> İbn Manzûr, a.g.e., 2, 97.

<sup>221</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 63.

<sup>222</sup> el-Mağribî’nin eserinden sonra yazılan bazı kitaplarda müllefimizin yapmış olduğu tarif kullanılmış ve bu esere işaret edilmiştir. Bkz. Nâdiye Ramazân en-Neccâr, **Fıkhü’l-Lügati’l-‘Arabiyye ve Hasâisuhâ**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2017, s. 163; Hûriyye Medân, **Devru’l-İştikāk fî Vad‘il-Mustalahât**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2016, s. 25-26.

<sup>223</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 63.

iştikāk'ın çeşitlerinden kabul etmesi sebebiyle kendisine *el-İştikāku 'n-nahtî* ismini vermiştir.<sup>224</sup> Günümüz filologlarından olan Abdullâh Emîn yazmış olduğu *el-İştikāk* adlı eserinde *naht*'e kök kelimenin bulunması açısından zorluk derecesine göre *el-İştikāku 'l-kübbâr* ismini vermiştir.<sup>225</sup> Bugün yazılan etimoloji eserlerinde, Abdullâh Emîn'in iştikāk'ın kısımlarına yapmış olduğu ekleme dikkate alınmış ve iştikāk bölümleri bu taksimat dikkate alınarak dört başlık altında açıklanmıştır.<sup>226</sup>

Yazar *naht* hakkında açıklamalarda bulunduktan sonra kısımlarını açıklamaya başlamıştır. Arap dilinde çokça misali bulunan *naht* da dört kısma ayrılmıştır.<sup>227</sup> Bunlar;

- 1. en-Nahtü'l-Fi'lî (Fi'lî Naht):** Bir cümleyi birleştirerek o cümlenin telaffuz edildiğine ya da o cümlenin manasının meydana geldiğine delâlet eden yeni bir fiil oluşturmaktır.<sup>228</sup>

| Mana   | Menhût Kelime | Mana  | Cümle                                     |
|--|---------------|---|---|
| أَدَامَ اللَّهُ عَزَّكَ dedi                   | دَمَعَزَّ     | Allah izzetini devam ettirsin               | أَدَامَ اللَّهُ عَزَّكَ                   |
| بِأَبِي أَنْتَ dedi                            | بِأَبَاً      | Babam sana feda olsun                       | بِأَبِي أَنْتَ                            |
| سُبْحَانَ اللَّهِ dedi                         | سَبَّحَلَ     | Allah noksan sıfatlardan uzaktır            | سُبْحَانَ اللَّهِ                         |
| السَّلَامُ عَلَيْكُمْ dedi                     | سَمَعَلَ      | Selam üzerinize olsun                       | السَّلَامُ عَلَيْكُمْ                     |
| فَذَلِكَ الْعَدَدُ قَدْ بَلَغَ كَذَا dedi      | فَذَلِكَ      | Sayı şu kadara ulaştı                       | فَذَلِكَ الْعَدَدُ قَدْ بَلَغَ كَذَا      |
| لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ dedi | حَوْقَلَ      | Allah'tan başka güç ve kuvvet sahibi yoktur | لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ |

<sup>224</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 66.

<sup>225</sup> Abdullâh Emîn, *el-İştikāk*, 2. Baskı, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2000, s. 391.

<sup>226</sup> Medân, a.g.e., s. 25; Terzî, a.g.e., s. 294.

<sup>227</sup> İbn Fâris (ö. 395/1004), Arap dilinin önemli kelime türetme metodu olan *naht*'i dört kısımda inceleyen ilk âlimdir. Subhî es-Sâlih, *Dirâsât fi Târîhi'l-Lüga*, 3. Baskı, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2014, s. 249.

<sup>228</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 64.

**2. en-Nahtü'l-Vasfî (Vasfî Naht):** İki kelimedenden, kullanıldıkları manaya eşit ya da pekiştirilmiş şekilde delalet eden yeni bir kelime oluşturmaktır.<sup>229</sup>

| Mana                                    | Menhût Kelime         | Mana                  | 2. Kelime | Mana         | 1. Kelime |
|---|-----------------------|-----------------------|-----------|--------------|-----------|
| Ayaklarını yere sert vurarak kaçan adam | الرَّجُلُ الصَّدَمُ   | Çarpmak               | صَدَمَ    | Sertlik      | صَدَدٌ    |
| Kuvvetli ses                            | الصَّوْتُ الصَّهْلَقُ | Haykırdı, Feryat etti | صَلَقَ    | At kişnedi   | صَهْلَقٌ  |
| Güçlü, eti sıkı adam                    | الرَّجُلُ الضَّبْرُ   | Sağlamlaştırdı, Tuttu | ضَبَرَ    | Sıkıca tuttu | ضَبْرًا   |

**3. en-Nahtü'l-İsmî (İsmî Naht):** İki kelimeyi birleştirerek yeni bir isim oluşturmaktır.<sup>230</sup>

| Mana                               | Menhût Kelime | Mana     | 2. Kelime | Mana              | 1. Kelime |
|------------------------------------|---------------|----------|-----------|-------------------|-----------|
| Sert kaya                          | جَلْمُودٌ     | Soğuk    | جَمَدٌ    | Sağlam, dayanıklı | جَلْدٌ    |
| Soğuk hava                         | حَبْرٌ        | Soğuk    | قُرٌّ     | Tane              | حَبٌّ     |
| İki boynuzlu koç                   | شَقْحَطَبٌ    | Odun     | حَطَبٌ    | Yardı             | شَقٌّ     |
| Hastalık sonrası ağızda çıkan uçuk | عَقَائِيلٌ    | Hastalık | عِلَّةٌ   | Sonuç             | عُقْبَى   |

**4. en-Nahtü'n-Nisbî (Nisbî Naht):** Bir şeyi ya da bir şahsı iki şeye nispet etmek için iki kelimenin birleştirilip ism-i mensub siygasında yeni bir kelime ortaya çıkarmaktır.<sup>231</sup>

<sup>229</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 64-65.

<sup>230</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 65.

<sup>231</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 66.

| Mana                                  | Menhût Kelime   | Mana       | 2. Kelime       | Mana       | 1. Kelime       |
|---------------------------------------|-----------------|------------|-----------------|------------|-----------------|
| Ebû Hanîfe ve Mutezileye mensup kişi  | الْحَنْفَلِيّ   | Mutezile   | المُعْتَزِلَة   | Ebû Hanîfe | أَبُو حَنِيفَةَ |
| Şafii ve Hanefî mezhebine mensup kişi | الشَّافِعِيّ    | Ebû Hanîfe | أَبُو حَنِيفَةَ | İmam Şâfiî | الشَّافِعِيّ    |
| Taberistan ve Harezmlî olan kişi      | الطَّبْرَحَزِيّ | Harezmi    | حَوَارِزْم      | Taberistan | طَبْرِسْتَانَ   |

Abdulkâdir el-Mağribî, nahtın kısımlarını zikrettikten sonra *en-Nahtü'l-fi'li* hakkında detaylı açıklamaya yer vermiştir. el-Mağribî, nahtın bu kısmına rubâî mücerred fiillerin bir bölümünün de girebileceği görüşündedir.<sup>232</sup> Ona göre bazı dörtlü fiiller iki fiilden meydana gelmiştir. Bu konu hakkında getirmiş olduğu örnekler şunlardır;<sup>233</sup>

| Mana                      | Rubâî Fiil             | Mana  | 2. Kelime | Mana          | 1. Kelime |
|---------------------------|------------------------|---|-----------|---------------|-----------|
| Tavuk yem aradı           | بَحَّرَتِ الدَّجَاجَةَ | Toz kaldırdı, gizli olan şeyi açığa çıkardı | أَنَارَ   | Araştırdı     | بَحَّتْ   |
| Bozdu, tahrif etti        | حَرَّمَهُ              | Yardı, kesti                                | شَرَّمَ   | Ayırdı, kardı | حَرَّمَ   |
| Taşı yuvarladı            | دَحَّرَجَ              | Gitti                                       | جَرَى     | İtti          | دَحَّرَجَ |
| Yeri çiğnedi, yere çarptı | دَعَّرَجَ              | Tökezledi                                   | عَثَرَ    | Reddetti      | دَعَّرَجَ |

Yazarın iştikâkın kısımlarında getirmiş olduğu örnekler doğrultusunda, iştikâkın Arap dilinin kelime türetiminde ne denli önemli olduğunu anlaşılmaktadır. Müellifimiz bu kısımlarla

<sup>232</sup> İbn Fâris (ö. 395/1004), rubâî ve hümâsî fiillerin iki fiilden oluştuğu görüşünü ilk ortaya koyan kişidir. Yazmış olduğu *Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüga* adlı eserlerinde dörtlü ve beşli fiillerde bu metodu kullanarak açıklamalar yapmıştır. Bkz. İbn Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüga*, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, y.y.; Dâru'l-Fikr, 1979; es-Sâlih, a.g.e., s. 248-249.

<sup>233</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 66.

ilgi yapmış olduğu açıklamanın ardından, zikri geçen kelime türetme metotlarının semâî mi ya da kıyâsî mi olduğu konusuna başlamıştır.

Nahtın dışında kalan iştikâkın diğer kısımları Mağribî'ye göre semâîdir. Günümüzde *ıştikâk-ı sağîr*'in, *kalb*'in ve *ibdâl*'in yeni bir kelime türetme metodu olarak kullanılmayacağı görüşündedir.<sup>234</sup> Bu kısımların dışında kalan *naht*'ın, semâî mi yoksa kıyâsî mi olduğu konusunda ihtilaf bulunmaktadır.<sup>235</sup> Naht denildiğinde akla ilk gelen ve bu kelime türetme metodunu ileri boyutlara taşıyan<sup>236</sup> İbn Fâris (ö. 395/1004) dışındaki klasik dönem Arap dil âlimleri nahtın semâî olduğu görüşündedir.<sup>237</sup> Günümüz filologları da aynı şekilde bu konu hakkında ihtilaf içerisindedir.<sup>238</sup> Abdulkâdir el-Mağribî ise, naht metodunun zaruret halinde kullanılması ve günümüzde Arap dilinin gelişimine yaptığı önemli katkılarından dolayı bu metodun semâî olamayacağı düşüncesindedir.<sup>239</sup> Müellif kendisi gibi nahtın zaruret halinde kullanılması gerektiği görüşünde olan Ahmed Fâris Şidyâk'ın (ö. 1305/1887)<sup>240</sup> bu konu ile alakalı olan şu sözünü kendi görüşünü desteklemek için zikretmiştir; “*Zaruret ve gereklilik durumu gözetilmekle beraber, Arap dilinde السَّبْحَةُ لازم da başka kelime لازم değil mi! Nasıl Araplar bazı lafızlarda naht metodunu kullandıysa, aynı şekilde bizim içinde gerekli olan ve*

<sup>234</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 67.

<sup>235</sup> Medân, a.g.e., s. 28; Abbâs Ma'n, a.g.e., s. 182.

<sup>236</sup> es-Sâlih, a.g.e., s. 244.

<sup>237</sup> Tarabeyh, a.g.e., s. 37.

<sup>238</sup> Son dönemlerde özellikle XIX. yüzyılın başlarında bilim dünyasında gelişmeler yaşanmıştır. Arap bilim dünyasının bu gelişmelerden geri kalmaması sağlanabilmesi için naht konusunun dönemin filologları tarafından kullanılabilirliği tartışılmıştır. Bu konu hakkında iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüşe göre naht yolu ile kelime türetilmez. Anistâs Mârî el-Kermelî (ö. 1366/1947) ve Mustafa Cevâd (1389/1969) bu görüştedir. Mustafa eş-Şihâb (ö. 1368/1948), Kahire Dil Kurumu ve Dimeşk Dil Kurumu naht'e zaruret halinde başvurulması gerektiği görüşündedir. Bu da ikinci görüşü teşkil etmektedir. Bkz. Tarabeyh, a.g.e., s. 37-40; Hilmî Halîl, a.g.e., s. 97-99; Yakup Civelek, “Arap Dilinde Naht ve Kelime Türetmede “Naht” Yönteminin Kullanımı”, *Nüşa*, 10, (2003), s. 108-109.

<sup>239</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 68.

<sup>240</sup> Ahmed Fâris eş-Şidyâk'ın doğduğu tarih tam olarak bilinmemektedir. XVIII. asır başlarında, Cebelilübnan'a bağlı Aşkût eyaletinde doğmuştur. Mârûnî bir aileye sahip olan eş-Şidyâk, Ahmed ismini alarak Müslüman olmuştur. Ahmed Fâris'in şairlik yönü oldukça kuvvetlidir. Zamanın sultanı olan Sultan Abdülmecid'e Kırım savaşı hakkında methiye içeren şiir yazmıştır. Yazmış olduğu şiirle övgüler toplamış ve Sultan tarafından ikramda bulunulmuştur. eş-Şidyâk, *el-Cevâib* adında gazete basmıştır. Gazetede kaleme aldığı kültürel ve siyasi makalelerle Arap dünyasında gazetecilik yönüyle meşhur olmuştur. Ahmed Fâris eş-Şidyâk 20 Eylül 1305/1887'de İstanbul'da vefat etmiştir. eş-Şidyâk'ın yazmış olduğu eserler arasında *Usûlu'l-Lügati'l-'Arabîyyeti'l-Mahkiyye*, *Sırru'l-Leyâl fi'l-Kalb ve'l-İbdâl* ve *el-Vâsıta fi Ma'rifeti Ahvâli Malta* gibi kitaplar bulunmaktadır. Bkz. Raşîd Yûsuf 'Atallah, *Târîhu Âdâbi'l-'Arabîyye*, thk. Ali Necib 'Atvâ, Beyrut: Müessesetü 'Izziddîn, 1985, 2, 362-363; Abdurrahmân Hamîde, *'Alâmü'l-Coğrâfiyyine'l-'Arab*, Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1995, s. 669; Atilla Çetin, “Fâris eş-Şidyâk”, *DİA*, İstanbul: TDV, 1995, 12, 168-170.

ihtiyaç duyulan lafızlarda nahtı kullanmamız mümkündür.”<sup>241</sup> el-Mağribî, naht kısmının sonunda yapmış olduğu bu açıklama ile iştikâk konusunu sona erdirmiş ve iştikâk bahsinden sonra Arap dilinin gelişiminde etkili olan ta‘rîb konusuna başlamıştır.

### 2.3.3. Ta‘rîb

Arap dilinin gelişme yollarından biri olan ta‘rîb metoduyla elde edilen *mu‘arrab* kelimesinin tanımını, Süyûtî’nin (ö. 911/1505) *el-Müzhir* adlı eserinden yararlanarak هُوَ مَا لُفِّظَ وَضَعَهُ غَيْرُ الْعَرَبِ “*Mu‘arrab: Arapların kendi lisanları dışında bir takım manalara konulan lafızlardan alarak kullanmış oldukları kelimelerdir.*”<sup>242</sup> şeklinde tarif etmiştir. Bu tariftten sonra Seyyid Şerîf el-Cürçânî’nin (ö. 816/1413) هُوَ لَفْظٌ وَضَعَهُ غَيْرُ الْعَرَبِ “*Mu‘arrab: Arap olmayanların herhangi bir mana için koydukları ve daha sonra Arapların da onu alıp koydukları şekilde kullandığı lafızlardır*”<sup>243</sup> şeklindeki tarifine de zikretmiştir.<sup>244</sup>

el-Mağribî, getirmiş olduğu terim anlamlarından sonra, ta‘rîb konusunun yeni bir mesele olmadığını anlatmak ve XX. asırda Mısırlıların ta‘rîbe karşı var olan ön yargılarını kırmak için, ta‘rîbin doğal bir lügavî olgu olduğunu ve dilde ihtiyaca binaen meydana geldiğini açıklamak üzere bu başlıkta meseleyi en başından yani dilin doğuşu aşamasından itibaren ele almıştır.

Arap dilinin doğuşu konusundaki en önemli tartışmalardan biri dilin *tevkîfî* mi ya da *tedrîcî* mi olduğu konusudur. el-Mağribî, dilin *tevkîfî* olduğu görüşünde olanların getirmiş

<sup>241</sup> Enver el-Cündî, **el-Lüगतü'l-‘Arabiyye beyne Humâtiâ ve Hasûmihâ**, Mısır: Matba‘atü’r-Risâle, 1963, s. 265.

<sup>242</sup> Celâlüddîn es-Süyûtî, **el-Müzhir fi ‘Ulûmi’l-Lüğa ve Envâ‘ihâ**, thk. eş-Şirbînî Şerîde, Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2010, 1, 226.

<sup>243</sup> Yazarımız Cürçânî’den almış olduğu bu tanımı هُوَ السَّيِّدُ فِي حَوَاشِيهِ şeklinde getirerek Cürçânî’nin hangi haşiyesi olduğuna dair bilgi vermemiştir. Konu üzerine araştırmalar yaparken, Seyyid Şerîf el-Cürçânî’nin bu tanımına, Muhammed Hasan Muhammed İsmâil’in, Adudüddîn el-İcî’nin (ö. 756/1355) *Şerhu Muhtesari’l-Münteha’l-Usûl* üzerine yapmış olduğu tahkik çalışmasında ulaştık. Muhakkik yapmış olduğu bu çalışmasında, *Muhtesari’l-Müntehâ’l-Usûl* üzerine Cürçânî tarafından kaleme alınan *Hâşiyetü Münteha’l-Usûl* eserine de yer vermiştir. Biz de Mağribî’nin kitabında getirmiş olduğu bu tanıma, bu haşiyede ulaştık. Bkz. Adudüddîn el-İcî, **Şerhu Muhtesari’l-Münteha’l-Usûl**, thk. Muhammed Hasan Muhammed İsmâil, 1. Baskı, Beyrut; Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2004, 1, 609.

<sup>244</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 69.



oldukları en büyük delilin ﴿وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا﴾ “Allah’u teâlâ Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti”<sup>245</sup> ayeti olduğunu belirtmiştir. Zikredilen ayetten yola çıkarak bazı âlimler,<sup>246</sup> Allah’ın Hz. Âdem’e varlıklara delalet eden bütün lafızları öğrettiğini ve insanoğlunun dilde herhangi yeni bir kelime türetme iradesinin olmadığını savunmuşlardır. Müellifimiz burada Hz. Âdem’e öğretilenlerin bütün isimler olmadığını aksine o isimlerin delalet ettiği varlıklar olduğunu Fahreddin er-Râzî’nin (ö. 606/1210) yazmış olduğu büyük tefsir kitabı *et-Tefsîru’l-Kebîr*’den bir takım açıklamalar getirerek savunmuştur.<sup>247</sup> Bunlar:

1. Yukarıda zikri geçen ayetin devamında gelen cümlede ﴿ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ﴾ “Sonra Allah onları meleklerle gösterdi”<sup>248</sup> (هُمْ) zamiri kullanılmıştır. Ayette geçen zamirden anlaşılan o isimlerin delalet etmiş olduğu varlıklardır. Çünkü bir şeyin meleklerle arz edilebilmesi için varlık olması gerekmektedir.<sup>249</sup> Eğer ayette geçenler isim olsaydı عَرَضَ fiili yerine تَلَاهَا عَلَيْهِ “isimleri ona okudu” ya da قَرَأَهَا “O isimleri okudu” gibi fiiller kullanılırdı.<sup>250</sup>
2. Ayette geçen عَرَضَهُمْ fiilinde mansub cemi müzekker fiili kullanılmıştır. Burada cemi müzekker zamirinin kullanılması meleklerle gösterilenlerin çoğunluğunun insanlar olduğunu ortaya koymaktadır. Eğer insanlar olmasaydı عَرَضَهَا deki gibi (هَا) müennes zamiri kullanılırdı.<sup>251</sup>
3. Allah Teâlâ Hz. Âdem’e, eşyaların nasıl kullanıldığını ve yaratılış gayesini göstermiştir.<sup>252</sup> Çünkü Hz. Âdem’in bütün varlıkların ismini bilmesi makul değildir. Mesela Arap dilinde bir şeyin çok sayıda ismi bulunmaktadır. Bu durum aynı şekilde

<sup>245</sup> Bakara, 2/31.

<sup>246</sup> Ebû’l-Hasan el-Eş‘arî (ö. 324/936), el-Cübbâî (ö. 303/916) ve el-Ka‘bî (ö.319/931) dilin tevkîfi olduğu görüşündedirler. Bkz. Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1981, 2, 191.

<sup>247</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 69-70.

<sup>248</sup> Bakara, 2/31.

<sup>249</sup> er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, 2, 192.

<sup>250</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 70.

<sup>251</sup> er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, 2, 192, el-Mağribî, a.g.e., s. 70-71.

<sup>252</sup> er-Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, 2, 193.

diğer diller içinde geçerlidir. Örneğin Arapça'da “*kılıç*” anlamına gelen السَّيْف kelimesinin onlarca ya da yüzlerce ismi vardır. Yaşayan dünya dilleri ile artık günümüzde kullanılmayan dillerdeki “*kılıç*” anlamına gelen kelimeler de eklendiğinde bu sayı binlere ulaşacaktır. Hz. Âdem'in bunların hepsini bilmesi ve sayabilmesi makul değildir.<sup>253</sup>

el-Mağribî, Arap dilinin tevkîfi olmadığını Fahreddin er-Râzî'nin tefsirinden getirmiş olduğu delillerle savunduktan sonra konunun sonuç kısmına geçmiştir. İnsanların ilk zamandan itibaren fitrî yapısı gereği kendilerini ifade edebileceği Arapça ve diğer diller gibi lisanlara gereksinim duyduklarını belirten el-Mağribî, ilerleyen zamanlarda ihtiyaçların artması ve yeniliklerin yaşanması sonucu dil dairesinin geliştiğini ve bu gelişimde ayrıca komşu milletlerin de etkili olduğunu söylemiştir. Yaşayan dünya dilleri arasında olan Arapça'nın gelişimini ta'rib açısından ele alan el-Mağribî, dilin ilk gelişim aşamasından itibaren Arap dilinin tarihine, ayrılmış olduğu milletlere ve gelişimlerine tarihsel açıdan bakıldığında ta'ribin dilin bünyesinde süreklilik içinde var olduğunu söylemektedir.<sup>254</sup>

Yazarımız ta'ribin günümüzde ortaya çıkan yeni bir kelime türetme metodu olmadığını açıkladıktan sonra Arap toplumunun oluşumu ve Arapçanın gelişim süreci hakkında bilgilere yer vermiştir.

#### **2.3.4. Arap Irkının Oluşumu ve Arap Dilinin Gelişimi**

Abdulkâdir el-Mağribî bir önceki ta'rib bölümünde dilin ilk doğuşu, yani Hz. Âdem'in dille olan bağlantısına ve dilin gelişimi hakkında ortaya sürülen iki büyük nazariyeye dikkat çekmiştir.<sup>255</sup> Bu başlık altında ise yazar konuyu, Arap neslinin ortaya çıkışı ve kullanmış oldukları dilin tarihsel çerçevesi bağlamında ele almıştır.

el-Mağribî, ilk önce Arapça ve diğer kardeş dil gruplarını konuşanların, Hz. Nuh'un oğlu Sâ'm'ın soyundan gelmelerinden dolayı, “*Sâmîler*”<sup>256</sup> ya da “*Sâmî Halkları*” şeklinde isimlendirildiklerini belirtmiş ve daha sonra Sâ'mî halkının ilk başta üç ana gruba ayrıldığını

<sup>253</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 71.

<sup>254</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 71-72.

<sup>255</sup> İnsan dilinin gelişimi hakkında yukarıda zikredilenlerden ayrı farklı nazariyelerde bulunmaktadır. Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Ramazan Abduttevvâb, *el-Medhal ilâ 'İlmî'l-Lüga*, 3. Baskı, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997, s. 109-119.

<sup>256</sup> Alman filolog August Luwig Schlotzer, “Sâmîler” kavramını kullanan ilk kişidir. Bkz. Salih Tur, “Sâmî Diller Üzerine Bir İnceleme”, *Şarkiyat Mecmuası*, 14, (2009), s. 130.

ifade etmiştir. Bunlar; Ârâmîler, İbrânîler ve Araplardır. Bu üç büyük millet zaman içerisinde kendi içinde alt dallara ayrılmıştır. Ârâmîler; Asurlular, Süryânîler ve Kildânîler, İbrânîler; Fenikeliler, Araplar; Habeşliler olmak üzere çeşitli milletlere ayrılmıştır.<sup>257</sup> Sâmi halkının ayrılmış olduğu kısımlar hakkında kısa bilgilere yer vermiştir.<sup>258</sup>

Sâmi halkının çeşitli kısımlara ayrıldığı gibi kullanmış oldukları dil de bu ayırmadan etkilenerek lehçelere bölünmüştür. el-Mağribî, bu bölünme sonucu Sâmîceden; Ârâmîce, İbrânîce ve Arapça dillerinin ortaya çıktığını açıklamıştır. Sâmi halkından ayrılan bu üç büyük millet tarih içerisinde kullanmış oldukları dillerle beraber var oluş ve hayatta kalma mücadeleleri vermişlerdir. Müellifimiz ilk zamanlarda diğer iki millete nazaran Ârâmîlerin<sup>259</sup> daha üstün olduklarını ve kurmuş oldukları meşhur Bâbil imparatorluğu ve Asur krallıklarına ait arkeolojik tarihi eserlerin günümüzde mevcut olduğunu beyan etmiştir.<sup>260</sup>

Ârâmîler, fetihler yaptığı ve yeni devletler kurdukları esnada İbrânîler<sup>261</sup> ortaya çıkmış ve İbrânîlerin neslinden gelen Fenikeliler Akdeniz kıyılarına yerleşmişlerdir. Bu sırada Yemen’de Kahtânîler adında bir Arap devleti ortaya çıkmıştır. Müellif Kahtânîler’den sonra Arap toplumunun belli zamanlarda çöküşler yaşadığını ve daha sonra Hz. Muhammed’in gelişiyle Arapların fetih, din, ilim ve medeniyet gibi alanlarda kendini göstererek Ârâmîler ve İbrânîlere üstünlük sağladığını beyan etmiştir.<sup>262</sup>

el-Mağribî, meşhur olan görüşe göre Arapların soyunun Kahtân’a dayandığını ve Arap ırkının doğduğu yerin Yemen bölgesi olduğunu zikretmiştir. Yemen bölgesine göç etmeden önce Kahtânîler’in, Sâmîce konuştuklarını söyleyen yazar, burada Hz. Nuh’un diğer oğlu Hâm’ın soyundan gelen Hâmîlerle yakın ilişkiler kurduklarını açıklamıştır. Hâmîlerin konuştukları dil ile Kahtânîlerin telaffuz ettikleri dil arasında lehçe ve fonetik farklılıklar bulunmaktaydı. Kahtânîlerin, Hâmîlerle yakınlaşması sonucu kullanmış oldukları dilden yeni kelimeler ve kavramlar aldıklarını belirten el-Mağribî, bu sebeple Yemen’e göç öncesi

<sup>257</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 73.

<sup>258</sup> Sâmi dillerinin ayrılmış olduğu kısımlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Musa Yıldız, “Türkiye ve Sâmi Dilleri”, **Nüsha**, 16, (2005), s. 97-106.

<sup>259</sup> Ârâmîler’in tarihi hakkında ek bilgi için bkz. Cevdet Mahmûd et-Tahlâvî, **Târîhu’l-Lügati’s-Sâmiyye**, Mısır: Matba’atü’t-Talebe, 1932, s. 91-102; Neşet Çağatay, **İslâmdan Önce Arap Tarihi**, 2. Baskı, Ankara: AÜİFY, 1963, s. 4-9.

<sup>260</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 74.

<sup>261</sup> İbrânîler ve ayrıldıkları kısımlar hakkında geniş bilgi için bkz. İsrâil Velfenson, **Târîhu’l-Lügati’s-Sâmiyye**, 1. Baskı, Mısır: 1929, Matba’atü’l-İ’timâd, s. 50-113.

<sup>262</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 74.

kullanmış oldukları Sâmiçeden uzaklaştıklarını ve yüz yıllar sonra Sâmiçeden tamamen telaffuz açısından farklılaştıklarını ifade etmektedir.<sup>263</sup>

Kahtân'ın oğlu Ya'rub'un, Hâmîlerin telaffuz etmiş oldukları dilden en çok etkilenen kişi olduğunu anlatan el-Mağribî, Ya'rub'un kelamının sonraki zamanlarda Sâmiçe'den git gide uzaklaştığını ve sonuç olarak Ya'rub'un lisanı daha önce kullanılan Sâmiçe'den daha fasîh bir lehçe konumuna geldiğini açıklamıştır. Kahtânîler'in özellikle Ya'rub'un<sup>264</sup> Hâmîlerle olan yakınlaşmaları, sahip oldukları Sâmiçe dilinin sadece fonetiği ve sıygalarında değişikliklere neden olmuştur. Müellif özellikle iştikâk ve yabancı kelimeleri ta'rib yoluyla kendi dillerine aktarmaları neticesinde Sâmiçe dillerinin asıl yapı taşı özelliklerini koruyarak yeni bir lehçe ortaya çıkardıklarını söylemiştir.<sup>265</sup>

Günümüzde kullanılan Arapça dilinin tek defada meydana gelmediğini Arap neslinin ortaya çıkışı ve dillerinin gelişimini Kahtânîler üzerinden anlatarak açıklayan yazarımız, asırların bir birini izlemesiyle dilin Sâmiçe'den daha çok uzaklaştığını neredeyse Sâmiçe'den sayılamayacak kadar farklı bir dil konumuna geldiğini ifade etmiştir. Modern dönemde Sâmiçe dilinin yaşayan diller arasında bulunması durumunda Arapça diline göre yabancı dil olarak kabul edileceğini vurgulayan yazarımız, bu durumun aynı şekilde diğer dil ailelerinde de meydana gelmiş olduğunu açıklamıştır. Örneğin İspanyolca, Fransızca ve İtalyanca, Latince'den farklıdır. Ancak bu üç dil Latince'den doğmuştur.<sup>266</sup>

Kahtânîlerin, Yemen'de Arap dilinin temellerini attığını belirten Mağribî, Kahtânîler'in, Ya'rub ve Curhum olmak üzere iki kola ayrıldığını zikretmiştir. Tarihte Me'rib olayı olarak bilinen su seddinin yıkılmasıyla Kahtânîler Arap yarım adasında çeşitli bölgelere dağılmış ve yaşanan olay neticesinde bunlar arasından Curhumlular Hicaz bölgesine göç etmiştir. Curhumluların yaşadığı Mekke bölgesine sonraki zamanlarda Hz. İsmâil'in göç ettiğini söyleyen yazar, Hz. İsmâil'in Curhumlularla yakınlaşması ve onlardan Arapça öğrenmesi sonucu ilk önce Hz. İsmâil'in soyundan gelen Adnân kabilesinin ortaya çıktığını açıklamıştır.

---

<sup>263</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 74-75.

<sup>264</sup> Ya'rub b. Kahtân Arap dilini konuşan ilk kişidir. Bkz. Hasan Tefik el-'Adl, *Târîhu Âdâbi'l-Lügati'l-'Arabiyye*, thk. Velid Mahmûd Hâlis, 1. Baskı, Ürdün: Dâr Üsâme li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2002, s. 36; Mahmûd 'Ukkâşe, *'İlmü'l-Lüga*, 1. Baskı, Kahire: Dâru'n-Neşr li'l-Cemâa', 2006, s. 40.

<sup>265</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 75.

<sup>266</sup> el-Mağribî, a.g.y.

Adnânîler olarak da bilinen bu kabile ileriki zamanlarda Mudar ve Kureyş kabilesi gibi çeşitli kabilelere ayrılmıştır.<sup>267</sup>

Adnânîler içerisinden daha sonraları farklı kabileler oluştuğu gibi dilleri de farklı lehçelere ayrılmıştır. Bu lehçeler içerisinde Arapça açısından en önemli lehçe Kureyş lehçesidir. el-Mağribî, Kureyş halkının ticaret sayesinde geliştiği, yabancı kelimeleri kendi dillerine geçirmek suretiyle büyüdüğünü ve bu lehçenin zaman içerisinde asıl-kök konumuna geldiğini belirtmiştir.<sup>268</sup> Arapça'nın tek bir defada meydana gelmediğini, Sâmiye'den başlayarak sırasıyla açıklayan yazarımız, Sâmi dil ailesindeki gelişimi, farklılıklarını ve iştikâk ve ta'rîbin etkisini açıklayarak dilin tek bir defada meydana gelmediğini ortaya koymuştur.

### 2.3.5. Arap Dilinin “Dahîl” Kelimeyle Gelişimi<sup>269</sup>

Bahsedilmiş olduğu üzere Abdulkâdir el-Mağribî'nin, 1933 senesinde Suriye Üniversitesinde tıbbi terimler üzerine çalışmalarda bulunduğu dair bilgiler, yazarın hayatı kısmında izah edilmişti. Bu bağlamda müellif dilin gelişimini tıbbî terimler kullanarak açıklama gayretinde bulunmuştur.

Müellif konuyu daha iyi şekilde okuyucuya aktara bilmesi için bu başlık altında herkesin az çok bilgi sahibi olduğu sindirim sistemi üzerinden izahatta bulunmaya çalışmıştır. İnsan vücudunda sindirim sistemi sayesinde bazı besin maddelerinin vücuttan atıldığını belirten el-Mağribî, yeni gıdaların alınmasıyla atılan maddelerin yerine, aynı görevi yapabilecek başka besin maddelerinin geldiğini söylemiştir. Vücuda alınan besin maddeleri, kaybedilen

<sup>267</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 76; Arap dilinin tarihi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. İgnace Goldziher, **Klasik Arap Literatürü**, çev. Azmi Yüksel-Rahmi Er, 3. Baskı, İstanbul: Vadi Yayınları, 2015, s. 14-18; Kenan Demirayak, **Arap Edebiyatı Tarihi**, 3. Baskı, Kayseri: Fenomen Yayınları, 2014, 1, 29-44.

<sup>268</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 76-77.

<sup>269</sup> Arap dilinde yabancı kelime aktarımına farklı isimler kullanılmıştır. Müellif eserinde *mu'arrab* kelime yerine bazen *dahîl* kelimesini de kullanmayı tercih etmiştir. İbn Düreyd (ö. 321/934) el-Fârâbî, (ö. 350/961) Şihâbüddîn el-Hafâcî (ö. 1069/1659) bunlar arasında *dahîl* kelimesini kullanmayı tercih etmişlerdir. Sîbeveyhi (ö. 180/796) ise *mu'rab* kelimesini kullanan ilk âlimdir. Bu kelime ilerleyen zamanlarda şeddeli olarak *mu'arrab* şeklinde meşhur olmuştur. Modern dönemde klasik dilcilerin ortak kullanmış olduğu bu iki kavram Hilmî Halîl (ö. 1431/2010) tarafından iki ayrı kategoriye bölünmüştür. Hilmî Halîl'in değerlendirmesi şu şekildedir; Arapça diline aktarılan kelime Arap vezninden bir vezne konulmuş ise buna *mu'arrab* denilir. Arapçalaştırılan kelime Arap vezinlerine aykırı bir vezinde geçmiş ise bu tür kelimeye *dahîl* denilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Bişr Sîbeveyhi, **el-Kitâb**, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, 2. Baskı, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1982, 4, 303; İbn Düreyd, **Cemheratü'l-Lüga**, thk. Remzi Münîr Ba'lebekkî, 1. Baskı: Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987, 1, 304; Şihâbüddîn el-Hafâcî, **Hâşiyetü's-Şihâb 'alâ Tefsiri'l-Beydâvî**, Beyrut: Dâr Sâdır, t.y., 1, 259; Ebû İbrahim el-Fârâbî, **Mu'cemü Dîvânî'l-Edeb**, thk. Ahmed Muhtâr Ömer, Kahire, Müessesetü Dâri's-Şa'b li's-Sekâfe ve'n-Neşr, 2003, 1, 370; Halil, a.g.e., s. 109-140; Güngüzöz a.g.e., s. 117.

maddelerden fazla olmaması durumunda vücudun aynı şekilde kalacağını ifade eden müellifimiz, alınan gıda atılan maddelerden fazla olursa bebekler gibi vücudun gelişmeye ve büyümeye başlayacağını beyan etmiştir.<sup>270</sup>

Sindirim sistemi gibi bir sistemin de dil için aynı şekilde geçerli olduğunu vurgulayan el-Mağribî, Arap dilinde de bazı kelimelerin yok olduğunu ve yerine unutulmuş kelimenin görevini yapabilecek başka mu'arrab kelimelerin geldiğini zikretmiştir. Arapça'da zaman içerisinde yok olan ve yerine kullanılan mu'arrab kelimelere Mağribî bir takım misaller vermiştir. Bunlar:<sup>271</sup>

| Mana               | Dil     | Yerine Kullanılan Mu'arrab Kelime | Arapça Kelime |
|--------------------|---------|-----------------------------------|---------------|
| Patlıcan           | Farsça* | بَاذِجَان                         | حَدَج         |
| Gül                | Farsça* | وَرْد                             | حُوجَم        |
| Fasulye            | Farsça* | لُوبِيَا                          | دَجْر         |
| Ney kamışı         | Farsça* | نَاي                              | رَنْخَر       |
| Yasemin            | Farsça* | يَاسَمِين                         | سَجَلَاط      |
| Mercanköşk bitkisi | Farsça* | مَرْدَكُوش                        | شَمَشَق       |
| İbrik              | Farsça* | إِبْرِيق                          | تَأْمُورَة    |
| Salatalık          | Farsça* | خِيَار                            | قَتَد         |
| Şeftali çeşidi     | Farsça* | حُوح                              | فَرَسِك       |

<sup>270</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 78.

<sup>271</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 78-80.

Arap dilinde bazı kelimelerin, zaman içerisinde yerine mu'arrab kelimenin kullanılmasıyla yok olduğu, el-Mağribî'nin eserinde zikrettiği örneklerden anlaşılmaktadır. Yazar, dilin bünyesine bu tür kelimelerin girmesiyle dilin geliştiğini, kısımlarının arttığını ve kelime telaffuz dağarcığının daha geniş bir yapıya sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu durumun aksine bir şekilde meydana gelmesi halinde ise, nasıl iyi beslenmeyen vücut gıdasızlıktan ölüyorsa, dilinde aynı şekilde bu kelimelerden yararlanmaması neticesinde tarih içerisinde kaybolmakla karşı karşıya kalacağını altını çizmiştir.<sup>272</sup>

Dile yabancı kelimelerin girmesini Abdulkâdir el-Mağribî, İngilizce dilini örnek getirerek anlatmaya çalışmıştır. İngilizce sözlüklerin yakın zamana kadar 20.000'e yakın kelime içerdiğini söyleyen el-Mağribî, bu sözlüklerin kendi zamanında 100.000'i aşan bir dağarcık haline geldiğini ifade etmiştir. Yazar, İngiliz dilindeki bu artışı, yabancılarla beraber yaşamalarına ve sömürgecilik yaptıkları yerlerdeki yabancı dillerden birçok kelimeyi kendi dillerine aktarmalarına bağlamıştır. Bu sebeple İngilizce sözlüklerine, *مُعْجَمُ لُغَات* yerine *مُعْجَمُ لُغَةِ* ifadesini kullandıklarını zikretmiştir.<sup>273</sup>

el-Mağribî, ta'rib'in dili bozmadığı ve Arapça'nın yaşayan dünya dilleri arasında ta'rib'den dolayı bir değer kaybetmediği düşüncesindedir. Bu durumu diğer dünya dillerinde yabancı kelime aktarımını değerlendirerek ortaya koymak istemiştir. Yabancı kelime aktarımının dile zarar vermeyeceğini Türkçe dilini örnek getirerek açıklamaya çalışmıştır. Türkçe dilinin kendi bünyesine diğer dillerden yabancı kelime alımından çekinmediğini, bu aktarımın dildeki terkipleri daha da güzelleştirdiğini ve bu sayede Türkçeyi yabancı diller arasında meşhur bir konuma getirdiğini söylemiştir. Ta'rib'in dili güzelleştirdiğini ünlü Türk şair Namık Kemal'in (ö. 1306/1888) kelime aktarımı konusundaki şu sözyle açıklamıştır; *“Şüphesiz dilimiz ile diğer dillerin durumu, bir bahçeye girip o bahçeden hoşuna giden ve gözüne sevimli gelen çiçekleri toplayarak kendisine bir buket yapan kişi gibidir. Bu buketteki her çiçek birbirinden güzel ve tatlıdır.”*<sup>274</sup> el-Mağribî, burada Namık Kemal'in sözünü delil getirerek, ta'rib yoluyla toplanan kelimelerin güzel ve telaffuzunun insanların diline tatlı gelebileceğini okuyucuya aktarmak istemiştir.<sup>275</sup>

<sup>272</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 80.

<sup>273</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 81.

<sup>274</sup> Madân, a.g.e., s. 195.

<sup>275</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 83.

Arapça dil olarak Müslümanlar için oldukça önemli bir konuma sahiptir. Müslümanlar hayatları boyunca Türkçe dilimiz de buna dâhil bu dillerimizin bozulmaması için yoğun çaba göstermekteyiz. Biz bu konuya ilk baktığımızda dilin yapısının bu tür yabancı kelimelerden dolayı bozulacağı fikrindeyiz. Çünkü dil bizim için medeniyet, bilim ve ilim alanlarında kilit anahtar görevi görmektedir. Dilimizi yabancı kelimelerden ne kadar koruyabilirsek bu bizim için asırlar boyunca o kadar avantajlı olacaktır düşüncesine sahibiz.

Yazar, Araplardan dili korumak adına ta'rib metodunun, Arap dilinin telaffuzunu zorlaştıracığı ve güzelliğini bozacağı dolayısıyla kullanılmaması gerektiğini savunan kimselerin, dili yok olmaya sevk ettiklerini ve dile zarar verdikleri üzerinde durmuştur. Bu görüş içerisinde olan kimseler, dilin tatlı ve güzel telaffuzu olduğuna dair farkında olmadan yukarıda geçen mu'arrab kelimeleri sayacağını belirten yazarımız, bu kişiye Arapça asıllı kelimeler zikredildiğinde kulağına telaffuzunun hoş gelmemesinden dolayı sözü yarıda kestireceğine işaret etmiştir.<sup>276</sup>

Yazarımız ta'rib'in dili bozmadığını ve yabancılaştırmadığını farklı bir bakış açısıyla anlatmak istemiştir; *“Mısır hükümetine; “Devletin vatandaşı dururken, niçin devletin bazı kademelerinde yabancılar kullanılıyor? diye sorduğunda, hükümet sana; “Yabancılar daha elverişli ya da bu kişiyi görevlendirmem deki gayeyi açıklamak zorunda değilim.” şeklinde cevap verir. Sonra hükümet şöyle der; “Ey Vatanını savunan!, Şüphesiz bazı yabancıların devlette kullanılması o devleti bozmaz ve hükümeti yabancı bir hükümet yapmaz. Bilakis bu görevlilerin vatandaşlarla karışması onlara faydalı ve işlerinin düzene girmesinde önemli bir etkidir.”* Yazar getirmiş olduğu benzetmeyle okuyucuya şunu aktarmak istemiştir; mu'arrab kelime, insanların maslahatı için görevlendirilen yabancı işçiler mesabesinde. Bu tür kelimeler dili bozmamaktadır. Aksine dili konuşan kimselerin günlük hayatındaki bazı ifadeleri kolaylaştırmaktadır.<sup>277</sup>

Mu'arrab kelimenin yeri geldiğinde Arapça kelimeye nazaran daha güzel telaffuza sahip olması neticesinde Arapların özellikle şair ve edebiyatçıların bu tür kelimeleri kullanmak zorunda kaldıklarını<sup>278</sup> belirten müellif, bizlere bu kısımda Arapça'nın gelişimi esnasında, mu'arrab kelimeyle olan yakın bağlantısına vurgu yapmaktadır.

---

<sup>276</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 87.

<sup>277</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 86.

<sup>278</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 88.



el-Mağribî'nin, bu başlık altında bizlere anlatmak istediğini madde içerisinde şu şekilde verebiliriz;

1. Arapça kelime yerine zaman içerisinde mu'arrab kelime yerleşebilir.
2. Arapça kelimenin telaffuzu mu'arrab kelimeye nazaran kulağa daha hoş gelmeyebilir.
3. Mu'arrab kelime dile telaffuz güzelliği katabilir ve kelime dağarcığını genişletir.
4. Mu'arrab kelime dilin yok olmasını engelleyen önemli faktörlerdendir.

### 2.3.6. Ta'rîb Görevi

İlk Arap dil kurumu 1914 tarihinde Dimeşk'te kurulmuştur. Mağribî'nin kurucu üyesi olduğu dil kurumunda, belli zamanlarda başkanlık görevi yaptığı, hayatı kısmında anlatıldı. Müellif, bu kısımda Arap dilinde ta'rîb metodunun doğru şekilde uygulanabilmesi için, dil kurumunun önemini ortaya koymaya gayret etmiştir.

el-Mağribî, Arap dilinde mu'arrab kelimelerin kullanımını, bir ihtiyaç gereği çalıştırılan yabancı işçilere benzetmiştir. İşçilerin görevlendirilmesinde devletin başında bulunan yönetici ya da devlet tarafından görevlendirilen kişi söz sahibidir. Yazar, Arapça'da ta'rîb görevini hakkıyla yerine getirerek, mu'arrab kelimeleri dile düzgün şekilde aktarabilecek sözü geçerli bir kimsenin olmadığına dikkat çekmek istemiştir.<sup>279</sup>

Müellifimiz, Arapça'da ta'rîb metodunu uygulayabilecek muayyen kimselerin olmadığını, *ta'rîb* kelimesinin terim anlamında geçmiş olan bazı kelimeler üzerinde yorumlama yaparak anlatmıştır. Mağribî, *ta'rîb* kelimesinin terim anlamını Cevherî'nin (ö. 400/1009) *es-Sihâh* adlı eserinden alarak *أَنَّ تَتَفَوَّهَ بِهِ الْعَرَبُ عَلَى مِنْهَاجِهَا* “Arapların yabancı kelimeleri kendi metotları üzerine konuşmaları”<sup>280</sup> şeklinde açıklamıştır. Yazar, tanımında geçen الْعَرَبُ kelimesiyle, Arap dilinde ta'rîb'in kullanılabilmesinin belli bir tabakaya delalet etmediğini ve her Arabın, mu'arrab kelimeyi kendi dile aktarabilmesinin imkân dâhilinde olduğunu beyan etmiştir.<sup>281</sup>

Son yüzyıllarda, Arap diline yığınla giren kelimelere göz atıldığında, bu tür kelimelerin çoğunluğu, yabancılarla çalışan; ithalatçılar, tüccarlar ve iş adamları yoluyla girmiştir.

<sup>279</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 89.

<sup>280</sup> Ebu Nâsır İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, thk. Ahmed Abdulğafûr 'Attâr, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987, 1, 179.

<sup>281</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 89.

Yurtdışına ticaret yapmak için çıkan bu kimseler, beraber çalışmış oldukları ülkelerden, giysi, ev eşyası, alet ve edevat gibi insanların hayatlarında önemli yer tutan ve çokça telaffuz edilen benzeri ürünler getirmişlerdir. Müellife göre bu tür ürünler ithal edilirken, bu ürünlerle birlikte Arap dilinde olmayan isimlerini, dış ticaretle uğraşanlar beraberlerinde getirerek dile mu'arrab kelimelerin girmesini sağlamışlardır. Ancak bu kişiler, Arap dilini iyi bilen, mütehasısı ya da dili hatalardan koruyabilecek kapasiteye sahip kimselerden oluşmamaktadır. Yazar, ticaretle uğraşan kimselerin ürünlerin isimlerini duydukları şekilde ezberleyip, ürünü pazarlarken herhangi bir denetime tabi tutulmadan Araplara aktarmaları neticesinde, telaffuzu zor kelimelerin artmasına ve denetimsiz dilin git gide bozulmasına neden olacağını zikretmiştir. el-Mağribî bu suretle, kelime Arapçalaştırılırken kişilerin tekelinde olmasının Arap dili açısından tehlikeli boyutunu gözler önüne sermiştir.<sup>282</sup>

Mağribî araştırmaya konu olan bu eserini, Arap dünyasında bir dil kurumu kurulmadan 6 yıl önce yazmıştır. Bu başlık altında yabancı kelime aktarımını denetleyecek bir dil kurumu kurulmasını arzulamıştır. Çünkü bu dil kurumu sayesinde, Arap dili hakkında fazla bilgisi olmayan avam tabakasının bilinçsizce kelime aktarımının engelleneceği ve Arapça'nın önemli gelişme yollarından olan ta'rîb'in bir sistem üzerine oturacağı görüşündedir. el-Mağribî, ayrıca dil kurumu tarafından ta'rîb için belli kişilerin görevlendirilmesini de istemiştir. Mu'arrab kelimenin doğru şekilde aktarılmasıyla görevli olan bu kimseler, direk birinci ağızdan bilgiler alarak, yanlış kelime aktarımı ihtimalini azaltacak ve aynı kelimenin birbirinden farklı mu'arrab kelimelerinin ortaya çıkmasının önüne geçeceklerdir.<sup>283</sup>

Müellif bu konuya zamanının önemli yeniliklerinden olan tren yolu hattının inşasını örnek vermiştir. Görevli kimseler, tren yolu hattı inşasında çalışan, mühendis, müdür ve işçilerle direk irtibata geçerek, demir yolu yapımında kullanılan alet ve edevatı, hattın gidişatını yani demir yoluyla bağlantılı olan her şeyi sorarak kayıt altına almalarıyla, mu'arrab kelimelerin düzgün şekilde Arap diline geçmesini sağlayacaklarını anlatmıştır.<sup>284</sup> Mağribî'nin geliştirmiş olduğu bu proje incelendiğinde, Arap diline bilinçsizce kelime aktarımının engellenmesinde çok önemli olduğu görülecektir. Çünkü anlatmış olduğu bu projesi sayesinde, Arap dilinde ta'rîb sistematik boyut kazanacak ve herkesin bu konuda söz sahibi olması ortadan kalkacaktır. el-

---

<sup>282</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 90.

<sup>283</sup> el-Mağribî, a.g.y.

<sup>284</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 90.

Mağribî, Cevherî'nin eserinde geçen العَرَب kelimesinin genel bir anlam ifade etmesinden dolayı, bu durumun Arap dili açısından vahametini düşünerek, *es-Sihâh*'ta geçen tanıma dil kurumuyla bir sınırlama getirmiştir.

Son zamanlarda yabancılarla, özellikle teknolojinin gelişmesiyle daha yakın ilişkiler kurulduğu aşikârdır. Yabancılarla olan bu yakınlaşma sonucunda medeniyetler arası bilgi kültür ve bilim aktarımları yoğunlaşmıştır. Müellif, dil kurumunca görevli olan kimselerin ayrıca tıp, mühendislik, tarım, sanat ve ticaret gibi çeşitli alanlarda çalışan kimselerle irtibata geçmesinin, Arap medeniyetinin gelişimini sağlayacak mu'arrab kelimelerin aktarımında mühim olduğunu vurgulamıştır. Bu durumun aksine meydana gelmesi neticesinde önemli alanlarda yanlış kelimelerin çoğalacağı, dilin yapısının bozulacağı ve Arap bilim ve ilim dillerini sektelere uğratacağını ifade etmiştir.<sup>285</sup>

Günümüzde mu'arrab kelimeler özellikle dış ticaretle uğraşan tüccarların etkisiyle meydana geldiği gibi yazar, Arapların eski dönemlerde de bu tür kelimelerin Fers ve Yunan medeniyetlerine ticaret yapmak için giden tüccarlar ile aktarıldığını söylemiştir. Mu'arrab kelimeleri özellikle dönemin *Mu'allakât-ı seb'a* gibi meşhur şairlerinin ve hatiplerinin çekinmeden kullandıklarını ifade eden müellif, bu tavırları sebebiyle hiçbir şekilde kınanmayla karşı karşıya kalmadıklarını zikretmiştir.<sup>286</sup>

### 2.3.7. Kur'ân'da Mu'arrab Kelimeler

Abdulkâdir el-Mağribî, Kur'ân-ı Kerîm'in, Arapların, edebiyatçıların ve şairlerin kullanmasıyla fasîhleşen, mu'arrab kelimeleri içerdiğini söylemiştir. Yazarımız, Kur'ân'da yabancı kökenli kelimelerin oluşunun, Kur'ân'ın edebi üslubunu bozmadığını ve i'câz özelliğini kaybettirmediğini ifade ederek, Kur'ân'da mu'arrab kelime olduğu görüşündedir.<sup>287</sup>

Kur'ân-ı Kerîm'de mu'arrab kelimelerin olup olmadığı hususunda üç ayrı görüş vardır. Yazar bu gruplardan ilk ikisi hakkında kısa bilgilere yer vermiştir. Bu araştırmada konunun ehemmiyetine binaen daha ayrıntılı şekilde açıklama yapılacaktır. Kur'ân-ı Kerîm'de mu'arrab kelimelerin varlığı hususundaki ulemanın görüşü üç kısma ayrılmaktadır:

<sup>285</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 91.

<sup>286</sup> el-Mağribî, a.g.y.

<sup>287</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 115.

1. Kur'ân-ı Kerîm'de yabancı kelime bulunduğunu kabul etmeyenler; İmâm Şafii (ö. 204/820), Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (ö. 209/824), İbn Cerîr et-Taberî (ö. 311/923), İbn Fâris (ö. 395/1004) ve el-Kâdî Ebû Bekir (ö. 403/1013) dir.<sup>288</sup> Ebû 'Ubeyde bu konuda şunları söylemektedir; “*Şüphesiz Kur'ân, apaçık Arapça diliyle inmiştir. Kim Kur'ân'da, Arapça dışında kelime olduğunu iddia ederse büyük konuşmuştur. Ayrıca kim Kur'ân'da, Niptice kelime olduğunu iddia ederse çok büyük konuşmuştur.*” İbn Fâris ise şu şekilde açıklama yapmaktadır; “*Eğer Kur'ân'da Arap dilinden başka şey olsaydı, kişi, Arapların o kelimeyi getirmede aciz olduklarını, dolayısıyla Kur'ân'ın, onların bilmediği dillerden kelimeler getirdiğini zannederdi.*”<sup>289</sup> Özellikle İmâm Şafii bu konuda katı bir tutuma sahiptir.<sup>290</sup> Bu düşünceye sahip olanların ayetlerden getirmiş oldukları deliller şunlardır;

- a. ﴿إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ﴾ “*Biz onu, akıl erdirirsiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.*”<sup>291</sup>
- b. ﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ﴾ “*Eğer biz onu başka dilde bir Kur'ân yapsaydık onlar mutlaka, “Onun âyetleri genişçe açıklanmalı değil miydi?” derlerdi.*”<sup>292</sup>
- c. ﴿قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾ “*Biz onu, Allah'a karşı gelmekten sakınsınlar diye hiçbir eğriliği bulunmayan Arapça bir Kur'ân olarak indirdik.*”<sup>293</sup>
- d. ﴿بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ﴾ “*Apaçık Arapça bir dille.*”<sup>294</sup>

2. Kur'ân-ı Kerîm'de Arapça'dan başka farklı dillere ait kelimeler bulunduğunu kabul edenler; Abdullâh b. Abbâs (ö. 68/687-88), Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713), Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721), İkrime el-Berberî (ö. 105/723), ve Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732),

<sup>288</sup> Hilâl, a.g.e., s. 390.

<sup>289</sup> İbn Fâris, **es-Sâhibî**, s. 63.

<sup>290</sup> Karaarslan, a.g.m., 40, 26.

<sup>291</sup> Yûsuf, 12/2.

<sup>292</sup> Fussilet, 41/44.

<sup>293</sup> Zümer, 39/28.

<sup>294</sup> Şuarâ, 26/195.

tır.<sup>295</sup> Bunların Kur'ân'da mu'arrab kelime olduğuna dair getirmiş olduğu delillerden bazıları şunlardır;

a. ﴿قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾ “Arapça bir Kur'ân”<sup>296</sup> Ayetinden Kur'ân'ın dili Arapça olduğu

anlaşılmaktadır. Ancak bu düşünceye sahip olanlara göre Kur'ân'da, Arap diline diğer dillerden geçmiş kelimelerin bulunması, Kur'ân'ın Arapça dili özelliğine zarar vermez. Nasıl Farsça bir kasidede bulunan Arapça kelime kasideyi bozmuyorsa, aynı şekilde Kur'ân'da bulunan Farsça kelimeler de Kur'ân'ın aslında Arapça oluşuna zarar vermez.<sup>297</sup>

b. İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), tâbiinden olan Ebû Meysera'nın (ö. 63/683) “Kur'ân'da her dil bulunmaktadır”<sup>298</sup> sözünü, sahih senetle rivayet etmiştir.<sup>299</sup>

c. Kur'ân-ı Kerîm, önce geçmiş olanlarla ve sonra gelecek olanlar hakkında bilgiler içermektedir. Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerîm'in daha kapsayıcı olması için farklı dillere işarete bulunması gerekir.<sup>300</sup>

d. Kur'ân-ı Kerîm'de ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرَزَّرَ﴾ “Hani İbrahim babası Âzer'e

demmişti”<sup>301</sup> ayetinde geçen أَرَزَّرَ kelimesinin İbranice olduğuna tüm âlimler

ittifak içerisindedir. Kur'ân-ı Kerîm'de başka dillere ait yabancı isimlerin bulunması, farklı yabancı kelimelerin de olabileceğini ortaya koymaktadır.<sup>302</sup>

3. Bunlar yukarıda geçen iki grubu bir araya getirenlerdir.<sup>303</sup> Bu görüşte olanlar İbn Hişâm (ö. 218/833), Ebû Ubeyde b. el-Kâsım b. Sellâm (ö. 224/839), es-Seâ'lebî (ö. 429/1038), Ahmed el-Cevâlikî (ö. 540/1145), Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö.

<sup>295</sup> Karaarslan, a.g.m., 40, 26.

<sup>296</sup> Yûsuf, 12/2.

<sup>297</sup> Muhammed Altuncî, **el-Mu'arrab ve'd-Dahîl**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2005, s. 186.

<sup>298</sup> İbn Cerîr et-Taberî, **Câmi'u'l-Beyân fî Tevîli'l-Kur'ân**, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000, 1, 114.

<sup>299</sup> Abdulazîz, a.g.e., s. 42.

<sup>300</sup> Hilâl, a.g.e., s. 393.

<sup>301</sup> En'âm, 6/74.

<sup>302</sup> Hilâl, a.g.e., s. 394.

<sup>303</sup> Altuncî, a.g.e., s. 187.

597/1201), İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210), Süyûtî (ö. 911/1505) gibi âlimlerdir.<sup>304</sup> Bu konuda Ebû Ubeyde b. el-Kâsım b. Sellâm şunları söylemektedir; “*Bana göre doğru olan her iki sözü tamamen tasdik eden bir yol tutmaktır. Kur’ân’da yabancı asıllı kelimeler bulunmaktadır. Bu kelimeler Kur’ân inmeden önce Arapların eline geçmiş ve Araplar tarafından bu tür yabancı kelimeler kendi lafızlarına benzer bir şekilde çevrilmiştir. Böylece yabancı kelimeler Arapça olmuştur. Kur’ân’da bu kelimelerin Arapçalaştırılmasından sonra inmiştir. Kim bu kelimelerin Arapça olduğunu söylerse doğru söylemiştir. Kim bu kelimeler yabancı/ucme kelime derse o da doğru söylemiştir.*”<sup>305</sup>

el-Mağribî, Kur’ân-ı Kerîm’de geçen mu’arrab kelimeleri, ilk defa müstakil bir eserde toplayan<sup>306</sup> Süyûtî’nin *el-Mühezzeb* kitabından nakletmiştir. Müellif eserinde 123 mu’arrab kelime zikretmiş ve çoğu kelimenin hangi ayette geçtiğine dair bilgilere yer vermemiştir. el-Mağribî, örnek kabilinde bir kısım kelimelerin hangi dile ait olduğu bilgisini eserinde açıklamış, geriye kalan kelimeleri ise, geldiği diller hakkında açıklamada bulunmaksızın kitabında zikretmiştir.<sup>307</sup> Eser üzerinde çalışma yapan Abdu’l-Îlâh Nebhân ise sadece Süyûtî’nin *el-Mühezzeb* adlı eserinde yapmış olduğu açıklamaları zikretmiştir. Bu çalışmada ayrıca gerekli görüldüğü yerlerde ek ayrıntılar sunulmuş ve Kur’ân-ı Kerîm’de geçen mu’arrab kelimeler tablo halinde ayetleriyle beraber verilmiştir.

| Meal   | Ayet   | Dil        | Kelime     |
|--|--|------------|------------|
| “Cennet pınarından doldurulmuş sürahileri, <i>ibrikleri</i> ve kadehleri” <sup>308</sup> | ﴿بِأَنْوَابٍ وَأَبَارِيقٍ وَكُنَاسٍ مِنْ<br>مَعِينٍ﴾ | Farsça     | أَبَارِيقٍ |
| “meyveler ve <i>otlaklar</i> ” <sup>309</sup>  | ﴿وَفَاكِهَةً وَأَبًّا﴾                               | Berberice* | أَبَّ      |

<sup>304</sup> es-Süyûtî, *el-Mühezzeb fi mâ Vaka’a fi’l-Kur’ân mine’l-Mu’arrab*, thk. Semîr Hüseyin Halebî, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1988, s. 31-32; Altuncî, a.g.e., s. 187.

<sup>305</sup> es-Süyûtî, *el-İtkân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Mustafa Şeyh Mustafa, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetür’r-Risâle Nâşirûn, 2007, s. 290.

<sup>306</sup> Karaarslan, a.g.m., 40, 27.

<sup>307</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 92-113.

<sup>308</sup> Vâkia, 56/17.

<sup>309</sup> Abese, 80/31.

|   |  |  |              |
|---|--|--|--------------|
| " <i>"Ey yeryüzü! Yut suyunu"</i><br>denildi..." <sup>310</sup>   | ﴿وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ﴾  | Habeşçe*   | إِبْلَعِي    |
| " <i>Dileseydik o âyetlerle onu elbette<br/>yüceltirdik. Fakat o dünyaya<br/>saplanıp kaldı...</i> " <sup>311</sup> | ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ<br>إِلَى الْأَرْضِ﴾ | İbranice*  | أَخْلَدَ     |
| " <i>Orada tahtlar üzerine kurularak</i> " <sup>312</sup>   | ﴿مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ﴾                                     | Habeşçe  | الْأَرَائِكِ |
| " <i>Hani İbrahim babası Âzer'e<br/>demişti...</i> " <sup>313</sup>   | ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَزْرَ﴾                                 | Farsça*  | آزْرَ        |
| " <i>Yakub ve Yakuboğullarına...</i> " <sup>314</sup>   | ﴿وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ﴾   | İbranice*  | أَسْبَاطِ    |
| " <i>İnce ve kalın ipekten yeşil giysiler<br/>giyeceklerdir.</i> " <sup>315</sup>                                   | ﴿وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ<br>وَإِسْتَبْرَقٍ﴾             | Farsça   | إِسْتَبْرَقٍ |
| " <i>...ciltlerle kitap taşıyan eşeğin<br/>durumu gibidir...</i> " <sup>316</sup>                                   | ﴿كَمَثَلِ الْخِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا﴾                                    | Süryanice/Niptice*                                   | أَسْفَارِ    |
| " <i>...ve ona mutlaka yardım<br/>edeceksiniz" diye söz almış...</i> " <sup>317</sup>                               | ﴿وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَلِكُمْ إِصْرِي﴾                                       | Niptice*   | إِصْرِي      |
| " <i>Onlar için altın tepsiler ve kadehler<br/>dolaştırılır...</i> " <sup>318</sup>                                 | ﴿يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ<br>ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ﴾                    | Niptice*   | أَكْوَابِ    |
| " <i>...onlara elem dolu bir azap<br/>vardır.</i> " <sup>319</sup>  | ﴿وَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ﴾   | İbranice/(el-<br>Lügatü'z-Zenciyye)<br>Zenci Lisani* | أَلِيمِ      |

<sup>310</sup> Hûd, 11/44.

<sup>311</sup> A'raf, 7/176.

<sup>312</sup> Kehf, 18/31.

<sup>313</sup> En'âm, 6/74.

<sup>314</sup> Bakara, 2/136.

<sup>315</sup> Kehf, 18/31.

<sup>316</sup> Cuma, 62/5.

<sup>317</sup> Âl-i İmrân, 3/81.

<sup>318</sup> Zuhruf, 43/71.

<sup>319</sup> Bakara, 2/10.

|  |   |            |              |
|--|---|------------|--------------|
| “...ne akrabalık (bağlarını), ne de antlaşma (yükümlülüğünü) gözetirlerdi...” <sup>320</sup> | ﴿لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً﴾ | Nıptice*   | إِلَّا       |
| “...yemeğin pişmesini beklemezsiniz...” <sup>321</sup>                                       | ﴿غَيْرَ نَاطِرِينَ إِيَّاهُ﴾                  | Berberice* | إِيَّاهُ     |
| “...yüksek derecede kaynar su arasında...” <sup>322</sup>                                    | ﴿وَبَيْنَ حَمِيمٍ آتٍ﴾                        | Berberice* | آتٍ          |
| “Son derece kızgın bir kaynaktan içirilirler.” <sup>323</sup>                                | ﴿تُسْقَى مِنْ عَيْنٍ آتِيَةٍ﴾                 | Berberice* | آتِيَةٍ      |
| “...çok içli, yumuşak huylu bir kişiydi.” <sup>324</sup>                                     | ﴿لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ﴾                          | Habeşçe*   | أَوَّاهٌ     |
| “...O ne güzel kuldu! Şüphesiz o, Allah'a çok yönelen bir kimse idi.” <sup>325</sup>         | ﴿نَعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾           | Habeşçe*   | أَوَّابٌ     |
| “...onunla birlikte <i>tespih edin</i> ...” <sup>326</sup>                                   | ﴿أَوِّي مَعَهُ﴾                               | Habeşçe*   | أَوِّي       |
| “Dünyada da ahirette de hamd O'na mahsustur.” <sup>327</sup>                                 | ﴿لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ﴾   | Kıptice*   | الْأُولَى    |
| “Dünyada da ahirette de hamd O'na mahsustur.” <sup>328</sup>                                 | ﴿لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ﴾   | Kıptice*   | الْآخِرَةِ   |
| “Onlar <i>astarları</i> kalın ipekten olan...” <sup>329</sup>                                | ﴿بَطَائِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ﴾              | Kıptice*   | بَطَائِنُهَا |
| “Bir <i>deve</i> yükü zahire de fazladan alırız” <sup>330</sup>                              | ﴿وَتَزْدَادُ كَيْلَ بَعِيرٍ﴾                  | İbranice   | بَعِيرٍ      |

<sup>320</sup> Tevbe, 9/8.

<sup>321</sup> Ahzâb, 33/53.

<sup>322</sup> Rahmân, 55/44.

<sup>323</sup> Ğâşiye, 88/4.

<sup>324</sup> Tevbe, 9/114.

<sup>325</sup> Sâd, 38/30.

<sup>326</sup> Sebe', 34/10.

<sup>327</sup> Kasas, 28/70.

<sup>328</sup> Kasas, 28/70.

<sup>329</sup> Rahmân, 55/54.

<sup>330</sup> Yûsuf, 12/65.



|  |   |                  |           |
|--|---|------------------|-----------|
| “...manastırlar, <b>kiliseler</b> yerlebir edilirdi.” <sup>331</sup>   | ﴿هَدَمْتُ صَوَامِعَ وَبَيْعَ﴾   | Farsça*          | بَيْع     |
| “...ellerine geçirdikleri her şeyi <b>yerle bir etsinler</b> diye...” <sup>332</sup>   | ﴿وَلِيَتَّبِعُوا مَا عَلَّمُوا تَتَّبِعًا﴾  | Nıptice*         | تَتَّبِع  |
| “Bunun üzerine (Cebrail) ağacın <b>altından</b> ona şöyle seslendi:<br>“Üzülme...” <sup>333</sup>                            | ﴿فَنَادَىٰ بِهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي﴾                                       | Nıptice          | تَحْت     |
| “... <b>tandır</b> kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca)...” <sup>334</sup>   | ﴿وَفَارَ التَّنُّورُ﴾   | Farsça*          | تَنُّور   |
| “Kendilerine Kitap'tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar “ <b>cibt</b> ”e inanıyorlar.” <sup>335</sup>       | ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ﴾ | Habeşçe          | الْجِبْتِ |
| “...toplanıp <b>cehenneme</b> doldurulacaksınız.” <sup>336</sup>   | ﴿وَتُحْشَرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ﴾  | Farsça/İbranice* | جَهَنَّمَ |
| “Helak ettiğimiz bir memleket halkının bize dönmeleri <b>imkânsızdır.</b> ” <sup>337</sup>                                   | ﴿وَحَرَامٌ عَلَىٰ قَرِيَّةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَتَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾                   | Habeşçe*         | حَرَامٌ   |
| “Hiç şüphesiz siz ve Allah'tan başka kulluk ettikleriniz cehennem <b>odunusunuz.</b> Siz oraya varacaksınız.” <sup>338</sup> | ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾                        | Zenci Lisanı     | حَصَبُ    |
| “...ve “ <b>hutta!</b> ” (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki...” <sup>339</sup>  | ﴿وَقُولُوا حِطَّةً﴾   | Nıptice*         | حِطَّةً   |
| “...Çünkü bu, büyük bir <b>günah</b> tır.” <sup>340</sup>  | ﴿إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا﴾   | Habeşçe*         | حُوبٌ     |

<sup>331</sup> Hac, 22/40.

<sup>332</sup> İsrâ, 17/7.

<sup>333</sup> Meryem, 19/24.

<sup>334</sup> Hûd, 11/40.

<sup>335</sup> Nisâ, 4/51.

<sup>336</sup> Âl-i İmrân, 3/12.

<sup>337</sup> Enbiyâ, 21/95.

<sup>338</sup> Enbiyâ, 21/97.

<sup>339</sup> Bakara, 2/58.

<sup>340</sup> Nisâ, 4/2.

|  |   |                                |                |
|--|---|--------------------------------|----------------|
| " <b>Havariler</b> , "Biziz Allah yolunun yardımcıları..." dediler." <sup>341</sup>  | ﴿قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ﴾   | Nıptice*                       | حَوَارِيُّونَ  |
| "Onlar, " <b>Sen iyi ders almışsın</b> " desinler diye..." <sup>342</sup>  | ﴿وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ﴾  | İbranice*                      | دَرَسْتَ       |
| " <b>Fânûs</b> sanki inci gibi <b>parlayan bir yıldız</b> " <sup>343</sup>   | ﴿الرُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ﴾   | Habeşçe                        | دُرِّيٌّ       |
| " <b>Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen...</b> " <sup>344</sup>  | ﴿وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأَمَّنْهُ بِدِينَارٍ﴾   | Farsça*                        | دِينَارٌ       |
| " <b>"Râinâ"</b> (bizi gözet) demeyin..." <sup>345</sup>   | ﴿لَا تَقُولُوا رَاعِنَا﴾  | İbranice*                      | رَاعِنَا       |
| "(Allah'a) teslim olmuş nebiler onunla Yahudilere hüküm verirlerdi. <b>Kendilerini Rabb'e adanmış kimseler</b> ile âlim de öylece hükmederlerdi..." <sup>346</sup> | ﴿يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ﴾ | Süryanice                      | رَبَّانِيُّونَ |
| "Nice peygamberler var ki, kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da..." <sup>347</sup>  | ﴿وَكَايْنٍ مِنْ نَبِيِّ قَاتَلَ مَعَهُ رِيبُونٌ كَثِيرٌ﴾  | Süryanice*                     | رِيبُونٌ       |
| "(Ey Muhammed!) De ki: "Eğer <b>Rahmân</b> 'ın bir çocuğu olsaydı, ona kulluk edenlerin ilki ben olurum." <sup>348</sup>   | ﴿قُلْ إِنْ كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَابِدِينَ﴾                                       | İbranice                       | الرَّحْمَنُ    |
| "Onlardan önce Nûh kavmi, <b>Res</b> halkı ve Semûd kavmi kendilerine  | ﴿كَذَبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ﴾   | Yabancı Kelime* <sup>350</sup> | الرَّسِّ       |

<sup>341</sup> Âl-i İmrân, 3/52.

<sup>342</sup> En'âm, 6/105.

<sup>343</sup> Nûr, 24/35.

<sup>344</sup> Âl-i İmrân, 3/75.

<sup>345</sup> Bakara, 2/104.

<sup>346</sup> Mâide, 5/44.

<sup>347</sup> Âl-i İmrân, 3/146.

<sup>348</sup> Zuhruf, 43/81.

<sup>350</sup> Süyûtî *el-Mühezzeb* adlı eserinde bazı kelimelerin hangi dillere ait olduğunu zikretmemiş ve sadece kelimenin yabancı kökenli olduğundan bahsetmiştir. Bu kelime Kiptice dilinden aktarılmıştır. Bkz. Süyûtî, **el-Mühezzeb**,

|   |   |            |              |
|---|---|------------|--------------|
| gönderilen peygamberleri yalanladılar.” <sup>349</sup>  |   |            |              |
| “Yoksa sen, (sadece) Ashab-ı Kehf ve Ashab-ı Rakîm'i mi bizim ibret verici delillerimizden sandın?” <sup>351</sup>                | ﴿أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا﴾ | Yunanca*   | الرَّقِيمُ   |
| “...Allah da şöyle dedi: "Senin için <b>alâmet</b> , insanlarla üç gün konuşamaman, ancak işaretleşebilmendir....” <sup>352</sup> | ﴿قَالَ آيَاتُكَ إِلَّا نُكَلِّمُ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمَزًا﴾          | İbranice*  | رَمْزٌ       |
| “"Denizi <b>açık halde bırak</b> .” <sup>353</sup>  | ﴿وَاتْرِكْ الْبَحْرَ رَهْوًا﴾   | Niptice*   | رَهُوٌ       |
| “ <b>Rumlar</b> yenilgiye uğratıldılar.” <sup>354</sup>   | ﴿غُلِبَتِ الرُّومُ﴾   | Yunanca*   | الرُّومُ     |
| “Orada kendilerine, katkısı <b>zencefil</b> olan içeceklerle dolu bir kâseden içirilir.” <sup>355</sup>                           | ﴿وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا﴾                           | Farsça*    | الرَّجَبِيلُ |
| “Kapısından <b>eğilerek tevazu ile</b> girin...” <sup>356</sup>   | ﴿وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا﴾   | Süryanice* | سُجَّدًا     |
| “ <b>Yazılı</b> kağıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğimiz günü düşün...” <sup>357</sup>                                  | ﴿يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ﴾                             | Farsça     | السِّجِلِّ   |
| “ <b>balçıktan pişirilmiş taşlar atan</b> ” <sup>358</sup>  | ﴿تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ﴾   | Farsça*    | سِجِّيلٍ     |

s. 63; Muhammed Ali Belâsî, **el-Mu'arrab fi'l-Kur'ân**, 1. Baskı, Libya: Dâru'l-Kütübi'l-Vataniyye, 2001, s. 212.

<sup>349</sup> Kâf, 50/12.

<sup>351</sup> Kehf, 18/9.

<sup>352</sup> Âl-i İmrân, 3/41.

<sup>353</sup> Duhân, 44/24.

<sup>354</sup> Rûm, 30/2.

<sup>355</sup> İnsân, 76/17.

<sup>356</sup> Bakara, 2/58.

<sup>357</sup> Enbiyâ, 21/104.

<sup>358</sup> Fîl, 105/4.

|  |   |                                |             |
|--|---|--------------------------------|-------------|
| “Hayır, günahkârların yazısı, muhakkak <b>"Siccîn"</b> dedir.” <sup>359</sup>  | ﴿كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفُجَّارِ لَفِي سِجِّينٍ﴾                                   | Yabancı Kelime* <sup>360</sup> | سِجِّينٌ    |
| “Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, onun <b>alevden duvarları</b> kendilerini çepeçevre kuşatmıştır.” <sup>361</sup>             | ﴿إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهَا سُرَادِقُهَا﴾               | Süryanice*                     | سُرَادِقٌ   |
| “Bunun üzerine (Cebrail) ağacın altından ona şöyle seslendi: "Üzülme, Rabbin senin alt tarafında bir <b>dere</b> akıttı.” <sup>362</sup> | ﴿فَنَادِيهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا﴾ | Zenci Lisanı                   | سَرِيٌّ     |
| “ <b>yazıcı</b> meleklerin elindeki” <sup>363</sup>  | ﴿بِأَيْدِي سَفَرَةٍ﴾  | Nıptice*                       | سَفَرَةٌ    |
| “ <b>Sekar</b> 'in ne olduğunu sen ne bileceksin?” <sup>364</sup>  | ﴿وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرٌ﴾  | Yabancı Kelime* <sup>365</sup> | سَقَرٌ      |
| “... <b>ıçki</b> edirsiniz” <sup>366</sup>   | ﴿تَتَّخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا﴾   | Habeşçe*                       | سَكَرٌ      |
| “Orada bir pınar ki ona <b>"selsebil"</b> adı verilir.” <sup>367</sup>   | ﴿عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا﴾  | Yabancı Kelime* <sup>368</sup> | سَلْسَبِيلٌ |
| “Bu bulutların şimşeginin <b>parıltısı</b> neredeyse gözleri alacak.” <sup>369</sup>   | ﴿يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَارِ﴾                                    | Yabancı Kelime* <sup>370</sup> | سَنَا       |

<sup>359</sup> Mutaffifîn, 83/7.

<sup>360</sup> Bu kelime Farsça dilinden Arap dilene aktarılmıştır. Bkz. Süyûtî, **el-Mühezzeb**, s. 70; Belâsî, a.g.e., s. 225.

<sup>361</sup> Kehf, 18/29.

<sup>362</sup> Meryem, 19/24.

<sup>363</sup> Abese, 80/13.

<sup>364</sup> Müddessir, 74/27.

<sup>365</sup> Arap diline bu kelime Aramice dilinden geçmiştir. Bkz. Süyûtî, **el-Mühezzeb**, s. 74; Belâsî, a.g.e., s. 232.

<sup>366</sup> Nahl, 16/67.

<sup>367</sup> İnsân, 76/18.

<sup>368</sup> Süyûtî'nin hangi dile ait olduğunu bahsetmediği bu kelime Farsça kökenlidir. Bkz. Süyûtî, **el-Mühezzeb**, s. 75; Belâsî, a.g.e., s. 235.

<sup>369</sup> Nûr, 24/43.

<sup>370</sup> Bu kelime Arapça'ya Habeş dilinden aktarılmıştır. Bkz. Süyûtî, **el-Mühezzeb**, s. 76; Belâsî, a.g.e., s. 238.

|  |  |                  |            |
|--|--|------------------|------------|
| “İnce ve kalın ipekten yeşil giysiler giyeceklerdir...” <sup>371</sup>   | ﴿وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ<br>وَإِسْتَبْرَقٍ﴾ | Farsça*          | سُنْدُسٌ   |
| “Sinâ Dağına andolsun” <sup>372</sup>  | ﴿وَطُورِ سَيْنِينَ﴾  | Habeşçe*         | سَيْنِينَ  |
| “Kapının yanında hanımın efendisine rastladılar.” <sup>373</sup>   | ﴿وَأَلْفِيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ﴾                          | Kıptice          | سَيِّدَهَا |
| “...Sîna dağında biten bir ağaç...” <sup>374</sup>   | ﴿وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ﴾                       | Nıptice*         | سَيْنَاءُ  |
| “Yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir.” <sup>375</sup>   | ﴿فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ<br>الْحَرَامِ﴾              | Habeşçe*         | شَطْرُ     |
| “Haram ay, haram aya karşılıktır...” <sup>376</sup>  | ﴿الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ﴾                    | Süryanice*       | شَهْرٌ     |
| “Bizi doğru yola ilet” <sup>377</sup>  | ﴿إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾                            | Yunanca          | الصِّرَاطُ |
| “...Onları kendine alıştır...” <sup>378</sup>  | ﴿فَصُرِّهُنَّ إِلَيْكَ﴾  | Nıptice          | صُرِّهُنَّ |
| “...manastırlar, kiliseler, havralar ve mescitler muhakkak yerle bir edilirdi...” <sup>379</sup>                               | ﴿هَدَّيْتُمْ صَوَامِعَ وَبِيْعَ وَصَلَوَاتٍ﴾                     | İbranice*        | صَلَوَاتٌ  |
| “Tâ Hâ.” <sup>380</sup> , Bu kelime Habeşçe’de “Ey Adam!”, Nıptice dilinde ise “Ey İnsan” anlamına gelmektedir. <sup>381</sup> | ﴿طه﴾   | Habeşçe/Nıptice* | طه         |

<sup>371</sup> Kehf, 18/31.

<sup>372</sup> Tîm, 95/2.

<sup>373</sup> Yûsuf, 12/25.

<sup>374</sup> Mü'minûn, 23/20.

<sup>375</sup> Bakara, 2/144.

<sup>376</sup> Bakara, 2/194.

<sup>377</sup> Fâtiha, 1/6.

<sup>378</sup> Bakara, 2/260.

<sup>379</sup> Hac, 22/40.

<sup>380</sup> Tâhâ, 20/1.

<sup>381</sup> Bkz. Süyûtî, el-Mühezzeb, s. 88-89.

|   |   |                             |             |
|---|---|-----------------------------|-------------|
| <p>“Kendilerine Kitap'tan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar "cibt"e ve "tâğut"a inanıyorlar...”<sup>382</sup></p> | <p>﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِّنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْحَيِّتِ وَالطَّاعُوتِ﴾</p> | Habeşçe*                    | الطَّاعُوتُ |
| <p>“Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye <b>başladılar</b>.”<sup>383</sup></p>  | <p>﴿وَطَفِقًا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِن وَرَقِ الْجَنَّةِ﴾</p>  | Yunanca*                    | طَفِقًا     |
| <p>“...<b>mutluluk</b> ve güzel bir dönüş yeri vardır.”<sup>384</sup></p>   | <p>﴿طُوبَى لَهُمْ وَحَسَنُ مَا بِ﴾</p>  | Habeşçe*                    | طُوبَى      |
| <p>“...Sîna <b>dağında</b> biten bir ağaç...”<sup>385</sup></p>   | <p>﴿وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِن طُورِ سَيْنَاءَ﴾</p>  | Süryanice                   | الطُّور     |
| <p>“...”Çünkü sen mukaddes vadi <b>Tuvâ</b>'dasın.”<sup>386</sup></p>   | <p>﴿إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى﴾</p>  | İbranice*                   | طُوًى       |
| <p>“...”İsrailoğullarını <b>köleleştirmen</b>(in neticesi)dir.”<sup>387</sup></p>   | <p>﴿أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾</p>  | Niptice*                    | عَبَّدتَّ   |
| <p>“...<b>Adn</b> cennetlerinde...”<sup>388</sup></p>   | <p>﴿فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ﴾</p>  | Süryanice*                  | عَدْنٌ      |
| <p>“...üzerlerine <b>Arim</b> selini gönderdik...”<sup>389</sup></p>  | <p>﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِم سَيْلَ الْعَرِمِ﴾</p>   | Habeşçe*                    | الْعَرِمِ   |
| <p>“Ancak, kaynar su ve <b>irin</b>”<sup>390</sup></p>  | <p>﴿إِلَّا حَمِيمًا وَعَسَاقًا﴾</p>   | Eski Türkçe* <sup>391</sup> | عَسَاقٌ     |

<sup>382</sup> Nisâ, 4/51.

<sup>383</sup> A'râf, 7/22.

<sup>384</sup> Ra'd, 13/29.

<sup>385</sup> Mü'minûn, 23/20.

<sup>386</sup> Tâhâ, 20/12.

<sup>387</sup> Şuarâ, 26/22.

<sup>388</sup> Tevbe, 9/72.

<sup>389</sup> Sebe', 34/16.

<sup>390</sup> Nebe, 78/25.

<sup>391</sup> Süyüfî yazmış olduğu *el-İtkân* adlı meşhur eserinde bu kelimenin Toharca olduğunu ifade etmiştir. Toharca, Orta Asya yaşayan Türkler tarafından kullanılmış olan eski ve ölmüş bir dildir. Süyüfî, *el-İtkân*, s. 295; Ahmed 'Alemüddîn el-Cündî, *fi'l-Kur'ân ve'l-'Arabiyye min Tûrâsin Lügaviyyîn Mefkûd*, 1. Baskı, Suudi Arabistan: Merkezü Buhûsi'l-Lügati'l-'Arabiyye ve Âdâbihâ, 1990, s. 198.

|   |  |            |              |
|---|--|------------|--------------|
| “... <i>Su çekildi</i> ...” <sup>392</sup>  | ﴿وَعِضْ الْمَاءِ﴾  | Habeşçe*   | غِيْضَ       |
| “...onlar için <i>Firdevs</i> cennetleri bir konaktır...” <sup>393</sup>  | ﴿كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا﴾  | Süryanice* | الفِرْدَوْسُ |
| “O halde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, <i>sarımsak</i> .....versin” <sup>394</sup> | ﴿فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا﴾ | İbranice   | فُومٌ        |
| “(Ey Muhammed!) Eğer sana kağıda yazılı bir <i>kitap</i> indirseydik...” <sup>395</sup>                               | ﴿وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ﴾  | Yunanca*   | قِرْطَاسٍ    |
| “...ilim sahipleri, ondan başka ilah olmadığına <i>adaletle</i> ...” <sup>396</sup>                                   | ﴿وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ﴾  | Yunanca*   | الْقِسْطُ    |
| “Ölçtüğünüzde ölçmeyi tam yapın, doğru <i>terazi</i> ile tartın.” <sup>397</sup>                                      | ﴿وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزَنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ﴾                             | Yunanca    | الْقِسْطَاسُ |
| “... <i>arslardan kaçan</i> ...” <sup>398</sup>   | ﴿فَرَّتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ﴾  | Habeşçe*   | قَسْوَرَةٌ   |
| “...Çünkü onların içinde <i>keşişler</i> ve <i>rahipler</i> vardır...” <sup>399</sup>                                 | ﴿ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ قِسِيَسِينَ وَرُهْبَانًا﴾   | İbranice*  | قِسِيَسٍ     |

<sup>392</sup> Hûd, 11/44.

<sup>393</sup> Kehf, 18/107.

<sup>394</sup> Bakara, 2/61.

<sup>395</sup> En'âm, 6/7.

<sup>396</sup> Âl-i İmrân, 3/18.

<sup>397</sup> İsrâ, 17/35.

<sup>398</sup> Müddessir, 74/50.

<sup>399</sup> Mâide, 5/82.

|   |  |                                |            |
|---|--|--------------------------------|------------|
| “...kalplerini de <b>kaskatı</b> kıldık...” <sup>400</sup>  | ﴿وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ فَاسِيَةً﴾  | Yabancı Kelime* <sup>401</sup> | فَاسِيَةٌ  |
| “...Yoksa kalplerin üzerinde <b>kilitleri</b> mi var?” <sup>402</sup>   | ﴿أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا﴾  | Farsça*                        | قُفْلٌ     |
| “...başlarına tufan, çekirge, <b>ürün güvesi (haşerât)</b> ... gönderdik.” <sup>403</sup>   | ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ﴾   | Süryanice*                     | القُمَّلُ  |
| “...öbürüne (mehir olarak) <b>yüklerle mal</b> vermiş olsanız dahi...” <sup>404</sup>   | ﴿وَأَتَيْتُمُ إِخْدَاهُنَّ فِنْطَارًا﴾   | Yunanca*                       | قِنْطَارٌ  |
| “Allah, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayandır. Diridir, <b>kayyumdur.</b> ” <sup>405</sup>  | ﴿اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ﴾  | Süryanice*                     | القَيُّومُ |
| “...katkısı <b>kâfur</b> olan...” <sup>406</sup>  | ﴿كَانَ مِرْاجِهَا كَافُورًا﴾   | Farsça*                        | كَافُورٌ   |
| “...”Kötülüklerimizi <b>ört</b> ”...” <sup>407</sup>  | ﴿وَكَفَّرْنَا عَنَّْا سَيِّئَاتِنَا﴾   | Nıptice*                       | كَفَّرٌ    |
| “Ey iman edenler; Allah'a karşı gelmekten sakının ve peygamberine iman edin ki, size rahmetinden <b>iki kat pay</b> versin...” <sup>408</sup> | ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ<br>وَأْمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ<br>رَحْمَتِهِ﴾ | Habeşçe                        | كِفْلَيْنِ |
| “...”Ona bir <b>hazine</b> indirilseydi...” <sup>409</sup>  | ﴿وَلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ كَنْزًا﴾  | Farsça*                        | كَنْزٌ     |

<sup>400</sup> Mâide, 5/13.

<sup>401</sup> Süyûtî'nin hangi dile ait olduğunu belirtmediği bu kelime Farsça kökenlidir. Bkz. Süyûtî, **el-Mühezzeb**, s.108; Belâsî, a.g.e., s. 280.

<sup>402</sup> Muhammed, 47/24.

<sup>403</sup> A'râf, 7/133.

<sup>404</sup> Nisâ, 4/20.

<sup>405</sup> Âl-i İmrân, 3/2.

<sup>406</sup> İnsân, 76/5.

<sup>407</sup> Âl-i İmrân 3/193.

<sup>408</sup> Hadîd, 57/28.

<sup>409</sup> Hûd, 11/12.



|   |   |           |            |
|---|---|-----------|------------|
| “Güneş, <i>dürüldüğü zaman</i> ” <sup>410</sup>   | ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾   | Farsça    | كُوِّرَتْ  |
| “ <i>Hurma ağaçlarından her neyi kestiniz...</i> ” <sup>411</sup>   | ﴿مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْتَةٍ﴾  | İbranice* | لَيْتَةٍ   |
| “Onlar için <i>oturup yaslanacakları yer hazırladı</i> ” <sup>412</sup>   | ﴿وَأَعْتَدْتُ لَهُنَّ مَثَكًا﴾  | Habeşçe   | مُتَّكًا   |
| “... <i>Yahudiler, Sabiiler, Hıristiyanlar, Mecûsiler...</i> ” <sup>413</sup>   | ﴿وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ<br>وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ﴾                     | Farsça*   | مُجُوسٌ    |
| “... <i>Değersiz bir sermaye ile geldik...</i> ” <sup>414</sup>   | ﴿وَجِئْنَا بِبِضَاعَةٍ مُرْجَاةٍ﴾   | Kıptice*  | مُرْجَاةٌ  |
| “Onun (içiminin) sonu bir <i>misktir...</i> ” <sup>415</sup>  | ﴿خِتَامُهُ مِسْكٌ﴾  | Farsça*   | مِسْكٌ     |
| “Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili şudur: <i>Duvar da bir hücre; içinde bir kandil</i> ” <sup>416</sup> | ﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ<br>نُورِهِ كَمِثْكَاهِ فِيهَا مِصْبَاحٌ﴾ | Habeşçe   | مِشْكَاهٌ  |
| “Göklerin ve yerin <i>anahtarları O'nundur...</i> ” <sup>417</sup>  | ﴿لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾   | Farsça*   | مَقَالِيدُ |
| “İşte böylece İbrahim'e göklerdeki ve yerdeki <i>hükümler ve nizamı gösteriyorduk...</i> ” <sup>418</sup>                   | ﴿وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ<br>السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾                  | Nıptice*  | مَلَكُوتٌ  |
| “Biz onlardan önce nice nesilleri helak ettik. Onlar da feryat ettiler,   | ﴿كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ<br>فَنَادُوا وِلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ﴾       | Nıptice   | مَنَاصٌ    |

<sup>410</sup> Tekvîr, 81/1.

<sup>411</sup> Haşr, 59/5.

<sup>412</sup> Yûsuf, 12/31.

<sup>413</sup> Hac, 22/17.

<sup>414</sup> Yûsuf, 12/88.

<sup>415</sup> Mutaffifin, 83/26.

<sup>416</sup> Nûr, 24/35.

<sup>417</sup> Zümer, 39/63.

<sup>418</sup> En'âm, 6/75.

|  |   |           |            |
|--|---|-----------|------------|
| ama artık <b>kurtuluş</b> zamanı<br>değildi.” <sup>419</sup>   |   |           |            |
| “...onun ölümünü onlara ancak<br><b>değneğini</b> yemekte olan bir kurt<br>gösterdi...” <sup>420</sup>                   | ﴿مَا دَهَّمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةٌ﴾<br>﴿الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنْسَأَتَهُ﴾ | Habeşçe*  | مِنْسَاءٌ  |
| “O günle gök (bile) <b>yarılır</b> ...” <sup>421</sup>   | ﴿السَّمَاءِ مُنْقَطِرٌ بِهِ﴾  | Habeşçe*  | مُنْقَطِرٌ |
| “... <b>maden eriyiği</b> gibi, yüzleri yakıp<br>kavuran bir su ile kendilerine yardım<br>edilir...” <sup>422</sup>      | ﴿يُعَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ﴾   | Berberice | المُهْل    |
| “Şüphesiz <b>gece ibadetinin</b> etkisi daha<br>fazla” <sup>423</sup>  | ﴿إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً﴾                                   | Habeşçe*  | نَاشِئَةٌ  |
| “Nûn” <sup>424</sup> , Zikri geçen kelime<br>Farsça’da “Dilediğini yap” anlamına<br>gelmektedir. <sup>425</sup>          | ﴿ن﴾   | Farsça*   | نون        |
| “...onların <b>ilerisinde</b> bir kral<br>vardı.” <sup>426</sup>   | ﴿وَكَانَ وِرَاءَهُمْ مَلِكٌ﴾  | Nıptice*  | وِرَاءُ    |
| “Gök yarılıp da, yanıp kızaran yağ<br>gibi kırmızı <b>gül</b> haline geldiği zaman<br>(haliniz ne olur?)” <sup>427</sup> | ﴿فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ﴾<br>﴿وَرْدَةً كَالدِّهَانِ﴾               | Farsça*   | وَرْدَةٌ   |
| “Hayır, hiçbir <b>sığınacak yer</b><br>yoktur.” <sup>428</sup>   | ﴿كَأَلَا لَا وَرَرَ﴾  | Nıptice*  | وَرَّرُ    |
| “... Çünkü biz sana varan doğru yola<br><b>yöneldik</b> ...” <sup>429</sup>  | ﴿إِنَّا هَدْنَا إِلَيْكَ﴾   | İbranice* | هُدْنَا    |

<sup>419</sup> Sâd, 38/3.

<sup>420</sup> Sebe’ 34/14.

<sup>421</sup> Müzzemmil, 73/18.

<sup>422</sup> Kehf, 18/29.

<sup>423</sup> Müzzemmil, 73/6.

<sup>424</sup> Kalem 68/1.

<sup>425</sup> Bkz. Süyûfî, el-Mühezzeb, s. 128.

<sup>426</sup> Kehf, 18/79.

<sup>427</sup> Rahmân, 55/37.

<sup>428</sup> Kıyâmet, 75/11.

<sup>429</sup> A’râf, 7/156.

|  |   |            |             |
|--|---|------------|-------------|
| “Bir de; <b>"Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası Cennet'e girmeyecek" dediler...</b> ” <sup>430</sup>                                   | ﴿وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى﴾ | İbranice*  | هُودٌ       |
| “...yeryüzünde <b>vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir...</b> ” <sup>431</sup>  | ﴿يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا﴾   | Süryanice  | هَوْنٌ      |
| “Kapıları kilitleyerek <b>"Haydi gelsene!" dedi.</b> ” <sup>432</sup>  | ﴿وَعَلَّقَتِ الْأَبْوَابَ وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ﴾                            | Kıptice    | هَيْتَ لَكَ |
| “Onlar sanki <b>yakut ve mercandır.</b> ” <sup>433</sup>   | ﴿كَأَمْهَنَ الْيَاقُوتُ وَالْمَرْجَانُ﴾                                     | Farsça*    | يَاقُوتٌ    |
| “Çünkü o hiçbir zaman Rabbine <b>dönmeyeceğini sanırdı.</b> ” <sup>434</sup>   | ﴿إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ﴾   | Habeşçe*   | يَحُورُ     |
| “ <b>Yâ Sîn</b> ” <sup>435</sup> , Habeşçe’de bu lafız Ey İnsan/Adam anlamlarına gelmektedir. <sup>436</sup>                           | ﴿يس﴾  | Habeşçe*   | يس          |
| “...bir de ne göresin senin kavmin (seni susturacak bir delil buldukları zannıyla) hemen <b>şamata etmeye başlar.</b> ” <sup>437</sup> | ﴿إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُونُ﴾   | Habeşçe    | يَصِدُونُ   |
| “Onunla, karınlarının içindekiler ve derileri <b>eritilir.</b> ” <sup>438</sup>  | ﴿يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ﴾                            | Berberice* | يُصْهَرُ    |
| “Bu yüzden onlardan intikam aldık. Kendilerini <b>denizde boğduk.</b> ” <sup>439</sup>   | ﴿فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ﴾                    | Süryanice  | الْيَمِّ    |

<sup>430</sup> Bakara, 2/111.

<sup>431</sup> Furkân, 25/63.

<sup>432</sup> Yûsuf, 12/23.

<sup>433</sup> Rahmân, 55/58.

<sup>434</sup> İnşikâk, 84/14.

<sup>435</sup> Yâsîn, 36/1.

<sup>436</sup> Bkz. Süyûtî, **el-Mühezzeb**, s.140.

<sup>437</sup> Zuhruf, 43/57.

<sup>438</sup> Hac, 22/20.

<sup>439</sup> A`râf, 7/136.

|   |   |                  |                   |
|---|---|------------------|-------------------|
| <p>“<i>Yahudiler</i>, "Hıristiyanlar bir temel üzerinde değiller" dediler..."<sup>440</sup></p> | <p>﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ﴾</p> | <p>İbranice*</p> | <p>الْيَهُودُ</p> |
|---|---|------------------|-------------------|

### 2.3.8. Sünnette Geçen Mu'arrab Kelimeler

Hadis-i Şerîf'lerde birçok mu'arrab kelime bulunmaktadır. Müellif Kur'ân-ı Kerîm'de geçen mu'arrab kelimelerden sonra hadîslerde, sahabî ve tabîîn kavillerinde bulunan bir takım mu'arrab kelimeleri örnek olarak vermiştir. Ancak yazar, kelimelerin çoğunun lehçesini açıklamamış ve mu'arrab kelimenin geçtiği metinlerin ekseriyetini zikretmemiştir. Bu çalışmada mu'arrab kelimeyle beraber metinde geçtiği yer zikredilecektir. el-Mağribî'nin hadîslerde geçen mu'arrab kelimelere verdiği misaller şunlardır;<sup>441</sup>

| Mana  | Hadis  | Dil               | Kelime                    |
|---|--|-------------------|---------------------------|
| <p>Hız. Ali'nin rivayetinde "...Selmân bize geldi ve üzerinde <i>şalvar</i> vardı."<sup>442</sup></p>                                   | <p>وَفِي حَدِيثِ عَلِيٍّ "... أَنَّهُ أَقْبَلَ وَعَلَيْهِ أَنْدَرُورِدِيَّةٌ"</p>  | <p>Farsça</p>     | <p>أَنْدَرُورِدِيَّةٌ</p> |
| <p>Ebû Hureyre (r.a.) şöyle dedi: "“<i>Rasûlullâh</i> (s.a.v.) şöyle dedi: "... "Ey küçük çocuk!" baban kimdir?..."<sup>443</sup></p>   | <p>قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "... يَا بَابُوسُ مِنْ أَبُوكُ"</p> | <p>Süryanice*</p> | <p>بَابُوسُ</p>           |
| <p>İbn Abbâs'dan rivayet edildiğine göre: "Âdem (a.s.) cennetten <i>sanat aletleri</i>yle... indi."<sup>444</sup></p>                   | <p>عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: "نَزَلَ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ الْجَنَّةِ بِالْبَاسِنَةِ..."</p>                 | <p>Farsça*</p>    | <p>الْبَاسِنَةُ</p>       |
| <p>İbrahim en-Nehâî'nin şöyle dediği: "<i>Pişirilmiş</i> kuru üzüm <i>suyunda</i> sakınca yoktur" rivayet edilmiştir.<sup>445</sup></p> | <p>عَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّحَعِيِّ قَالَ: "لَا بَأْسَ بِنَبِيذِ الْبُحْتَجِّ"</p>   | <p>Farsça</p>     | <p>الْبُحْتَجِّ</p>       |

<sup>440</sup> Bakara, 2/113.

<sup>441</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 209-219.

<sup>442</sup> Mecdüddîn İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye fi Garîbü'l-Hadîs ve'l-Eser**, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979, 5, 85.

<sup>443</sup> Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, **el-Câmi'u's-Sahîh**, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, 3. Baskı, Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1987, 1, 404.

<sup>444</sup> Ebû Süleyman el-Hattâbî, **Garîbü'l-Hadîs**, thk. Abdülkerîm İbrahim el-'Az bâvî, Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ, 1981, 2, 479.

<sup>445</sup> Ebû Abdîrrahmân en-Nesâî, **Sünenu'n-Nesâî**, thk. Abdülfetâh Ebû Ğudde, 2. Baskı, Halep: Mektebetü'l-Matbû'ati'l-İslâmiyye, 1986, 8, 334.

|  |  |          |                    |
|--|--|----------|--------------------|
| Cünâde b. Ebî Ümeyye'den rivayet edildiğine göre "...adı "Mısdar"olan ve <b>Horasan devesi çalan bir hırsız getirildi...</b> " <sup>446</sup>  | عَنْ جُنَادَةَ بْنِ أَبِي أُمَيَّةَ "... فَأُتِيَ بِسَارِقٍ بُحْنِيَّةٍ... يُقَالُ لَهُ مِصْدَرٌ قَدْ سَرَقَ... "  | Farsça*  | بُحْنِيَّة         |
| Humed'den rivayet edildiğine göre "İnsanlar <b>cemaatlere</b> ayrılmadıkça kıyamet kopmayacaktır." <sup>447</sup>  | عَنْ حُمَيْدٍ "لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَكُونَ النَّاسُ بَرَاذِقَ"   | Farsça   | بَرَاذِق           |
| İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre "Bir adam Rasûlullâh'a (s.a.v.) "İhrama girecek olan kişi neyi giyinir?" diye sordu. Râsûlullâh'ta (s.a.v.) "İhrama girecek olan ne gömlek ne şalvar ne de <b>başlıklı cübbe</b> ... giyemez" demiştir." <sup>448</sup> | عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ "سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ مَا يَلْبَسُ الْمُحْرِمُ؟ فَقَالَ لَا يَلْبَسُ الْقَمِيصَ وَلَا السَّرَاوِيلَ وَلَا الْبُرْتُسَ..." | Yunanca* | الْبُرْتُس         |
| Hiz. Ali (r.a.)'nin rivayetinde "Yemek öncesi mezeler mideyi büyütür." <sup>449</sup>  | فِي حَدِيثِ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ "الْبَيْشِيَارِجَاتُ تُعْظِمُ الْبَطْنَ"   | Farsça   | الْبَيْشِيَارِجَات |
| Hiz. Âişe (r.a.) rivayet ettiği hadis-i şerifte şöyle dedi: "Rasûlullâh'a (s.a.v.) <b>çorba</b> satan bir köle dua etti..." <sup>450</sup>   | فِي حَدِيثِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: "دَعَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَبْدًا كَانَ يَبِيعُ الْخُرْدِيقَ..."  | Farsça   | الْخُرْدِيق        |
| Enes b. Mâlik'in rivayetinde; "Rasûlullâh'ı (s.a.v.) taze hurma ile <b>kavunu</b> beraber yediğini gördüm" <sup>451</sup>  | فِي حَدِيثِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ "رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْمَعُ الرُّطْبَ وَالْخُرْبِزَ"  | Farsça   | الْخُرْبِز         |
| el-Meb'as'ın rivayetinde; "Siyah pıhtılaşmış kanı çıkardı ve <b>ucu eğri bıçağı</b> içine soktu" bulunmaktadır. <sup>452</sup>   | فِي حَدِيثِ الْمُبْعَثِ "فَأَخْرَجَ عِلْقَةً سَوْدَاءَ ثُمَّ أَدْخَلَ فِيهِ الدَّرْهَرَةَ"   | Farsça*  | الدَّرْهَرَةَ      |
| Ebû Süfyân'ın bize naklettiği; "... Hirakl, Yunan büyüklerini <b>saray çalışanları için olan binada</b> kalmalarına izin verdi." <sup>453</sup>  | حَدَّثَنَا أَبُو سُفْيَانَ "... فَأَذِنَ هِرَقْلٌ لِعُظَمَاءِ الرُّومِ فِي دَسْكَرَةِ لَهُ..."   | Farsça   | دَسْكَرَةَ         |

<sup>446</sup> Ebû Dâvud es-Sicistânî, **Sünenu Ebî Dâvud**, Beyrut: Dâru'l-Kütübil-'Arabî, t.y., 2, 546.

<sup>447</sup> İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye**, 1, 297.

<sup>448</sup> el-Buhârî, a.g.e., 1, 82.

<sup>449</sup> İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye**, 1, 450.

<sup>450</sup> İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye**, 2, 57.

<sup>451</sup> İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye**, 2, 51.

<sup>452</sup> İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye**, 2, 259.

<sup>453</sup> el-Buhârî, a.g.e., 1, 10.

|   |   |                  |                      |
|---|---|------------------|----------------------|
| <p><i>İbn Mesûd'un hadisinde; "Şüphesiz Musa (a.s.) Firavn'ın huzuruna geldi ve üzerinde <b>yün cübbe</b> vardı." mevcuttur.</i><sup>454</sup></p>  | <p>فِي حَدِيثِ ابْنِ مَسْعُودٍ "إِنَّ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَى فِرْعَوْنَ وَعَلَيْهِ زُرْمَانِقَةٌ"</p>   | <p>İbranice</p>  | <p>زُرْمَانِقَةٌ</p> |
| <p><i>Hz. Âişe'den (r.a.) nakledildiğine göre; "Rasûlullâh (s.a.v.) bana şöyle dedi: "Rüyamda seni, meleğin <b>kaliteli bir ipek kumaş</b> içinde bana getirdiğini gördüm..."</i><sup>455</sup></p>   | <p>عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "رَأَيْتُكَ فِي الْمَنَامِ يَجِيءُ بِكَ الْمَلَكُ فِي سَرَقَةٍ مِنْ حَرِيرٍ..."</p>   | <p>Farsça</p>    | <p>سَرَقَةٌ</p>      |
| <p><i>Ebü 'Umeyr b. Enes, Ensârdan olan amcalarından birinin şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Nebî'in (a.s.) zihni halkı namaza nasıl toplayabileceği meselesiyle meşguldu. Kendisine "Namaz vakti girince bir bayrak dik, onu görenler birbirlerine haber verirler" denildi. Fakat bu teklifi hoşuna gitmedi. "Kun"dan yani <b>borudan</b> söz edildi. Râvilerden Ziyâd bunun Yahudilere ait ibadete davet borusu olduğunu bildirmiştir. Fakat Nebî (a.s.) bunu da beğenmedi ve "bu Yahudilerin işidir" buyurdu"...</i><sup>456</sup></p> | <p>عَنْ أَبِي عُمَيْرِ بْنِ أَنَسٍ عَنْ عُمُومَةٍ لَهُ مِنَ الْأَنْصَارِ قَالَ "اهْتَمَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلصَّلَاةِ كَيْفَ يَجْمَعُ النَّاسَ هَا فَفَقِيلَ لَهُ: انصَبْ رَايَةً عِنْدَ حُضُورِ الصَّلَاةِ فَإِذَا رَأَوْهَا آذَنَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا فَلَمْ يُعْجِبْهُ ذَلِكَ. قَالَ فَذَكَرَ لَهُ الْفُئُوعُ - يَعْنِي الشُّبُورَ - وَقَالَ زِيَادُ شُبُورَ الْيَهُودِ فَلَمْ يُعْجِبْهُ ذَلِكَ وَقَالَ «هُوَ مِنْ أَمْرِ الْيَهُودِ»...</p> | <p>İbranice</p>  | <p>شُبُور</p>        |
| <p><i>Hasan'ın rivayetinde; "Bir adam ona <b>salamurayı</b> sordu..."</i><sup>457</sup></p>   | <p>فِي حَدِيثِ الْحَسَنِ "سَأَلَهُ رَجُلٌ الصَّحْنَاءَ..."</p>  | <p>Süryanice</p> | <p>الصَّحْنَاءُ</p>  |
| <p><i>eş-Şa'bi'nin rivayetinde; "eş-Şa'bi Ebü 'z-Zinâd'a "Bu hadisleri bize bozulmuş halde getiriyorsun ve bizden onları <b>taze</b> olarak geri alıyorsun" dediği mevcuttur.</i><sup>458</sup></p>   | <p>فِي حَدِيثِ الشَّعْبِيِّ قَالَ لِأَبِي الزِّنَادِ: "تَأْتِينَا بِهَذِهِ الْأَحَادِيثِ فَسَيِّئَةٌ وَتَأْخُذُهَا مِنَّا طَارِجَةٌ"</p>  | <p>Farsça</p>    | <p>طَارِجَةٌ</p>     |
| <p><i>Hz. Ömer'in hadisinde; "Kendisi Osman b. Hüneyf'e Müslüman olan iki ehl-i zimmî adamı hakkında şöyle yazmıştır: Bu iki kişiden cizye vergisini kaldır ve topraklarından</i></p>   | <p>فِي حَدِيثِ عُمَرَ "أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى عُمْتَانَ بْنِ حُنَيْفٍ فِي رَجُلَيْنِ مِنْ أَهْلِ الدِّمَةِ أَسْلَمَا:</p>   | <p>Farsça</p>    | <p>الطِّسْقُ</p>     |

<sup>454</sup> İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye**, 2, 734.

<sup>455</sup> el-Buhârî, a.g.e., 5, 1969.

<sup>456</sup> Ebü Dâvud a.g.e., 1, 186.

<sup>457</sup> İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye**, 3, 22.

<sup>458</sup> İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye**, 3, 273.

|  |  |                      |              |
|--|--|----------------------|--------------|
| <i>harac vergisi için yapılan görevi geri al."</i> mevcuttur. <sup>459</sup>   | ارْفَعِ الْجِزْيَةَ عَن رُّؤْسِهِمَا وَخُذِ الطِّسْقَ مِنْ أَرْضَيْهِمَا   |                      |              |
| <i>Hz. Ali'nin hadisinde; "Hz. Ali giysilerini üzerine örten bir topluluk gördü ve dedi ki: "Sanki bunlar (Yahudi) ders yerlerinden çıkan Yahudiler gibidir"" mevcuttur.</i> <sup>460</sup>  | وَفِي حَدِيثِ عَلِيٍّ "رَأَى قَوْمًا قَدْ سَدَلُوا ثِيَابَهُمْ فَقَالَ: كَأَنَّهم الْيَهُودُ خَرَجُوا مِنْ فَهْرِهِمْ"   | Nıptice/<br>İbranice | فَهْر        |
| <i>'Amr b. Dînâr (Âl-i Zübeyr'in Kahramanı) bize: "Rasûlullâh'ın (s.a.v.) şöyle dediğini: "Beraber yemek yiyin, ayrılmayın. Şüphesiz bereket cemaatle beraberdir" anlattı"</i> <sup>461</sup>  | حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ دِينَارٍ فَهْرَمَانُ آلِ الرَّزِيِّ "قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "كُلُوا جَمِيعًا وَلَا تَفْرُقُوا فَإِنَّ الْبِرْكَةَ مَعَ الْجَمَاعَةِ"   | Farsça*              | فَهْرَمَانُ  |
| <i>Ca'fer b. Muhammed'den rivayet edildiğine göre Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle demiştir: "... Başı ben ortası mehdî ve sonu mesih olan ümmet nasıl helak olabilir. Lakin bunların arasında öyle çarpık düşünceli bir cemaat vardır ki ne ben onlardanım ne de onlar benden".</i> <sup>462</sup> | عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "... كَيْفَ تَهْلِكُ أُمَّةٌ أَنَا أَوْهَا وَالْمَهْدِيُّ وَسَطُهَا وَالْمَسِيحُ آخِرُهَا وَلَكِنْ بَيْنَ ذَلِكَ فَيْحٌ أَعْوَجُ لَيْسُوا مِنِّي وَلَا أَنَا مِنْهُمْ" | Farsça               | فَيْح        |
| <i>Hz. Ömer'in rivayetinde; "... ne kilise ne de rahip çilehanesi kurdururuz..." mevcuttur.</i> <sup>463</sup>   | فِي حَدِيثِ عُمَرَ "... لَا نُحَدِثُ كَنِيسَةً وَلَا قَلِيَّةً ..."  | Süryanice            | قَلِيَّةً    |
| <i>Şakîk'ten rivayet edildiğine göre "... "Korkma" denildiği zaman..."</i> <sup>464</sup>  | عَنْ شَقِيقٍ "... وَإِذَا قَالَ: لَا تَدْخُلْ ..."   | Nıptice              | لَا تَدْخُلْ |
| <i>'Ubeyde b. Cebr'den rivayet edildiğine göre "... ve dedi ki "Rasûlullâh'ın (s.a.v.) sünnetinden mi kaçınıyorsun?" dedim ki: "Hayır!", O da: "Ye!" dedi.</i>   | عَنْ عُبَيْدِ بْنِ جَبْرِ "... فَقَالَ أَتَرَعْبُ عَن سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ   | Süryanice            | مَاحُوز      |

<sup>459</sup> İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye**, 3, 277.

<sup>460</sup> Ebû Bekr el-Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, 1. Baskı, Hindistan: Mehtebetü Dâirati'l-Ma'ârif, 1925, 2, 243.

<sup>461</sup> Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, **Sünenü İbn Mâce**, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y., 2, 1093.

<sup>462</sup> İbnü'l-Esîr, **Câmi'u'l-Usûl fî Ehâdîsi'r-Rasûl**, thk. Abdulkâdir el-Arnâvût, 1. Baskı, y.y.: Mektebetü'l-Hulvânî, 1972, 9, 202.

<sup>463</sup> İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye**, 1, 359.

<sup>464</sup> Sa'îd b. Mansûr, **Sünenü Sa'îd b. Mansûr**, thk. Habîb er-Rahmân el-'Azamî, 1. Baskı, Hindistan: ed-Dâru's-Selefiyye, 1982, 2, 271.

|  |  |         |                  |
|--|--|---------|------------------|
| (Varılacak yer)Varacağımız yere gelmeden iftar ettik” <sup>465</sup>   | لَا، قَالَ: فَكُلْ فَلَمْ نَزَلْ مُفْطِرِينَ حَتَّى<br>بَلَعْنَا مَا حَوْرْنَا   |         |                  |
| Rafi' b. Hadîc'in hadisinde<br>“Toprağı, <b>nehirlerin</b><br>kenarlarındaki şeylerle<br>kazıyoruz” mevcuttur. <sup>466</sup>  | وَفِي حَدِيثِ رَافِعِ بْنِ حَدِيحٍ "كُنَّا نَكْرِي<br>الْأَرْضَ بِمَا عَلَى الْمَادِيَانَاتِ"  | Farsça  | الْمَادِيَانَاتِ |
| Enes b. Mâlik'ten rivayet edildiğine<br>göre “Rum kralı, Nebî'ye (s.a.v.)<br>uzun kürk hediye etti...” <sup>467</sup>  | عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ "أَنَّ مَلِكَ الرُّومِ أَهْدَى<br>إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُسْتَقَّةً<br>..."                          | Farsça* | مُسْتَقَّةً      |
| Ziyâd'ın rivayetinde “Ziyâd<br>Basra'ya vali olarak geldiğinde<br>şöyle demiştir: "Bu <b>fâsik meclisleri</b><br>de nedir?...” mevcuttur. <sup>468</sup>   | وَفِي حَدِيثِ زِيَادٍ "لَمَّا قَدِمَ الْبَصْرَةَ وَالْيَأْ<br>عَلَيْهَا قَالَ: مَا هَذِهِ الْمَوَاحِرُ...؟"  | Farsça  | مَوَاحِرُ        |
| Satîh'in rivayetinde “Kisrâ'yu<br><b>mecûsî kadrlara</b> gönderdi”<br>mevcuttur. <sup>469</sup>  | فِي حَدِيثِ سَطِيحٍ "فَأَرْسَلَ كِسْرَى إِلَى<br>الْمُؤَبَّدَانِ"  | Farsça* | الْمُؤَبَّدَانِ  |
| Ebû Hureyre'den rivayet edildiğine<br>göre “... Kadın kuyunun başında su<br>içmek isteyen ama bir türlü içmeye<br>güç yetiremeyen susamış bir köpek<br>gördü. Ayakkabısını/ <b>Çizmesini</b><br>çıkardı...” <sup>470</sup> | عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ "...مَرَّتْ بِكَلْبٍ عَلَى طَوِيٍّ<br>يُرِيدُ الْمَاءَ وَلَا يَقْدِرُ عَلَيْهِ ظَمَانًا، فَتَزَعَتْ<br>حُفَّهَا أَوْ مَوْرَجَهَا..." | Farsça* | مَوْرَج          |
| Hz. Ömer'in rivayetinde “Evinde<br><b>süsen bitkisi içeceği</b> gördü...” <sup>471</sup>   | فِي حَدِيثِ ابْنِ عُمَرَ "رَأَى فِي بَيْتِهِ<br>الْمَيْسُوسَنَ ..."  | Farsça* | الْمَيْسُوسَنَ   |
| Habîb b. Mesleme'nin hadisinde<br>“ <b>Yunan ordusu lideri</b> indiği<br>zaman...” mevcuttur. <sup>472</sup>   | فِي حَدِيثِ حَبِيبِ بْنِ مَسْلَمَةَ "إِذَا نَزَلَ<br>الْهُنْبَاطُ ..."   | Yunanca | الْهُنْبَاطُ     |
| Muhammed b. İshâk'ın rivayeti<br>“Rasûlullâh (s.a.v.)'in huzuruna bir<br>grup <b>oynayarak</b> geldi.” <sup>473</sup>  | وَرَوَى مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ "قَدِمَ فَنِيَّةً عَلَى<br>رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُدْرِقُلُونَ"                               | Habeşçe | يُدْرِقُلُونَ    |

<sup>465</sup> Ahmed b. Hanbel, **Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel**, thk. Şu'ayb el-Arnâvût, 2. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1999, 45, 208.

<sup>466</sup> İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye**, 4, 660.

<sup>467</sup> Ebû Dâvud, a.g.e., 4, 84.

<sup>468</sup> İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye**, 4, 642.

<sup>469</sup> İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye**, 4, 808.

<sup>470</sup> Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, **Müsnedu Ebî Ya'lâ**, thk. Hüseyin Selîm Esed, 1. Baskı, Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984, 10, 432.

<sup>471</sup> İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye**, 4, 834.

<sup>472</sup> İbnü'l-Esîr, **en-Nihâye**, 5, 648.

<sup>473</sup> Ebü'l-Ferrâ el-Begavî, **Şerhu's-Sünne**, thk. Şu'ayb el-Arnâvût-Muhammed Zühayr eş-Şâviş, 2. Baskı, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1983, 4, 325.



### 2.3.9. Mu'arrab Kelimeler

İslâmiyet'ten önce Arap toplumunun ilk dönemlerde ilgi duydukları alanlar, ticaret, tarım, üretim, savaş ve teçhizatı, çöl ve hayvanları, cömertlik ve kadınlardı. el-Mağribî, daha sonraki zamanlarda bu kısımlara ek olarak ilim ve uygarlığı geliştirecek alanların eklendiğini söylemiştir. el-Mağribî, Arapların bu gelişim aşamasında şehirleşme ve yerleşik hayatta kendilerinden daha üstün olan komşu milletlerden, halkın refahını arttıracak yenilikleri verilen isimleriyle beraber aldıklarını belirtmiştir.<sup>474</sup>

Abdulkâdir el-Mağribî, Arapların kendilerine komşu medeniyetlerden en meşhurlarının Fars ve Yunan medeniyeti olduğunu zikreder. Mesela Araplar, iplik, eşya, giysi, bakliyat, yiyecek, koku, ziynet ve ev eşyası gibi kendi medeniyetlerinde bulunmayan ve onlar tarafından özellikle kullanılan bu şeylerden faydalanmak için almak zorunda kaldıklarından bahseder. Ona göre İslâm'ın gelişiyle beraber görülen fetihler, Arapların, Fars ve Yunan milletleriyle daha çok yakınlaşmasına aynı zamanda medeniyetlerini ve kültürlerini geliştirecek olan yenilikleri isimleriyle beraber almalarına sebep olmuştur.<sup>475</sup>

el-Mağribî'nin bu konuda eserinde yer vermiş olduğu örneklerden bazıları şunlardır;

#### 2.3.9.1. Hayvanlar<sup>476</sup>

| Mana         | Dil     | İsim       |
|--------------|---------|------------|
| Su yılanı    | Farsça* | أَنْكَلِيس |
| Başak        | Farsça* | بَاشِق     |
| Hint kaplanı | Farsça  | بَيْر      |
| Beygir       | Farsça* | بَيْرْدُون |
| Kuzu         | Farsça  | بَرَق      |
| Koç          | Farsça  | أَدَج      |

<sup>474</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 116.

<sup>475</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 117.

<sup>476</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 118-120.

|                |         |             |
|----------------|---------|-------------|
| Bülbül         | Farsça  | بُلبُل      |
| Manda          | Farsça* | جاموس       |
| Bukalemun      | Farsça* | حَرْبَاء    |
| Yunus balığı   | Yunanca | دُلْفِين    |
| Aslan          | Habeşçe | عَنْبَس     |
| Su yılanı      | Farsça* | مَارْمَاهِي |
| Kaplumbağa     | Farsça  | سُلْحَفَاة  |
| Ala sığırcık   | Farsça* | سَمْرَمَر   |
| Şahin          | Farsça* | سَوْدَنِيَق |
| Fil            | Farsça* | فِيل        |
| Eşkin giden at | Farsça* | هَيْلَاج    |

### 2.3.9.2. Bitkiler ve Hoş Kokulu Otlar<sup>477</sup>

| Mana           | Dil        | İsim        |
|----------------|------------|-------------|
| Armut          | Süryanice* | إِجَّاص     |
| Pirinç         | Yunanca*   | أُرْز       |
| Ispanak        | Yunanca*   | إِسْفَانَاخ |
| Patlıcan       | Farsça     | بَادِنْجَان |
| Fındık         | Farsça     | بُنْدُق     |
| Menekşe        | Farsça*    | بَنْفَسَج   |
| Ağaç sütleğeni | Farsça     | ثَرْم       |
| Şeftali        | Farsça*    | خُوخ        |

<sup>477</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 123-131.

|                |            |             |
|----------------|------------|-------------|
| Salatalık      | Farsça*    | خِيَار      |
| Şeftali        | Süryanice* | دُرَّاقِن   |
| Ihlamur        | Yunanca    | زَيْرْفُون  |
| Meşe           | Farsça     | سِنْدِيَان  |
| Zambak         | Farsça*    | سُوسَن      |
| Nane           | Farsça*    | فَوْدَنِيَج |
| Karanfil       | Farsça*    | قَرَنْفُل   |
| Kestane        | Yunanca*   | قَصْطَل     |
| Kenevir        | Yunanca*   | قُنْب       |
| Kişiş          | Aramice*   | كُزْبِرَة   |
| Ayva           | Farsça*    | كُمَّثْرِي  |
| Limon          | Farsça*    | لَيْمُون    |
| Yeşil mercimek | Farsça*    | مَاش        |
| Maydanoz       | Yunanca*   | مَقْدُونَس  |
| Nergis         | Farsça*    | نَرْجِس     |
| Nilüfer        | Farsça     | نَيْلُوفَر  |
| Yasemin        | Farsça*    | يَاسَمِين   |
| Gül            | Farsça*    | وَرْد       |

### 2.3.9.3. İlaçlarda Kullanılan Bitkiler/Şifalı Bitkiler<sup>478</sup>

| Mana    | Dil     | İsim       |
|---------|---------|------------|
| Erguvan | Farsça* | أَرْجُوَان |

<sup>478</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 132-134.

|                                |          |            |
|--------------------------------|----------|------------|
| Karahalile                     | Farsça*  | إِهْلِيلِج |
| Karabanotu                     | Hintçe*  | بَنْج      |
| Panzehir                       | Yunanca* | تَرْيَاق   |
| Tere                           | Nıptice  | رَشَاد     |
| Tarçın                         | Farsça*  | قَرْفَة    |
| Karmin (Kırmızı renk pigmenti) | Farsça*  | قَرْمَز    |
| Frenk kimyonu                  | Farsça*  | كِرَاوِيَة |
| Akgünlük                       | Farsça   | كُنْدَر    |
| Sakız ağacı                    | Farsça*  | مُصْطَكَا  |
| Çivit otu                      | Farsça*  | نِيلِج     |

#### 2.3.9.4. Yiyecekler ve İçecekler<sup>479</sup>

| Mana        | Dil      | İsim       |
|-------------|----------|------------|
| Şarap       | Yunanca* | إِسْفَنْط  |
| Şıra        | Farsça*  | بَادَق     |
| Kalın ekmek | Farsça*  | جَرْدَق    |
| Gül Suyu    | Farsça*  | جُلَاب     |
| Şarap       | Yunanca* | جِرْيَال   |
| Hoşaf       | Farsça   | حُشَاف     |
| Şıra        | Yunanca* | حَنْدَرِيس |
| Ballı Şarap | Yunanca* | رَسَاطُون  |
| Erişte      | Farsça   | رِشْتَة    |

<sup>479</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 135-138.

|                       |         |            |
|-----------------------|---------|------------|
| Sirkeyle pişirilen et | Farsça* | سِكْبَاج   |
| Şeker                 | Farsça* | سُكَّر     |
| İrmik                 | Farsça* | سَمِيد     |
| Kırma şeker           | Farsça* | طَبْرَزْد  |
| Pelte                 | Farsça  | فَالْوَزَج |
| Peynir şekeri         | Farsça  | فَانِيد    |
| Şeker                 | Farsça* | فَنْد      |
| İştah açıcı turşu     | Farsça* | كَابِخ     |
| Kebap                 | Farsça* | كَبَاب     |
| Tarhana               | Farsça  | كِشِك      |
| Kuru ekmek            | Farsça  | كَعَك      |
| Sosis                 | Farsça* | لَقَانِق   |
| Nişasta               | Farsça* | نَشَا      |
| Şarap                 | Farsça  | هَفْتَجَة  |

### 2.3.9.5. Kokular<sup>480</sup>

| Mana         | Dil     | İsim     |
|--------------|---------|----------|
| Misk         | Farsça* | مِسْك    |
| Sandal ağacı | Farsça* | صَنْدَل  |
| Ceylanın ödü | Farsça* | نَافِجَة |

<sup>480</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 139.

### 2.3.9.6. Giysiler<sup>481</sup>

| Mana                                   | Dil        | İsim       |
|--|------------|------------|
| İpek çeşidi                            | Farsça*    | أَبْرِيسَم |
| Pabuç, ayakkabı                        | Farsça     | بَابُوح    |
| Kısa şort                              | Farsça     | تُبَّان    |
| Takke                                  | Süryanice* | تِكَّة     |
| Fistan                                 | İbranice*  | تَنُور     |
| Çizme                                  | Farsça*    | جَرْمُوق   |
| Dikiş yeri                             | Farsça*    | دُرُوز     |
| Atlas                                  | Farsça*    | دِيِيَاچ   |
| Sert keşiş kumaşı                      | Yunanca*   | زِنَار     |
| Pantolon                               | Farsça*    | سَرَاوِيل  |
| Sincap kürkü                           | Farsça*    | سِنَجَاب   |
| Tülbent                                | Hintçe*    | شَاش       |
| Çakşır şalvarı                         | Farsça     | شَحْشِير   |
| Âlimlerin giydiği pamuktan yeşil giysi | Farsça*    | طِيلَسَان  |
| Bez                                    | Farsça*    | كِرْبَاس   |
| Saat ucuna takılan zincir              | Farsça*    | كُسْتَكَّة |
| Kuşak/Kemer                            | Farsça*    | كَمَر      |
| Beyaz yaz kaftanı                      | Farsça*    | قُرْطُق    |
| Kalın çizme                            | Farsça*    | مُوق       |
| Giysi şapkası                          | Farsça*    | نَيْفَق    |

<sup>481</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 139-144.

|       |         |          |
|-------|---------|----------|
| Kemer | Farsça* | هَمِيَان |
|-------|---------|----------|

### 2.3.9.7. Madenler<sup>482</sup>

| Mana              | Dil      | İsim        |
|-------------------|----------|-------------|
| Som altın         | Yunanca* | إِبْرِيْز   |
| Doğal mineral     | Farsça*  | بُوْرُق     |
| Tutya taşı        | Farsça*  | تُوْتِيَاء  |
| Kireç             | Farsça*  | جَصَّ       |
| Gümüş             | Farsça*  | دِرْهَم     |
| Altın             | Yunanca* | دِيْنَار    |
| Civa              | Farsça*  | زَنْبَق     |
| Arsenik           | Farsça*  | زَرْزِيْج   |
| Talk taşı         | Farsça   | طَلْق       |
| Altın gümüş arası | Yunanca  | فَلْس       |
| Mıknatıs          | Yunanca  | مِعْنَطِيْس |

### 2.3.9.8. Değerli Taşlar<sup>483</sup>

| Mana          | Dil     | İsim       |
|---------------|---------|------------|
| Panzehir taşı | Farsça* | بَادِرْهَر |
| Billur taşı   | Yunanca | بَلُوْر    |
| Lal taşı      | Farsça* | بَهْرْمَان |
| Cevher        | Farsça* | جَوْهَر    |

<sup>482</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 144-148.

<sup>483</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 149.

|                 |          |           |
|-----------------|----------|-----------|
| Sarı yakut taşı | Yunanca* | زَبَرْجَد |
| Zümrüt taşı     | Yunanca* | زُمْرُود  |
| Elmas taşı      | Yunanca  | الْمَاس   |
| Yakut taşı      | Farsça*  | يَاقُوت   |
| Firuze taşı     | Farsça*  | فَيْرُوز  |

### 2.3.7.9. İnşaat Aletleri<sup>484</sup>

| Mana                                | Dil      | Kelime      |
|-------------------------------------|----------|-------------|
| Bıçkı                               | Yunanca  | إِزْمِيل    |
| Usturlap<br>(Astronomik ölçü aleti) | Yunanca* | أُسْطُرْلِب |
| Pergel                              | Farsça   | بَرْكَار    |
| Kum Saati                           | Farsça*  | بَنْكَام    |
| Maden eritme kabı                   | Farsça*  | بُونَقَّة   |
| Çekül (İnşaat aleti)                | Farsça   | شَاقُول     |
| Mala                                | Farsça   | مَالَج      |
| Kaldıraç                            | Yunanca  | مُخَل       |

### 2.3.7.10. Müzik Aletleri<sup>485</sup>

| Mana  | Dil      | Kelime  |
|-------|----------|---------|
| Org   | Yunanca* | أَرْغُن |
| Zil   | Farsça*  | صَنْج   |
| Kanun | Yunanca* | قَانُون |

<sup>484</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 150-152.

<sup>485</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 153-154.



|        |          |           |
|--------|----------|-----------|
| Musiki | Yunanca* | مُوسِيقِي |
| Ney    | Farsça*  | نَاي      |
| Zil    | Farsça*  | جَنَك     |
| Tanbur | Farsça*  | طَنْبُور  |

### 2.3.9.11. Çeşitli Eşyalar<sup>486</sup>

| Mana                | Dil        | Kelime       |
|---------------------|------------|--------------|
| Hasır               | Farsça*    | بَارِيَّة    |
| Sürahi              | Farsça*    | بَاطِيَّة    |
| Eşek eyeri          | Süryanice* | بِرْدَعَة    |
| Peştamal            | Farsça*    | بَشْكِير     |
| Bohça               | Farsça*    | بُفْجَة      |
| Taht                | Farsça*    | تَحْت        |
| Çuval               | Farsça*    | جُوالِق      |
| Büyük bakır tencere | Yunanca*   | خَلْقِين     |
| Masa                | Farsça*    | خِوَان       |
| Ocak                | Farsça*    | دِفْدَان     |
| Sürahi              | Farsça*    | دُورِق       |
| Dolap               | Farsça     | دُولَاب      |
| Yular               | Farsça     | رَسَن        |
| Heybe               | Farsça*    | زَنْفِيلَجَة |
| Eyer                | Farsça*    | سَرْج        |

<sup>486</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 154-161.

|                                |         |            |
|--------------------------------|---------|------------|
| Süt vb. şeylerin koyulduğu kap | Farsça  | سَطَل      |
| Turşu kabı                     | Farsça* | سُكْرُجَة  |
| Yiyecek ve içecek dolabı       | Farsça* | سُكْرَدَان |
| Sehpa                          | Farsça  | سِيْبَة    |
| Çanta                          | Türkçe* | شَنْطَة    |
| Hükümdar asası                 | Farsça* | صُوجَان    |
| Güveç                          | Farsça* | طَاجِن     |
| Bakır el yıkama kabı           | Farsça* | طَسْت      |
| Kadifemsi halı                 | Farsça* | طُنْفُسَة  |
| Fincan                         | Farsça* | فِنْجَان   |
| Kandil                         | Latince | قَنْدِيل   |
| Kâse                           | Farsça* | قَصْعَة    |
| Gümüş/Bakır ibrik              | Yunanca | قُمْقُم    |
| Bardak                         | Farsça* | كُوز       |
| Yular                          | Farsça* | لِحَام     |
| Altı dar üstü geniş bakır kap  | Yunanca | لَقْن      |
| Kapı kilidi                    | Farsça* | مِثْرَس    |
| Su kanalı                      | Farsça  | مِيزَاب    |
| Havan                          | Farsça* | هَآوَن     |

### 2.3.9.12. İlmî ve Fennî Kelimeler<sup>487</sup>

| Mana                        | Dil        | Kelime         |
|-----------------------------|------------|----------------|
| Unsur                       | Yunanca    | أَسْفُطُس      |
| İklim                       | Yunanca*   | إِقْلِيم       |
| Zatülcenp (Göğüs hastalığı) | Farsça*    | بِرْسَام       |
| Program                     | Farsça     | بِرْنَامَج     |
| Mütehassıs, uzman           | Farsça*    | جِهْبَد        |
| Hava durumu                 | Yunanca*   | طَقْس          |
| Alan ölçü birimi            | Süryanice* | فَدَّان        |
| Felsefe                     | Yunanca*   | فَلْسَفَة      |
| Fihrist                     | Farsça*    | فِهْرِسْت      |
| Kulunç                      | Yunanca*   | قُولَنْج       |
| Kimya                       | Yunanca*   | كِمْيَاء       |
| İnce bağırsak sıvısı        | Yunanca*   | كَيْلُوس       |
| Emilmeye hazır besin        | Yunanca    | كَيْمُوس       |
| Satürn gezegeni             | Farsça*    | كَيْوَان       |
| Akıl hastanesi              | Farsça*    | مَارِسْتَان    |
| Bir çeşit delilik           | Yunanca*   | مَالِيحُولِيَا |
| Parşömen                    | Farsça*    | مُهْرَق        |
| Örnek                       | Farsça*    | مُودَج         |
| İlk madde                   | Yunanca*   | هَيْوَلِي      |

<sup>487</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 161-166

### 2.3.9.13. Dinî Kelimeler<sup>488</sup>

| Mana                             | Dil        | Kelime     |
|----------------------------------|------------|------------|
| İblis                            | Yunanca*   | إِبْلِيس   |
| Piskopos                         | Yunanca*   | أُسْقُف    |
| İncil                            | Yunanca*   | إِنْجِيل   |
| Takdiste kullanılan<br>ince maya | Süryanice  | بُرْشَان   |
| Tevrat                           | Süryanice  | تَوْرَاة   |
| Patrik                           | Yunanca*   | جَائِلِيْق |
| Papaz, rahip                     | Yunanca*   | خُورِي     |
| Manastır                         | Süryanice* | دَيْر      |
| Kilise hizmetçisi                | Yunanca*   | شِدْيَاق   |
| Kilise hizmetçisi                | Süryanice  | شَمَّاس    |
| Şeytan                           | Yunanca    | شَيْطَان   |
| Yahudi bayramı                   | İbranice*  | عَنْصَرَة  |
| Kilise                           | Yunanca*   | كَنِيسَة   |
| Rahiplik                         | Süryanice  | كُهُونَة   |
| Büyük rutbeli papaz              | Yunanca*   | مِطْرَان   |
| Minber                           | Habeşçe    | مِنْبَر    |
| Fars festivali                   | Farsça*    | مِهْرَجَان |
| Nevruz                           | Farsça     | نَوْرُوز   |

<sup>488</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 166-169.

### 2.3.9.14. Çeşitli Mu'arrab Kelimeler<sup>489</sup>

| Mana               | Dil      | Kelime      |
|--------------------|----------|-------------|
| Tuğla              | Farsça*  | آجُرُّ      |
| Filo               | Yunanca  | أُسْطُول    |
| Ahır               | Latince* | إِصْطَبَل   |
| Saray              | Farsça   | إِيْوَان    |
| Baht               | Farsça*  | بَحَّتْ     |
| Nişangâh, hedef    | Yunanca  | بُرْجَاس    |
| Bahçe              | Farsça   | بُسْتَان    |
| Büyük bayrak       | Farsça*  | بَنْد       |
| Hamam çalışanı     | Yunanca* | بَلَان      |
| Batıl, beyhüde     | Farsça*  | بَهْرَج     |
| Saçma              | Farsça*  | جَلَاهِق    |
| Dükkân             | Farsça*  | حَانُوت     |
| Huy                | Farsça   | حَيِم       |
| Ebe                | Farsça   | دَايَة      |
| Merdiven korkuluğu | Farsça*  | دِرَابَرِين |
| Patika             | Farsça   | دَرْب       |
| Dehliz             | Farsça*  | دِهْلِيْز   |
| Bodrum             | Farsça*  | سِرْدَاب    |
| Gübre              | Farsça*  | سِرْقِين    |
| Satranç            | Farsça*  | شَطْرَنْج   |

<sup>489</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 180-200.

|                        |            |            |
|------------------------|------------|------------|
| Şiddetli soğuk         | Farsça*    | صَرْد      |
| Sarnıç                 | Farsça*    | صِهْرِيح   |
| Tarkan (Değerli lider) | Türkçe     | طَرْحَان   |
| Teminat, kaporo        | Yunanca*   | عُرْبُون   |
| Asker                  | Farsça     | عَسْكَر    |
| Kılıç süsü             | Farsça*    | فِرْد      |
| Mecusi oyunu           | Farsça*    | فَنْزَج    |
| Lider                  | Yunanca*   | قُمْس      |
| Kantar                 | Farsça*    | فِنْطَار   |
| Köprü                  | Farsça     | فَنْطَرَة  |
| Kervan                 | Farsça*    | قَيْرَوَان |
| Gemi                   | Farsça     | كَلْكَ     |
| Dişi eksik             | Farsça     | كُوسَج     |
| Liman                  | Yunanca    | مِينَاء    |
| Kervan                 | Süryanice* | نَاطُور    |
| Su değirmeni           | Farsça*    | نَاوَق     |
| Işık halkası           | Farsça*    | هَالَة     |

### 2.3.10. Ta'rîbin Şartı

Mağribî, yabancı kelimelerin ta'rîb yoluyla Arapça diline aktarımında herhangi bir şartının olup olmadığını da incelemiştir. Müellif bu konuya başlamadan önce Arap toplumlarının yabancılarla olan yakınlığı üzerine bir takım açıklamalara yer vermiştir. Abdulkâdir el-Mağribî, geçmiş dönemlerde yaşayan Arap toplumunun, günümüze kıyasla aralarına yabancıların daha çok karışmadığını ve kullandıkları diller hakkında günümüzdeki gibi bir bilgi sahibi olmadıklarını belirtmiştir. Bu sebeple eski zamanlardaki Arap toplumunun dili,

yabancı kelimelerin telaffuzuna yatkın ve duyma duyularının günümüzdeki gibi lehçelerine ve fonetiğine alışık olmadığını söylemiştir.<sup>490</sup>

el-Mağribî, önceki dönemlerde yaşayan Arapların bir kelimeyi Arapçalaştırırken, kelimeyi kullanmış oldukları kalıplara koyduklarını ve nadiren de kendi vezinlerinde olmayan bazı kelimeleri bir kalıba koymadan direk kullandıklarını açıklamıştır. Bu nadir lafızlara örnek olarak *إِطْرَفِيل-إِفْعَالِيل* “*kaba yonca*”, *إِبْرَاهِيم-إِفْعَالِيل*, *خُرْسَان-فُعَلَال* ve *فُعَلِيل-فُنَيْبِط* “*karnabahar*” kelimelerini getirmiştir.<sup>491</sup>

Mağribî, yabancı bir kelimenin Arap diline aktarımı esnasında bir şartın olup olmadığını, Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) yazmış olduğu *el-Kitâb* adlı eserini referans alarak izahatta bulunmuştur. Sîbeveyhi'nin yabancı kelimenin aktarımı sürecinde vezin şartı aramadığını<sup>492</sup> belirten müellif, onun bu görüşünü *أَنَّ تَتَكَلَّمُ الْعَرَبُ بِالْكَالِمَةِ الْأَعْجَمِيَّةِ* “*Arapların yabancı kelimeleri konuşmaları*” şeklinde mutlak olarak ifade etmiştir. Yazar Sîbeveyhi'ye göre, ister Arap vezninde olan *إِبْرَاهِيم-خُرْسَان* gibi ya da Arap vezninde olmayan kalıplarda olan *دِرْهَم-فِعْعَل* gibi lafızların, Arap dilinin kelimeleri arasına koşulsuz olarak girebileceklerini belirtmiştir.<sup>493</sup>

Büyük dil âlimi Sîbeveyhi'nin ta'rîb hakkındaki görüşünü açıkladıktan sonra el-Mağribî, yabancı kelimenin Arapça diline aktarımında vezin şartı arayan bir nüansa da dikkat çekmek istemiştir. Cevherî'nin (ö. 400/1009) *es-Sihâh* adlı eserinde, Arapların kendi vezinlerinde olmayan mu'arrab kelimelerin az oluşuna dayanarak ta'rîbin tanımını yaparken *أَنَّ تَتَفَوَّهَ بِهِ الْعَرَبُ* “*Arapların yabancı kelimeleri kendi metotları üzerine konuşmaları*”<sup>494</sup> şeklindeki tarifile yabancı kelimenin aktarımında vezin şartı aramıştır. Müellifimiz ayrıca Harîrî'nin (ö. 516/1122), *Dürratü'l-Gavvâs* eserinde ta'rîb'in tanımını yaparken<sup>495</sup> Cevherî'ye tabî olduğunu

<sup>490</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 200.

<sup>491</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 200-201.

<sup>492</sup> Sîbeveyhi, a.g.e., 4, 303.

<sup>493</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 203.

<sup>494</sup> Cevherî, a.g.e., s. 179.

<sup>495</sup> Muhammed el-Harîrî, *Dürratü'l-Ğavvâs fi Evahâmi'l-Havâs*, thk. 'Arafat Mutarcî, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfe, 1998, 1, 156.

ve onlara göre Arapçalaştırmada Sîbeveyhi'nin görüşünün aksine vezin şartı aradıklarını belirtmiştir.<sup>496</sup>

Müellifin getirmiş olduğu iki farklı açıklamadan, Sîbeveyhi'nin ta'rîb konusunda Arapça vezin şartı aramadığını, Cevherî ve Harîrî'nin ise bu meselede yabancı kelimenin Arapça'ya aktarımında lafzın Arap dilinde bulunan bir kalıba sokulması gerektiği düşüncesinde olduğu anlaşılmaktadır. Basralı dil âlimi Sîbeveyhi'in bu görüşü nazarı itibara alındığında Mağribî, Arapçalaştırma evresinde kalıp şartı arayan Cevherî ve Harîrî'nin tanımına nazaran özellikle günümüz Arapları ve Arapçası daha elverişli olduğunu söylemiştir.

Müellif, burada önemli bir meseleye değinmektedir. O da, geçmiş zamanlarda yaşayan Araplar, yabancı kelimelerin çoğunu kendi vezinlerine çevirirken, bazı kelimeleri de yukarıdaki örneklerde de olduğu gibi direk aldıklarını vurgulamıştır. Fakat günümüzde ise bu durumun aksine olduğunu ve artık yabancı kelimelerin çoğunluğunun her hangi bir değişikliğe tabi tutulmadan direk alındığını söylemiştir. Bu kelimelere örnek kabilinde ise بُرُوجْرَام “program”, تِيَاْتُرُو “tiyatro”, اُتُومِبِيل “otomobil”, تَلْفُون “telefon” ve تَلْغَرَاْف “telgraf” lafızlarını vermiştir.

Sîbeveyhi'nin bu geniş kapsamlı yapmış olduğu tanımından dolayı kendisine dua eden el-Mağribî, onun ileri görüşlülüğüne dikkat çekmiş ancak Sîbeveyhi'nin görüşünü hoş karşılamakla beraber bu görüşe bir sınır koyulması gerektiğini de ifade etmiştir. Çünkü dile bu şekilde sürekli aykırı vezinlerde olan kelimelerin girmesinin dili zamanla bozacağını ve yabancı dil ile asli dil arasında asimile bir dilin ortaya çıkmasına sebebiyet vereceğinden söz etmiştir. Dilin bozulmadan gelişmesi için büyük gayret sarf eden el-Mağribî, Arap dilini yok olma tehlikesinden koruyabilecek ve yabancı kelimeleri Arap dilinde kullanılan vezinlere çevirerek muhafaza altına alan bir dil kurumu kurulmasının gerektiği üzerinde durmuştur.<sup>497</sup>

Görüleceği üzere el-Mağribî, ta'rîbin tanımında Sîbeveyhi'nin görüşünde olduğu izlenimini vermiş olsa da kelimelerin Arapça'ya aktarımında dilin tahribata uğramaması için vezne de dikkat edilmesini söylemesiyle, Cevherî'nin yapmış olduğu tanımdaki ayrıntının dil için ne denli önemli olduğunu gözler önüne sermiştir.

<sup>496</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 202-203.

<sup>497</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 203-205.



### 2.3.11. Ta'rib Kıyâsîdir

Abdulkâdir el-Mağribî'nin iştikâkın naht dışında kalan diğer kısımlarının semâî olduğu ve naht'e ise zaruret halinde başvurulabileceği görüşüne önceden değinilmişti. Ta'rib konusunda ise el-Mağribî, ta'ribin semâî olmayıp günümüzde de bir kelime türetme metodu olarak kullanılabileceği görüşündedir.<sup>498</sup> Bu görüşünü şu delillerle açıklamaktadır;

1. Ta'ribin semâî oluşu hakkında âlimler eserlerinde bir görüş bildirmemektedir.
2. İslâm'ın ilk yüz yıllarında yabancı dillerden pek çok kelime Arap diline geçmiş ve edebiyatçılar bu kelimeleri yazılarında ve şiirlerinde kullanmışlardır.
3. Abbâsîler döneminde âlim ve tercümanlar vasıtasıyla Arapça'ya, felsefe, tıp ve kimya gibi bilimlerden yabancı kelimeler aktarılmıştır.<sup>499</sup>

el-Mağribî, ta'ribin semâî olmayışı hakkında getirmiş olduğu delillerden sonra iştikâk ile ta'rib arasındaki farkı izah etmiştir. Müellif, burada kelime türetme metotlarında biri olan ta'rib konusunun iştikâk gibi semâî midir? sorusunun cevabını, her iki metodun Arap dilini geliştirmedeki farklılıklarını ortaya koyarak göstermek istemiştir. İştikâkın yabancı dillerin etkisinde kalmadan dili kendi içerisinde geliştirdiğini ifade eden yazar, ta'ribin ise iştikâkın aksine dili dışardan yani yabancı dillerden kelime aktarımı yapmak suretiyle geliştirdiğini beyan etmiştir.<sup>500</sup> Müellifin yapmış olduğu bu mukayeseyi biraz ayrıntılı incelemek yerinde olacaktır. Arap dünyasının dışında meydana gelen buluşlar, icatlar ve bilim dünyasında ortaya çıkan yeni kavramlar Arap literatüründe bulunmamaktadır. Eğer ta'rib kullanılmayacak olursa bu durum bir toplumun çağa ayak uydurması konusunda zorluklar yaşamasına sebebiyet verecektir. Ancak ta'rib yaparken Arap dilinin veya Arapça'daki vezinleri korunabilmesi için Arap dilbilimcilerinin üzerine önemli bir görev düşmektedir. Günümüzde Arap dil kurumları bu konuda önemli çalışmalar yapmaktadır. Böylesi önemli bir vazifenin yetkin kurumlar aracılığıyla icra edilmesi bu konunun avam tabakasına kalmasından daha iyi ve faydalı bir metod olacağı açıktır.

el-Mağribî, yabancı diller incelenmeye alındığında her birinin komşu ülkeden ya da beraber yaşadıkları yabancılardan bir takım kelimeleri aldıklarını söylemiş ve bu durumun doğal bir lügavî olgu olduğunu ve sadece Arap dilinde görülmediğini belirtmiştir. Yazar Arapça'dan

<sup>498</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 207.

<sup>499</sup> el-Mağribî, a.g.y.

<sup>500</sup> el-Mağribî, a.g.y.

başka dillere aktarmayla ilgili olarak da, Fransızca ve İspanyolca'ya pek çok Arapça lafzın geçmesini örnek olarak göstermiştir.<sup>501</sup>

### 2.3.12. Mu'arrab Kelimenin Arapça Bir Kelime Mesabesinde Oluşu

Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hadîs-i Şerîfler'de mu'arrab kelimeler bulunmakta ve bu durum onların fesahatine ve Arapça oluşlarına her hangi bir zarar vermemektedir. Aynı şekilde Araplar'da hayatlarının bazı yerlerinde mu'arrab kelimeye yer vermişlerdir. el-Mağribî, mu'arrab kelimenin Arap diline aktarıldıktan sonra artık bu kelimenin Arapça bir kelime mesabesinde olduğunu el-Cevâlikî'nin (ö. 540/1145) “*Şüphesiz mu'arrab kelimeler asılları itibariyle yabancı bir kelime, şimdiki zamana göre ise Arapça bir kelimedir*”<sup>502</sup> ifadesiyle açıklamıştır. Mağribî'ye göre Arap diline aktarılan mu'arrab kelime, lâm-ı tarif alabilir, muzaf, tesniye/cemî, müzekker ya da müennes olabilir. İrab konusunda ise bazı durumlarda mu'arrab kelimeler farklılık gösterebilir.<sup>503</sup> el-Mağribî'ye göre Arap diline aktarılan kelimenin Arapçalaştığına dair en büyük deliller şunlardır;

1. Farsça'da “yular” anlamına gelen لُجَامْ kelimesinden “yular vurdu” anlamında kullanılan أَجَمَ fiili türetilmiştir. Aynı şekilde Farsça'da “nevruz” anlamına gelen نَوْرُوزْ kelimesinden de fiil türetilmiştir.<sup>504</sup> Müellif bu kelimeye şairi bilinmeyen şu beyti misal olarak getirmiştir;

نَوْرَزَ النَّاسُ وَنَوْرَزْتُ وَلَكِنْ بِدُمُوعِي

“İnsanlar nevruz'u kutladı, ben de nevruz'u kutladım ama gözyaşlarımla”<sup>505</sup>

<sup>501</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 208.

<sup>502</sup> Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlikî, **el-Mu'arrab**, thk. Fuâd Abdurrahîm, 1. Baskı, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 1990, s. 92.

<sup>503</sup> el-Mağribî, a.g.e. s. 220.

<sup>504</sup> el-Mağribî, a.g.e. s. 221.

<sup>505</sup> Ahmed b. Abdulvehhâb en-Nüveyrî, **Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb**, thk. Müfid Muhammed Kamîha, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004, 1, 176.

2. Halîl b. Ahmed'in (ö. 175/791) “Arapların keliminde فَعَلَّلَ vezninde دِرْهَمٌ kelimesiden başka yabancı kelime bulunmamaktadır”<sup>506</sup> sözü, mu'arrab bir kelimenin Arapça bir kelime olduğunu göstermektedir. Aslında دِرْهَمٌ Yunanca asıllı bir kelimedir.<sup>507</sup>

3. حُرْمٌ kelimesi Farsça'da “neşelendirici, huzur verici hayat” anlamına gelmektedir. Bu kelime Arap diline aynı manada aktarılmış ve kelime şu şekilde kullanılmıştır كَانَتْ حَيَاتُنَا حُرْمًا “yaşantımız huzur vericiydi”. Zikri geçen kelime ilerleyen zamanlarda ayrıca “acı bakla” diye bilinen سِرَاجُ الْفُطْرُبِ bitkisine de kullanılmıştır.<sup>508</sup>

Arapça'da birçok mu'arrab kelimedenden fiil türetilmiştir. Müellif bu konuya نَوَّرَ ile أَلْجَمَ kelimesini misal getirdiği gibi özellikle نَوَّرَ kelimesi şiirde de görüldüğü üzere fiil-i mâzî şeklinde kullanılmıştır. Farsça kökenli olan bu kelimenin özellikle Arap toplumu açısından önemli bir yeri olan şiirde kullanılması, mu'arrab kelimenin Arapça olduğuna dair önemli delillerdendir. Arap dilinin en önemli âlimlerinden olan Halîl b. Ahmed'in Arapların keliminde فَعَلَّلَ kalıbında دِرْهَمٌ kelimesinden başka bir kelimenin olmamasını ifade etmesi aynı şekilde mu'arrab kelimenin Arapça olduğuna delalet eden önemli bir sözdür. Zikredilen örnekte de görüleceği üzere Araplar حُرْمٌ kelimesini Farsça dilindeki manasından kopararak ayrıca bir bitki için kullanmışlardır. Arapların yabancı kökenli bir kelimeyi isimlendirmek için kullanmaları, mu'arrab kelimenin Arapça olduğuna dair dikkate alınması gereken önemli bir göstergedir. Konuyu daha geniş ele almak faydalı olabilir. Arapça'da bir kelimenin mu'arrab olduğunu gösteren bir takım kurallar konumuştur. Bunlardan bazıları;

1. Arap dili âlimlerinin kelime hakkında yapmış oldukları açıklama.

<sup>506</sup> Sîbeveyhi, a.g.e., 4, 303.

<sup>507</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 222.

<sup>508</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 223.

2. Arapça'da başında (ن) ile (ر) harfi bulunan نَرْجِس “*nergis*” gibi kelimeler yabancı kökenlidir.

3. Arapça'da (ج) harfi ile (ط) harfi bir kelimedede bulunursa o kelime yabancı bir kelimedir. Örneğin “*güveç*” anlamına gelen طَاجِن kelimesi bu tür kelimelere girmektedir.

4. Bir sözcükte (ج) harfi ile (ق) harfi bir arada bulunuyorsa bu sözcük yabancı bir kelimedir. Örneğin; “*mançınık*” anlamına gelen مَنْجِينِق kelimesi yabancı kökenli bir kelimedir.

5. Bir kelimedede (ص) harfi ile (ج) harfi “*hükümdar asası*” anlamına gelen صَوْلَجَان gibi bir arada geliyorsa bu tür kelimeler yabancı dilden geçmiş kelimelerdir.<sup>509</sup>

Arap dilinde bir kelimenin içerisinde bulundurduğu harfler bakımından yabancı kökenli olup olmayışına bakıldığı gibi ayrıca bazı vezinlerden hareketle kelimenin yabancı dilden geçmiş olduğu anlaşılabilir. Bu vezinlerden bazıları şu şekildedir;

1. Arapça'da “*peynir şekeri*” anlamına gelen فَايِيد kelimesi gibi فَاعِيَل kalıbında gelen kelimeler yabancı kökenlidir.

2. فَاعُل kalıbında gelen kelimelerin aslı yabancı dile dayanmaktadır. Örneğin “*kalay*” anlamına gelen آتُك kelimesi bu tür kelimelerdendir.

3. فُعَالِل kalıbında “*çuval*” anlamına gelen جُوالِق gibi kelimeler yabancı dilden Arapça'ya aktarılmış kelimelerdir.

4. Arap dilinde فَعِلَل kalıbında “*nergis*” manasında olan نَرْجِس gibi kelimeler yabancı dilden alınmıştır.<sup>510</sup>

Yabancı bir kelimenin Arap diline aktarımı aşamasında ve dilin kendi içerisinde yaşanan bir türetme esnasında, *ziyade* (ilave), *hazf* (eksiltme) ve *idbdâlü'l-hareke* (hareke değişimi)

<sup>509</sup> Süyûtî, *el-Müzhir*, 1, 227.

<sup>510</sup> el-Cevâlikî, a.g.e., s. 25.

gerçekleşmektedir.<sup>511</sup> el-Mağribî'nin yabancı bir kelime olarak نُوْرُوْز örneğinde görüldüğü gibi fiil-i mâzî yapıldığında fiil bablarına uyabilmesi için vav (و) harfi hazfedilmiştir. Aynı şekilde لِحَام kelimesinde elif (ل) hazfedilerek başına hemze ilave edilmiş ve lam (ل) harfinin harekesi değiştirilmiştir.

### 2.3.13. Mu'arrab Bir Kelime Fasîh Olabilir

Abdulkâdir el-Mağribî, bu başlıkta mu'arrab kelimeleri fesahat bağlamında incelemiştir. Araplar günlük hayattaki konuşmalarında çokça yabancı kökenli kelimelere yer vermişlerdir. Bu bağlamda yabancı dilden geçen bazı kelimelerin Arapça karşılığının olmasının yanısıra el-Mağribî, Arapça'da bir kelimenin eş anlamlısının var olmasının, yabancı dilde bulunan kelimeyi ta'rib yoluyla alınmasına bir engel teşkil edeneceğinin de altını çizmiştir.<sup>512</sup>

Bu yaklaşımdan hareketle, mu'arrab bir kelimenin Arapça kelime hükmünde olduğu belirlendikten sonra, her ikisinin kullanımı, fesahat yönünden, eşit olacağını açıklayan müellif, kısaca kelimenin fesahat şartlarını saymıştır.<sup>513</sup> Bunlar;

#### 1. Tenâfir-i Hurûf'tan Arınmış Olması

Kelimenin fasîh kabul edilebilmesi için içermiş olduğu harflerin, dinleyen açısından kulağı tırmalayan ve ahenki bozan bir takım harflerden oluşmaması gerekir. Müellif bu fesahat şartına İmruû'l-Kays'ın (ö. 540) şiirinde geçen مُسْتَشْرَاة kelimesini örnek olarak vermiştir.<sup>514</sup> Zikri geçen kelimeye bulunan harflerin mahreçleri birbirine yakın olması sebebiyle telaffuzu zor ve fesahati etkilemektedir. Beyit şu şekildedir;

عَدَائِرُهُ مُسْتَشْرَاةٌ إِلَى الْعَلَى - تَضِلُّ الْعِصَاصُ فِي مُنْتَى وَمُرْسَلِ

<sup>511</sup> Gündüzöz, a.g.e., s. 124.

<sup>512</sup> el-Mağribî, a.g.e. s. 226.

<sup>513</sup> Fesahat konusu hakkında geniş bilgi için bkz. er-Râzî, *Nihâyetü'l-Îcâz fi Dirâyeti'l-Îcâz*, thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, 1. Baskı, Beyrut: Dâr Sâdır, 2004, s. 29-50; Nasrullah Hacımüftüoğlu, "Belâğat İlmi ve Kur'ân", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, (2015), s. 12-14.

<sup>514</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 226.

“Sevgilimin saç örgüleri yukarıya doğru kalkmış, bir kısmı örgülü bir kısmı salıverilmiş saçlarının arasında toka kaybolmaktadır”<sup>515</sup>

## 2. Garâbet’ten Arınmış Olması

Bir kelimenin fasîh sayılabilmesi için manasının bilinebilmesi, anlaşılması ve karışıklığa mahal vermemesi gerekir. Aksi halde kelime muhatap tarafından zor anlaşılmakta ve bu sebeple garâbet oluşmaktadır. Belâgat âlimlerine göre bir kelimedede garâbetin varlığı fesahat noktasında olumsuz bir durumdur. Müellif bu tür fesahat çeşidine Rü’be b. el-‘Accâc’ın (ö. 145/267) beytinde geçen مُسْرَجًا kelimesini misal olarak göstermiştir.<sup>516</sup> Bu kelime “kandil gibi parlayan” ya da “Süreycî kılıcı gibi düz ve ince” şeklinde iki farklı manaya gelebilmektedir. Şairin hangi manayı kast ettiğini belirtmemesinden dolayı yaşanan mana kapalılığı fesahete ters düşmektedir.

وَمُفْلَةٌ وَحَاجِبًا مُزَجَّجًا – وَفَاحِمًا وَمَرْسِنًا مُسْرَجًا

“Güzel gözlere, ince kaşlara, kapkara saçlara ve kandil gibi parlayan bir burna ya da Süreycî kılıcı gibi ince ve düz burna sahip olan (sevgilim)”<sup>517</sup>

## 3. Kıyasa Aykırılıktan Arınmış Olması

Arap dilinde bir kelimenin ayrıca fasîh sayılabilmesi için kelimenin dil kaidelerine ters düşmemesi gerekmektedir. Yazar fesahatin bu şartına, Ebû Necm el-Fazl b. Kudâme’nin (ö. 130/747) beytinde geçen الأَجَلَّ kelimesini misal olarak getirmiştir.<sup>518</sup> Burada geçen الأَجَلَّ kelimesi kıyasa uygun olarak الأَجَلَّ şeklinde

<sup>515</sup> Hatîp el-Kazvînî, **el-Îzâh fî ‘Ulûmi’l-Belâga**, 4. Baskı, Beyrut: Dâru İhyâi’l-‘Ulûm, 1998, s. 8; Ahmed b. Ali el-Kalkaşendî, **Subhu’l-A’sâ fî Smâ’ati’l-İnşâ**, thk. Yûsuf Ali Tavîl, 1. Baskı, Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 1987, 2, 275.

<sup>516</sup> el-Mağribî, a.g.e., s.226

<sup>517</sup> Ebû Ali el-Kâlî, **el-Emâlî fî Lügati’l-‘Arab**, thk. Muhammed Abdulcevâd el-Asma’î, 2. Baskı, Mısır: Dâru’l-Kütübi’l-Mısıryye, 1926, 2, 244; İbn Sinân el-Hafâcî, **Sırru’l-Fesâha**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1982, s. 70; İbn Dihye el-Kelbî, **el-Muttarid min Eş’âri Ehli Mağrib**, thk. İbrahim el-Ebyârî-Hâmid Abdulmecîd, Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Cemî’, 1955, 1, 31.

<sup>518</sup> el-Mağribî, a.g.e., s.226.

gelmesi gerekirdi. Zarûret-i şiiyeden dolayı şeddesiz gelen kelime kıyasa aykırı gelişinden dolayı fasîh değildir.<sup>519</sup>

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْأَجَلِّ – أَلْوَحْدِ الْقَرْدِ الْقَدِيمِ الْأَوَّلِ

“Hamd, Yüce, Celîl, Vâhid, Ferd, Kadîm ve Evvel olan Allah’a aittir.”<sup>520</sup>

Yazar, belâgat âlimlerinden bazılarının fesahati Arapların kelimeyi çokça kullanmasına yani كَثْرَةُ الْإِسْتِعْمَالِ şartına bağladığını ve bu üç şartı zikretmediklerini belirtmiştir. Bundan dolayı fesahat tasavvurunun tarihî seyrine dair önemli noktalara temas etmek faydalı olabilir. Belâgat ilminde fesahati bildiğimiz üç şarta göre eserinde ilk zikreden Ebû Yakub es-Sekkâkî (ö. 626/1229) dir.<sup>521</sup> Sekkâkî’den önce yaşayan Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ (ö. 207/822), Sa’leb diye bilinen Ebû Abbâs eş-Şeybânî (ö. 291/904) ve Zemahşerî (ö. 538/1144) gibi âlimlere göre ise bir kelimenin fasîh olabilmesi için Araplar tarafından çokça kullanılması yani كَثْرَةُ الْإِسْتِعْمَالِ şartı gerekmektedir.<sup>522</sup> Zemahşerî konu ile alakalı şöyle demektedir; “Fesahet’ten maksat: Arapça lisanlarına güvenilen fasîh Arapların dilinde, kelimenin çokça deveran etmesidir. Yani fasîh Arapların kelimeyi çokça kullanmasıdır.”<sup>523</sup> Kelimenin fasîh sayılabilmesi için çokça kullanım şartının arandığı dönemden sonra zamanın ilerlemesi ve Arapların, hangi kelimeyi çokça kullandıklarına dair bilgilere tam olarak vâkîf olamamalarından dolayı bu şartın yerine fesahati belirleyecek zikri geçen üç şart ortaya konmuştur.<sup>524</sup>

Müellif *kesret-i isti’mâl* şartından yola çıkarak, Araplar tarafından bir kelimenin yaygın kullanılmasının, o kelimenin fasîh olduğuna delâlet ettiğini açıklamıştır. Öte yandan kelimenin fasîh olabilmesi için sayılan şartlar arasında yabancı kökenli ya da mu’arrab olmamalı gibi bir şart bulunmamaktadır. Bu sebeple yazar, mu’arrab kelimenin yerine göre fasîh olabileceğini söylemiştir. Müellif Arapça kelimeler arasında fesahete ters düşecek kelimelerin olabileceği gibi

<sup>519</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 226.

<sup>520</sup> Ebû Ubeydillâh el-Merzûbânî, **el-Müveşşah**, thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütûbi’l-İlmiyye, 1995, s. 121; Hatîp el-Kazvînî, **el-İzâh**, s. 8; el-Kalkaşendî, a.g.e., 2, 278; Süyûtî, **el-Müzhir**, 1, 148.

<sup>521</sup> es-Sekkâkî, a.g.e., s. 21.

<sup>522</sup> Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ, **Me’âni’l-Kur’ân**, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî-Muhammed Ali Neccâr, 1. Baskı, Mısır: Dâru’l-Mısriyye li’t-Telif ve’t-Terceme, t.y., 5, 174; Ebû Abbas eş-Şeybânî, **el-Fasîh**, thk. Âtıf Medkûr, Kahire: Dâru’l-Ma’ârif, t.y., s. 1; Muhtâr el-Ğavs, **Lügatü Kureys**, 1. Baskı, Suudi Arabistan: Dâru’l-Mi’râc ed-Düveliyye, 1997, s. 334.

<sup>523</sup> Ebû’l-Kâsım ez-Zemahşerî, **Tefsîru’l-Keşşâf**, Beyrut: Dâru’l-Kütûbi’l-‘Arabî, 1986, 2, 422.

<sup>524</sup> Süyûtî, **el-Müzhir**, 1, 160.

aynı şekilde bu durumun mu'arrab kelime de meydana gelebileceğini özellikle vurgulamıştır. Fesahate ters düşen mu'arrab kelimeye müellif “*kepçe*” anlamına gelen Farsça kökenli فَشَلِيل ve “*kaba mizaçlı*” anlamına gelen Farsça dilinden aktarılmış عَفْنَجَش kelimesini misal olarak göstermiştir. Fesahat şartları arasında Arapça’da eş anlamlısı olan yabancı kelimenin kullanılmaması gibi bir şart bulunmamaktadır. Yazara göre mu'arrab kelimenin Arapça’da eş anlamlısının olduğu halde yerine yabancı kökenli kelimenin kullanılması fesahate her hangi bir zarar vermemektedir.<sup>525</sup>

Mu'arrab kelimelerin kullanılabilmesi ve kelamın fesahat ve belâgat açısından bir sıkıntıya uğramayacağını kanıtlamak için yazar şu delilleri getirmektedir;

1. Belâgatı sözlerinde en iyi şekilde tatbik eden ve dile son derece önem veren kadim kültürde yaşayan Araplar, yeri gelince aslı Arapça olan kelimeleri bırakıp kulağa daha hoş gelen mu'arrab kelimeler kullanmışlardır.<sup>526</sup>
2. Cahiliye döneminin en büyük şairlerinden İmruü'l-Kays, mu'allekât'ında Yunanca “*ayna*” anlamına gelen سَجْنَجَل mu'arrab kelimesini kullanmıştır.

مُهْفَهْفَهَةٌ بَيْضَاءُ غَيْرُ مُفَاضَةٍ - تَرَائِبُهَا مَصْفُورَةٌ كَالسَّجْنَجَلِ

“*İnce yapılı, beyaz tenli, göbeği sarkık değil, gerdanlığı ayna gibi parlaktır*”<sup>527</sup>

3. Ebü'l-‘Alâ el-Ma‘arrî (ö. 449/1057) şiirinde نَعَم “*evet*” anlamına gelen Farsça kökenli آرا kelimesini kullanmıştır.

إِذَا قِيلَ لَكَ إِحْشَ اللَّهُ مَوْلَاكَ فَقُلْ آرَا

“*Sana, sahibin olan Allah’tan kork denildiği zaman de ki: "Evet"*”<sup>528</sup>

<sup>525</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 226.

<sup>526</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 227.

<sup>527</sup> Ebû Vehb İmruü'l-Kays b. Hucr, *Divânü İmrii'l-Kays*, thk. Abdurrahmân el-Mistâvî, 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2004 s. 40; Ahmed b.Yahya eş-Şeybânî, *Kavâ'idü's-Şi'r*, thk. Ramazan Abduettevvâb, 2. Baskı, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1995, s. 2; Hüseyin b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhu Mu'allakâti's-Seb'a*, thk. Lecinetü't-Tahkîk fi'd-Dâri'l-‘Âlemî, y.y.; ed-Dâru'l-‘Âlemî, 1992, s. 24; İmadüddîn el-İsfahânî, *Harîdetü'l-Kasr ve Cerîdetü'l-‘Asr*, thk. Âzertâş Âzernûş, Tunus: ed-Dâru't-Tunûsiyye li'n-Neşr, 1971, s. 348; Ebû Mansûr es-Seâ'libî, *Fıkhü'l-Lüga*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, 1. Baskı, y.y.: İhyâü't-Türâsi'l-‘Arabî, 2002, s. 270; el-Mağribî, a.g.e., s. 230.

<sup>528</sup> Muhammed Selîm el-Cündî, *el-Câmi' fi Ahbâri Ebî'l-‘Alâ el-Ma‘arrî ve Âsârîhî*, Dimeşk: el-Mecme'u'l-‘İlmîyyü'l-‘Arabî, 1962, 2, 630; el-Mağribî, a.g.y..



4. Belâgatın pîri ve sancaktarı olan Hz. Ömer, Kâdî Şüreyh'e sorduğu soruya verilen doğru cevap üzerine Yunanca'da أَصَبْتُ "isabet ettin" anlamına gelen قَالَوُنْ kelimesini kullanmıştır.<sup>529</sup>
5. Mu'arrab kelime fesahati bozacak ve kelamı çirkinleştirecek bir şey olsaydı, hiç kimsenin ulaşamadığı belâgata ve fesahate sahip olan âlemlerin rabbi yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'inde bu türden kelimeler zikretmezdi. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de, mu'arrab kelimeler geçmesi bi yana, Allah Teâlâ mukaddes kitabında Arapça karşılıkları olduğu halde yabancı dilden alınmış olan mu'arrab kelimeler kullanmıştır. Bunlar;<sup>530</sup>

| Mana                          | Dil          | Yerine Kullanılan Mu'arrab Kelime | Arapça Kelime       |
|-------------------------------|--------------|-----------------------------------|---------------------|
| "Deniz" <sup>531</sup>        | Süryanice    | بَحْر                             | بَحْر               |
| "Dağ" <sup>532</sup>          | Süryanice    | طُور                              | جَبَل               |
| "Yakıt" <sup>533</sup>        | Zenci Lisanı | حَصَب                             | حَطَب               |
| "Tahtlar" <sup>534</sup>      | Habeşçe      | أَرَائِك                          | سُرُر               |
| "Çamurdan taş" <sup>535</sup> | Farsça*      | سَجِيل                            | حِجَارَةٌ مِنْ طِين |
| "Parlayan" <sup>536</sup>     | Habeşçe      | دُرِّي                            | مُضِيء              |
| "Nehir" <sup>537</sup>        | Zenci Lisanı | سَرِي                             | نَهْر               |

<sup>529</sup> Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, **Tehzîbü'l-Lüga**, thk. Muhammed 'Ivaz Mer'ab, 1. Baskı, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l'Arabî, 2001, 3, 227; Muhammed b. Seyyid Hasan, **er-Râmûz 'alâ's-Sihâh**, thk. Muhammed ali er-Radîni, 2. Baskı, Dimeşk: Dâr Üsâme, 1986, s. 29; Süyûtî, **el-Müzhir**, 1, 219; el-Mağribî, a.g.e., s. 230.

<sup>530</sup> el-Mağribî, a.g.e., s.231.

<sup>531</sup> 'Arâf 8/135

<sup>532</sup> Bakara 2/63

<sup>533</sup> Enbiyâ 21/98

<sup>534</sup> Kehf 18/31

<sup>535</sup> Hüd 11/82

<sup>536</sup> Nûr 24/35

<sup>537</sup> Meryem 19/24

|                                  |         |          |         |
|----------------------------------|---------|----------|---------|
| “ <i>Terazi</i> ” <sup>538</sup> | Yunanca | قِسْطَاس | مِيزَان |
| “ <i>Yol</i> ” <sup>539</sup>    | Yunanca | صِرَاط   | طَرِيق  |

Görüldüğü üzere Abdulkâdir el-Mağribî'nin Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinden zikretmiş olduğu kelimelerin hepsi mu'arrab kelimeler arasında geçmektedir. Allah'ın Arapça kökenli olan kelimeleri kullanmayıp mu'arrab kelimeleri kullanması bu türden kelimelerin fasîh olduğunu göstermektedir. Yüce Allah'ın mu'arrab kelimeleri kullanmasındaki hikmeti ve inceliği el-Mağribî, Allah'ın bize mu'arrab kelimelerden faydalanmamızı, dilimizin gelişmesini ve tüm medeniyetlerden geri kalmamamıza dair tembihlemesi şeklinde açıklamıştır.<sup>540</sup> Yazarın yapmış olduğu bu açıklama, Arap dil âlimleri tarafından araştırılması gereken önemli bir noktaya değinmektedir. O da; Kur'ân-ı Kerîm de Arapça aslı olan kelimenin kullanılmayıp, mu'arrab kelimenin kullanılmasında ki hikmet nedir? sorusu ve bunun cevabıdır.

#### 2.3.14. Fasîh Kişilerin Kelamında Mu'arrab Kelimeler

Abdulkâdir el-Mağribî, bu başlık altında şairlerin ve İslâmî ilimlerde söz sahibi âlimlerin, şiirlerinde ve yazılarında kullanmış oldukları mu'arrab kelimelerden bir takım örnekler vermiştir. Müellif şiirler arasında, bazı âlimlerin eserlerinde kullanmış oldukları mu'arrab kelimelere yer vermiştir. Bu çalışmada ilk önce, âlimlerin eserlerinde kullandıkları mu'arrab kelimelere yer verilecek ve daha sonra şairlerin şiirlerinde zikretmiş oldukları mu'arrab kelimeler açıklanacaktır. Eserlerinde mu'arrab kelimelere yer veren âlimler şunlardır:

1. İbnü'l-Muakkaffa' (ö. 142/759) meşhur çeviri eseri *Kelîle ve Dimne*'de بَازِيَار “*şahin bakıcısı/Farsça*”<sup>541</sup>, سِرْجِيل “*tezek/Farsça*”<sup>542</sup>, نَيْلُوفَر “*nilüfer/Farsça*”<sup>543</sup> gibi birçok mu'arrab kelime kullanmıştır.<sup>544</sup>

<sup>538</sup> İsrâ 18/35

<sup>539</sup> Fâtiha 1/6

<sup>540</sup> el-Mağribî, a.g.e., s.231.

<sup>541</sup> Ebû Muhammed İbnü'l-Mukaffa', *Kelîle ve Dimne*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010, s. 126.

<sup>542</sup> İbnü'l-Mukaffa', a.g.e., s. 116.

<sup>543</sup> İbnü'l-Mukaffa', a.g.e., s. 90.

<sup>544</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 242.

2. Câhiz (ö. 255/869) yazmış olduğu *el-Buhalâ* adlı eserinde mu'arrab kelimelere yer vermiştir. Bunlardan bazıları: الْفَانِيدُ “peynir şekeri/Farsça”, النَّشَاسْتَجُ “nişasta/Farsça”, اللُّوز “badem/Farsça” kelimeleridir.<sup>545</sup>

3. İbn Sînâ (ö. 428/1037) tıp alanının en önemli kaynakları arasında yer alan *el-Kânûn fi't-Tıb* adlı eserini yazarken terimlerin yabancı dillerdeki kullanımına oldukça önem göstermiştir. Kelimelerin diğer dillerdeki söylenişini ta'rib yoluyla aktarmıştır. Örneğin “bit hastalığı” anlamına gelen فَمْلَةُ النَّسْرِ kelimesinin, Farsça رده, Yunanca صَمْلُوكِي, Hinduca طَعَانُوس şeklinde telaffuz edildiklerini ta'rib yoluyla eserinde zikretmiştir.<sup>546</sup>

4. İbn Haldûn (ö. 808/1406) kaleme almış olduğu *Târîhu İbn Haldûn* adlı eserinde mu'arrab kelimelere yer vermiştir. Bunlardan biri “*fihrist*” anlamında kullandığı Farsça kökenli بَرْنَامَج kelimesidir.<sup>547</sup> Günümüzde bu kelime “*program*” anlamında kullanılmaktadır.<sup>548</sup>

Abdulkâdir el-Mağribî'nin eserinde zikretmiş olduğu şiirleri şu şekilde sıralayabiliriz:<sup>549</sup>

| Şiir  | Şair  | Dil                       | Kelime           |
|---|---|---------------------------|------------------|
| <p>لا تُنْكِرَنَّ إِذَا أَهْدَيْتَ نَحْوَكَ مِنْ - عُلُومِكَ الْعُرَى أَوْ آدَابِكَ التُّنْفَا<br/>فَقَعِيمِ الْبَاغِ قَدْ يُهْدِي لِمَالِكِهِ - بِرِسْمِ خِدْمَتِهِ مِنْ بَاغِهِ التُّنْفَا</p> <p>“Sana edebiyatından alıntılar ya da güzel ilimlerinden bazısını verdiğim zaman beni asla ayıplama!”<br/>“Bahçıvan bazen sahibine hizmeti karşılığı onun <i>bağ</i>ından kıymetli hediyeler verir”<sup>550</sup></p> | <p>Ebü'l-Feth el-Büstî<br/>(ö. 400/1010)</p>            | <p>Farsça/<br/>Türkçe</p> | <p>الْبَاغِ</p>  |
| <p>أَنَا ابْنُ الْمُهَلَّبِ مَا فَوْقَ ذَا - لِعَالِ إِلَى شَرَفِ مُرْتَقَى<br/>قَرِيعِ الْعِرَاقِ وَبَطْرِيقُهُمْ - وَعَرْتُهُمُ الْمُرْتَجَى الْمُتَقَى</p> <p>“Ben Mühellebin oğluyum, bu mertebenin üstünde yücelmek isteyen kimse için çıkılacak yer yoktur”</p>   | <p>Ebü 'Uyeyne b. el-<br/>Mühelleb<br/>(ö. 217/832)</p> | <p>Yunanca</p>            | <p>بَطْرِيقِ</p> |

<sup>545</sup> Ebü Osman el-Câhiz el-Kinânî, *Kitâbü'l-Buhalâ*, thk. Ahmed el-'Avâmirî- Ali el-Cârim, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001, 1, 66; el-Mağribî, a.g.e., s. 240.

<sup>546</sup> Ebü Ali İbn Sînâ, *el-Kânûn fi't-Tıb*, thk. Muhammed Emîn ed-Danâvî, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999, 3, 335; el-Mağribî, a.g.e., s. 242.

<sup>547</sup> Ebü Zeyd İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, thk. Halîl Şehâde, 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988, 3, 214.

<sup>548</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 238.

<sup>549</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 234-246.

<sup>550</sup> Ebü İshâk er-Râkîk el-Kayrevânî, *Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb*, thk. Yûsuf Ali Tavîl, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997, 1, 142; Ebü Mansûr es-Se'âlebî, *Tahsinü'l-Kabîh ve Takbîhu'l-Hasen*, thk. Nebîl Abdurrahmân Hayâvî, Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, t.y., s. 14; a. mlf., *Simâru'l-Kulûb fi'l-Muzâf ve'l-Mensûb*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, 1. Baskı, Kahire: Dâru'l-Ma'rife, 1965, s. 3.

|   |                                      |        |              |
|---|--------------------------------------|--------|--------------|
| “(O)Irak’ın asîli, halkının <b>lîderi</b> , onların arzulanana ve korunan şerefli kişisi” <sup>551</sup>  |                                      |        |              |
| مِثْلَ الْفُرَاتِيِّ إِذَا مَا طَمًا - يَفْذِفُ بِالْبُوصِيِّ وَالْمَاهِرِ<br>“Fırat nehri gibi taşıdığı zaman <b>tekneyi</b> ve kaptanı bir tarafa atar” <sup>552</sup>  | Meymûn b. Kays<br>(ö. 7/629)         | Farsça | البُوصِيّ    |
| كَأَنَّ أَعْرَافَهَا مِنْ فَوْقِهَا شُرْفٌ - حُمْرٌ بَيْنَ عَلَى بَعْضِ الْجَوَاسِيقِ<br>“O (horozların) ibibikleri <b>köşkerin</b> üzerine kurulmuş kırmızı gözetleme kuleleri gibidir.” <sup>553</sup>  | Ebû Temmâm<br>(ö. 231/846)           | Farsça | الجَوَاسِيقِ |
| فَهِيَ شَوْهَاءُ كَالْجَوَالِقِ فُوهَا - مُسْتَجَافٌ يَضِلُّ فِيهِ الشَّكِيمُ<br>“O, çirkindir, ağız <b>çuval</b> gibidir. Gem vurulsa kaybolur” <sup>554</sup>   | İbn Düvâd<br>(ö. 160/776)            | Farsça | الجَوَالِقِ  |
| أَرَقْتُ لِمُكْفَهَرٍ بَاتَ فِيهِ - بَوَارِقٌ يَرْتَفِقِينَ رُؤُوسَ شَيْبٍ<br>تَلُوحُ الْمَشْرِفِيَّةُ فِي ذُرَاهِ - وَيَجْلُو صَفْحَ "دَحْدَارٍ" قَشِيبٍ<br>“Ak saçlı bulutların başına şimşeklerin çaktığı karanlık gecede uykusuz kaldım”<br>“Meşrefî kılıçlar bulutların tepesinden ayrılmıyor ve parlak <b>zırhun</b> kenarlarını aydınlatıyordu” <sup>555</sup> | ‘Adî b. Zeyd<br>(ö. 600 civarı)      | Farsça | دَحْدَارٍ    |
| تُكْنُهُ حِرْقَةُ الدَّرْفَسِ مِنَ الْ - شَمْسٍ كَلَيْتٍ يُفْرَجُ الْأَجْمَا<br>“Ormanları koruyan arslan gibi büyük <b>bayrak</b> parçası da onu güneşten koruyor” <sup>556</sup>  | İbn Kays er-Rukayyât<br>(ö. 75/694)  | Farsça | الدَّرْفَسِ  |
| قَدْ عَلِمَتْ فَارِسٌ وَجَمِيْرٌ - وَالْأَعْرَابُ بِالْدَّشْتِ أَيُّكُمْ نَزَلَا<br>“Farsler, Himyeriler ve Bedeviler hanginizin <b>çölde</b> yaşayıp hayatını idame ettirdiğini bildi” <sup>557</sup>  | Ma‘mer b. el-Müsennâ<br>(ö. 209/824) | Farsça | الدَّشْتِ    |
| إِنَّمَا الدَّلْفَاءُ يَأْفُوتَةٌ - أُخْرِجَتْ مِنْ كَيْسٍ دِهْقَانٍ  | Anonim <sup>559</sup>                | Farsça | دِهْقَانٍ    |

<sup>551</sup> Muhammed b. Yezîd el-Müberred, **el-Kâmil fi’l-Lüga ve’l-Edeb**, thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim, 3. Baskı, Kahire: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî, 1997, 2, 29; Ebû’l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, thk. Semîr Câbir, 2. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Fikr, t.y., 20, 99.

<sup>552</sup> el-Câhiz, **Kitâbü’l-Hayevân**, thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1996, 6, 486; Abdulkâdir el-Bağdâdî, **Hizânetü’l-Edeb**, thk. Muhammed Nebîl Tarîfî- Emîl Bedî’ Yakûb, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1998, 3, 369; ez-Zebîdî, a.g.e., 7, 476.

<sup>553</sup> Ahmed b. Muhammed el-Merzûkî, **Şerhu Dîvânî’l-Humâse**, thk. İbrahim Şemsüddîn, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2003, 2, 74.

<sup>554</sup> İbn Kuteybe ed-Dîneverî, **Edebü’l-Kâtib**, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, 4. Baskı, Mısır: el-Mektebetü’t-Ticâriyye, 1963, 1, 91; ez-Zebîdî, a.g.e., 19, 56.

<sup>555</sup> Ebû’l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, 2, 103.

<sup>556</sup> el-Câhiz, **Kitâbü’l-Hayevân**, 7, 154; ez-Zebîdî, a.g.e., 8, 284.

<sup>557</sup> İbn Fâris, **Mu‘cemü Mekâyisi’l-Lüga**, 2, 278; ez-Zebîdî, a.g.e., 3, 51.

<sup>559</sup> Bu beyitin şairi bilinmemektedir. Abdu’l-Îlâh Nebhân dipnotta şiir kitaplarının beyiti şairsiz olarak verdiklerini belirtmiştir. Şiirin tahririni yaparken de bu hususa dikkat edilmiş ve herhangi bir şaire rastlanılmamıştır. Bkz. el-Mağribî, a.g.e., s. 235.

|   |                                       |         |               |
|---|---------------------------------------|---------|---------------|
| “O güzel burunlu bayan <b>tüccarın</b> kesesinden çıkarılmış yakuttan başka bir şey değildir.” <sup>558</sup>   |                                       |         |               |
| مُنِيْتُ بِزَمْرَدَةٍ كَالْعَصَا - أَلَصَّ وَأَحْبَثَ مِنْ كُنْدَشٍ<br>“Saksağandan daha pis ve daha hırsız <b>erkeğimsi bir kadın</b> sopa gibi başıma bela edildi” <sup>560</sup>   | Ebü'l-Ġatammaş<br>el-Hanefî (t.y.)    | Farsça  | زَمْرَدَةٌ    |
| بِيضُ الْوُجُوهِ كَرِيمَةٌ أَحْسَانُهُمْ - شَمُّ الْأَنْوْفِ مِنَ الطَّرَازِ الْأَوَّلِ<br>“Yüzleri beyaz, zürriyetleri kıymetli, onurlu, <b>iyi kalite</b> (adamlardır)” <sup>561</sup>  | Hassân b. Sâbit<br>(ö. 60/680)        | Farsça  | الطَّرَازِ    |
| ذَقْنٌ نَاقِصٌ وَأَنْفٌ غَلِيظٌ - وَجِبِينٌ كَسَاجَةِ الْقِسْطَارِ<br>“(O kadında) Çene içeri çökük, burun büyük ve alın <b>kuyumcu</b> tahtası gibi dümdüz” <sup>562</sup>   | Da'bel b. Ali<br>(ö. 246/860)         | Farsça  | الْقِسْطَارِ  |
| فَلَا عَرَتْ مَا كَانَ فِي النَّاسِ كُرْبُجٌ - وَمَا بَقِيَتْ فِي رَجُلٍ حَيْدَانٌ إِصْبِغٌ<br>“ İnsanlarda <b>dükkân</b> ve Haydân 'ın ayaklarında parmak oldukça açlık yok” <sup>563</sup>  | Rafîku Haydân <sup>564</sup>          | Farsça  | كُرْبُجٌ      |
| بَيَاضُ وَجْهِ يُرِيكَ الشَّمْسَ - وَدُرٌّ لَفِظٌ يُرِيكَ الدَّرَّ مَشْخَلَبًا<br>“Beyaz yüz sana güneşi kapkara gösterir ve onun güzel konuşması sana bilinen inciye <b>kötü</b> gösterir” <sup>565</sup>  | el-Mütenebbî<br>(ö. 354/965)          | Nıptice | مَشْخَلَبٌ    |
| وَدَوِيَّةٌ قَفَرٌ تَمَشَّى نِعَاجُهَا - كَمَشَّى النَّصَارَى فِي خِفَافِ الْيَرَنْدَجِ<br>“Nice uğultulu ve kurak yerler vardır ki, o kadının koyunları orada Hristiyanların <b>siyah derili</b> çarıklarıyla yürümesi gibi geziniyorlardı” <sup>566</sup> | Şemmâh b. Dırâr<br>(ö. 30-32/650-652) | Farsça  | الْيَرَنْدَجِ |

Abdulkâdir el-Mağribî, Arap dilinde ve çeşitli alanlarda önemli kaynaklardan deliller getirmiştir. Bu delillerin ilk başında İbnü'l-Mukaffa'nın yazmış olduğu *Kelile ve Dimne* eseri

<sup>558</sup> İbn Ebi'd-Dünyâ el-Bağdâdî, **Kura'd-Dayf**, thk. Abdullâh b. Muhammed el-Mansûr, 1. Baskı, Riyad: Advâü's-Selef, 1997, 2, 96; Ebü'l-Feth el-İbhişî, **el-Müstetraf fi Külli Fennin Müstezraf**, thk. Müfid Muhammed Kumeyhâ, 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986, 2, 339.

<sup>560</sup> ez-Zebîdî, a.g.e., 4, 480; Butrus el-Bustânî, **Muhîtu'l-Muhît**, thk. Muhammed Osman, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009, 4, 216.

<sup>561</sup> Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, **el-Eğânî**, 9, 329; İbn Fâris, **Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüga**, 3, 446; İbn Sîde el-Mürsî, **el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam**, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000, 1, 73; ez-Zebîdî, a.g.e., 8, 88.

<sup>562</sup> el-Merzûkî, a.g.e., 2, 71.

<sup>563</sup> el-Câhiz, **el-Beyân ve't-Tebyîn**, thk. Fevzî 'Atvâ, 1. Baskı, Beyrut: Dâru Sa'b, 1968, s. 415.

<sup>564</sup> Bu beyitin farklı bir hikâyesi vardır. Birinin adı Haydân olan iki bedvî birgün çarşıya çıkmışlardır. Çarşıda gezerken oradan geçen bir atlı atını Haydân'ın üzerine sürmüş ve ayak parmaklarını parçalamıştır. Bunun üzerine her iki arkadaşı atlının boynuna sarılıp, parmakların diyetini ödemesi konusunda ısrar etmiş ve süvari en sonunda ödemeyi kabul etmiştir. Parayı alan iki bedvî çarşıdaki dükkânları gezerek buradan karınlarını doyuracak yemekler almışlardır. Yemekler yenip, karınlar doyduktan sonra Haydân'ın bedvî arkadaşı yukarıda zikri geçen beyiti söylemiştir. Bkz. el-Câhiz, **el-Beyân ve't-Tebyîn**, s. 415; el-Mağribî, a.g.e., s. 238.

<sup>565</sup> Ebü'd-Dünyâ, a.g.e., 1, 200; ez-Zebîdî, a.g.e., 2, 99; Nâsif el-Yâzıcî, **el-'Urfü't-Tayyib fi Şerhi Dîvâni Ebi't-Tayyib**, Beyrut: Dâru'l-Erkâm, t.y., s. 115.

<sup>566</sup> İbn Sîde, a.g.e., 7, 322; ez-Zebîdî, a.g.e., 3, 384.

yer almaktadır. Bu eser bilindiği üzere Farsça bir eserin çevirisidir. Hicrî I. asırda Arapça'ya çevrilmiş olan bu eserin Farsça dilinden Arapça'ya birçok kelimenin geçmesine sebep olması kuvvetle muhtemeldir. Öte yandan Arap dilinin en büyük belâgatçıları arasında yer alan el-Câhiz, eserlerinde, telaffuzundan yabancı olduğu anlaşılan birçok kelime kullanmıştır. Aynı şekilde İbn Haldûn da bu yolu izleyerek eserinde yabancı kökenli kelimelere yer vermiştir. İbn Sînâ'ya baktığımızda ise ta'ribin Arap bilim dünyası için ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira tıp alanının en temel kaynakları arasında yer alan *el-Kânûn fi't-Tıb* adlı eser, Arapların tıp alanında gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Eserde kavramsal açıklamalar yapılırken kullanılan ta'rib metodu bu gelişime büyük katkılar sağlamış ve bu sayede Arapların yabancı medeniyetlerdeki tıbbî terimlerden uzak kalmasının önüne geçilmiştir.

el-Mağribî'nin şiirlerden yapmış olduğu istişhadlara bakıldığında, bu şiirleri inşâ eden şairlerinin yaşadığı dönem, miladi 540 ile 965 seneleri arasında kısıtlayabiliriz. Bu dönemde kullanılan Arap dilinin günümüze kıyasla daha düzgün olduğu ve özellikle bu tarihler arasında yaşayan Arapların, konuşmalarında Arap dili kaidelerine bugünün Arap toplumundan daha çok riayet ettikleri aşikârdır. Günümüzde Arapların ta'rib metodunu kadîm kültürde yaşayan Araplara nazaran daha sağlıklı kullanamayacağından dolayı el-Mağribî'nin dünyada büyük devrimlerin yaşandığı XX. asırda bir dil kurumu kurulması isteği çok yerinde bir karar olarak karşımıza çıkmaktadır.

### 2.3.15. Tevlîd

Arap dilinde kullanmış oldukları dilin kaide açısından huccet kabul edildiği iki şair toplumu bulunmaktadır. Bunlar; Câhiliyyûn ve Muhadramûn toplumlarıdır. Arap dilinde *câhiliyyûn* kavramı, İslâm'dan önce yaşayan şairler için kullanılan bir terimdir. *Muhadramûn* kavramı ise hayatının bir kısmını câhiliye diğer bir kısmını ise İslâm devrinde geçiren şair kimseler için kullanılmıştır. Arapça'da *muhadram* kelimesi “*kulağının bir parçası kopuk deve*” anlamına gelmektedir. Yazar bu sebeple hayatlarının bir kısmını cahiliye devrinde yaşayan Araplar'ın, bu dönemine itibar ve önem verilmediği için *muhadramûn* diye isimlendirildiklerini belirtmiştir. Bu iki dönemden sonra Arap dilinde meydana gelen yeniliklere anlamına gelen *müvelled*<sup>567</sup> kelimesi kullanılmış ve bu dönemlerde yaşayan Arap şairlere ise *müvelledûn* ismi

<sup>567</sup> Arap dilinde istidlâl döneminden sonra ortaya çıkan yeni kelimelere *müvelled* kavramını kullanan ilk kişi Ebû 'Amr b. 'Alâ (ö. 157, 771) olduğu söylenmektedir. Bkz. Halîl, a.g.e., s. 157.

verilmiştir. Aynı şekilde Arap toplumunun kendi içerisinde yapmış oldukları yeniliklere de *müvelled* kavramı kullanılmıştır.<sup>568</sup> Çalışmada müellifin Arap dilinin istidlâl devrine dair verdiği bilgilere ek olarak konuyu daha etraflıca ele almak katkı sağlayabilir.

Arap dilinde, kullandıkları dilin delil gösterilebileceği ihticâc devri, sadece Arapların 150/767 senesine kadar ki bir dönemi kapsamaktadır.<sup>569</sup> Bu döneme kadar inşâd edilen şiirlerin, Arap dilinde delil olarak kullanılabileceği hususunda ittifak vardır. Süyûtî (ö. 911/1505), sözleri hüccet kabul edilebilecek olan şailer arasında, Ahtal (ö. 92/710), Râ'î en-Nümeyrî (ö. 97/716), Kutâmî (ö. 101/719), Cerîr b. Atıyye (ö. 110/728), Ferezdak (ö. 114/732) ve Zürrumme (ö. 117/735) gibi şairleri saymaktadır.<sup>570</sup> Beşşâr b. Bürd (ö. 167/783) ve devamında gelen şairlere *müvelledûn* denilmiş ve bu dönemlerde yabancılarla olan yakınlaşmanın artması sonucu Arapça üzerinde yaşanan olumsuz etkiler neticesinde, şairlerin kullanmış oldukları ifadeler delil niteliği kazanmamıştır.<sup>571</sup> Abdulkâdir el-Bağdâdî (ö. 1093/1682) *müvelledûn*un kullanmış oldukları ifadelerin kesinlikle delil olarak kullanılmaması gerektiğini savunmuştur.<sup>572</sup> Zemahşerî'ye (ö. 538/1144) göre Arap dilinde *müvelledûn* döneminde yaşayıp alanının âlimi olan Ebû Temmâm (ö. 231/846) gibi şairlerin sözleri delil kabul edilmelidir.<sup>573</sup> Basra dil ekolünün öncüleri arasında yer alan Sîbeveyhi (180/796) Beşşâr b. Bürd'ün bir takım şiirlerini delil olarak zikretmiştir. Abdulkâdir el-Bağdâdî'ye göre bu durum, Beşşâr'ın Sîbeveyhi'yi hicveden bir takım ifadeler kullanması ve Sîbeveyhi'nin ise kendisine yakınlaşmak için şiirlerinden istişhatta bulunmasıdır.<sup>574</sup>

Müvelled kelimeler, el-Ezherî (ö. 370/980) ve Cevherî (400/1009) gibi önemli Arap leksikolojicileri/sözlük bilimcileri tarafından bozulmuş kelimeler niteliğinde kabul edildiği için eserlerinde yer verilmemiş, eğer yer verilmişse bu kelimeler ya kusurlu addedilmiş ya da önceki dönemlerde bulunmadıklarından dolayı alındıkları açıklanmıştır. Ancak Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) yazmış olduğu meşhur eseri *el-Kâmûsü'l-Muhît* adlı eserinde *müvelled* kelimelere oldukça geniş yer vermiştir.<sup>575</sup> İslâm terminolojisinde tevlîd sistemi ayrı bir yer tutmaktadır.

<sup>568</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 247.

<sup>569</sup> Gündüzöz, a.g.m., 42, 37.

<sup>570</sup> Süyûtî, **el-Müzhir**, 2, 230; Rahmi Er, "Müvelledûn", **DİA**, İstanbul: TDV, 2006, 32, 227.

<sup>571</sup> Er, a.g.y.

<sup>572</sup> Abdulkâdir el-Bağdâdî, **Hizânetü'l-Edeb**, 6, 264.

<sup>573</sup> Zemahşerî, a.g.e., 1, 77.

<sup>574</sup> Abdulkâdir el-Bağdâdî, **Hizânetü'l-Edeb**, 1, 31; Er, a.g.m., 32, 227.

<sup>575</sup> Gündüzöz, a.g.m., 42, 38.

Örneğin İslâmiyetten önce كافر kelimesi “örten anlamında” kullanılmaktaydı. İslâm’ın gelişiyle bu kelime tevlîd metoduyla “İslâm dinine inanmayan” kimse için kullanılmıştır. Aynı şekilde “namazda eğilmek” anlamına gelen رُكوع kelimesi, İslâm’dan önce “boyun eğmek” anlamında kullanılmaktaydı.<sup>576</sup> İslâm terminolojisinde yer bulmuş bu tür kelimelerden sonra, ortaya çıkan müvelled kelimelerin, bir tür bozulma olarak kabul edilmesi görüşü, Arap filologlarca daha çok kabul görmektedir.<sup>577</sup>

Arap dilinde müvelled kelimenin türetilmesinde çeşitli yollar kullanılmıştır. Bunlar;

### 1. İştikâk Yoluyla Tevlîd

Bu kısım ihticâc döneminde yaşayan Arapların yapmamış oldukları iştikâkı kapsamaktadır.<sup>578</sup> Bunlardan bazıları;

a. Araplar جَيْب kelimesini ilk zamanlarda giysinin şapkası için kullanırlardı. İlerleyen dönemlerde bu kelime giysinin her iki tarafında para ya da eşyaları koymaya yarayan yere kullanmışlardır.<sup>579</sup>

b. Arapça’da “fiskiye” anlamına gelen فِسْقِيَّة kelimesi müvelled bir kelimedir. Bu kelime “çıkma” manasında olan “فِسْق” kelimesinden türetilmiştir.<sup>580</sup>

b. Sözlükte “etsiz hasta yemeği” olarak tanımlanan مُرْوَرَةٌ kelimesi müvelled bir kelimedir.

Arapça’da bu kelime “yalan” manasına gelen زُور kelimesinden türetilmiştir. Bir yemeğin etsiz olması Araplar tarafından yalancı yemek görülmektedir.<sup>581</sup>

---

<sup>576</sup> Koçak, a.g.e., s. 107.

<sup>577</sup> Gündüzöz, a.g.m. 42, 37.

<sup>578</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 248.

<sup>579</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 257.

<sup>580</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 248.

<sup>581</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 249.



d. Meyveleri koymak için kullanılan “sepet” anlamındaki مَطْفٌ kelimesi müvelled kelimeler arasında geçmektedir. Bu kelime “hasat yapma, meyva toplama” manasına gelen فَطْفٌ kelimesinden türetilmiştir.<sup>582</sup>

## 2. Terkîb Yoluyla Tevlîd

Müvelledûn kimselerin hucdet dönemlerinden sonra Arap diline terkîb yoluyla ortaya koydukları yeni kelimelerdir.<sup>583</sup> Bunlar;

a. Araplar arasında “mahiyet” anlamında kullanılan مَاهِيَّةٌ kelimesi müvelled bir kelimedir. Bu kelimenin Arapça aslı “bu nedir?” manasında olan مَا هُوَ dir.<sup>584</sup>

b. Arapça’da “yok oldu” anlamına gelen تَلَا شَيْءٌ kelimesi müvelled kelimeler arasında yer almaktadır. Bu kelime, Arap dilinde “hiç birşey yok” manasında olan لَا شَيْءٌ kelimesinden terkip yolu kullanılarak türetilmiştir.<sup>585</sup>

## 3. Mana Değişikliği Yoluyla Tevlîd

İhticâc devrinden sonra yaşayan Arapların, daha önce konuldukları manadan farklı şekilde kullandıkları kelimelerdir.<sup>586</sup> Bunlar;

a. Araplar tarafından önceleri قَطْرٌ kelimesi sadece “yağmur” manasında kullanılmaktaydı. Müvelledûn döneminde yaşayan Araplar ise bu kelimeyi hem yağmur hem de yağmur gibi berrak ve saf olan eritilmiş şeker için kullanmışlardır.<sup>587</sup>

b. Tatlılar arasında meşhur olan kadayıf tatlısına Araplar قَطَائِفٌ kelimesini kullanmışlardır. Bu kelime “kadife kumaş” anlamına gelen قَطِيفَةٌ kelimesinin

<sup>582</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 250.

<sup>583</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 252.

<sup>584</sup> el-Mağribî, a.g.y.

<sup>585</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 253.

<sup>586</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 254.

<sup>587</sup> el-Mağribî, a.g.y.

çoğuludur. Araplar bu tatlının kadife gibi yumuşak bir yapıya sahip olmasından dolayı bu tatlıya teşbih yoluyla فَطَائِف demmiştir.<sup>588</sup>

c. Arapça'da تَمَلَّقَ الرَّجُلُ cümlesinde geçen تَمَلَّقَ fiili önceden sadece “yağ çekti, övdü, telattuf etti” manalarında kullanılmaktaydı. İlerleyen zamanlarda suyun akışı kişinin yaranma ve yağ çekmesine benzetildiği için bu fiil تَمَلَّقَ الْمَاءِ şeklinde suyun kıvrımlı akış şekli için de kullanılmıştır.<sup>589</sup>

Eserde son olarak ele alınan türetme metodu sayesinde Arap dilinde pek çok kelime türetilmiştir. Araplar bu metot ile bir takım bağlantılar kurarak yeni kelimeler türetmiş ya da bir takım kelimelere farklı manalar katmışlardır. Bu metot Arap dilinin terminolojisinin gelişiminde oldukça etkili oluşturmuştur. Özellikler İslâmî literatürün oluşumunda bu türetim metoduna çokça başvurulmuştur.

---

<sup>588</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 254.

<sup>589</sup> el-Mağribî, a.g.e., s. 255.

## SONUÇ

Abdulkâdir el-Mağribî, XX. asrın dava adamları arasında yer alan önemli bir şahsiyettir. Hayatını İslâmî ilimlere adanmış ve ilmî kişiliğinin oluşumunda, zamanın önemli Osmanlı ve hilafet savunucusu olan Hüseyin el-Cisr etkili olmuştur. el-Mağribî'nin Arap âleminde tanınması, çeşitli gazetelerde yazmış olduğu makaleler sayesinde gerçekleşmiştir. Yazılarında toplumsal, kültürel ve siyasî konulara Kur'ân ve İslâm ışığında çözüm yolları aramıştır. Batı tarafından zulme uğrayan Müslümanları direnişe, ayaklanmaya ve zulme boyun eğmemeye çağırmıştır. Müslümanların bir araya gelmeleri ve Osmanlı sancağı altında birleşmeleri için Arap âlemine seslenerek, bu yönüyle Osmanlı devletinin takdirini ve güvenini kazanmıştır. Bu sebeple Osmanlı tarafından hilafetin korunabilmesi ve Osmanlılık fikrinin sağlamlaştırılabilmesi için Medine ve Kudüs'te medrese kurmak üzere görevlendirilmiştir. İlerleyen dönemlerde ayrıca Osmanlı devletinin savunuculuğunu yapan *eş-Şark* gazetesine devlet yönetimi tarafından atanarak, burada yazılarına devam etmiştir.

el-Mağribî'nin göze çarpan en temel özelliği dil kurumlarının kurulması hususunda kanaat önderi olmasıdır. Dimeşk, Kahire ve Bağdat dil kurumlarında üye olarak Arap dili alanında çalışmalar gerçekleştirmiştir. Zikri geçen dil kurumları arasında Dimeşk Dil Kurumu'nda belli dönemlerde başkanlık görevi yapmıştır.

Arap dili modern çağda ortaya çıkan yeni kavram ve terimleri hızlı bir şekilde karşılamaya muhtaçtır. Bu hızlı gelişiminde naht, ta'rîb ve tevlîd metotları aktif bir rol üstlenmektedir. Arap dilinin iştikâk yoluyla türetimi semâîleşmiştir. Ancak dilin kendi içerisindeki gelişimini sağlayan el-iştikâku's-sağîr, yabancı dillerden aktarılan kelimelerde devamlılığını sürdürerek, aktarılan kelimenin çekiminde yardımcı olmaktadır. Geçmiş dönemlerde yaşayan Arap toplumları yabancılarla daha içli dışlı olmadıkları için dillerindeki bozulma günümüze nazaran daha hızlı gerçekleşmemiştir. Arap dilinin kavram ve terim alanında gelişmeler Emevîler döneminde artmış, Abbâsîler döneminde ise hız kazanmıştır. Bu dönemlerde aktarım kişisel çabalarla gerçekleşse de bu tercüme hareketi devletin gözetimi altında gerçekleşmekteydi. Ta'rîb metodu Arapların yabancılarla olan yakınlaşmasının dilde ki göstergesidir. Bu metot sayesinde Araplar ihtiyaç duydukları kelimeleri dillerine aktarmış ve bu kelimeler hayatlarında önemli yer tutmuştur. Arap diline Farsça, İbranice, Süryanice, Aramice, Nıptice, Kıptice ve Habeşçe dillerinden azımsanmayacak kadar kelime aktarılmıştır. Bunlar

arasında Arap diline geçen en çok yabancı kökenli kelime Farsça diline aittir. Zikri geçen diller arasında Nıptice günümüzde müntesibi olmayışı yönüyle diğer dillerden ayrılmaktadır. Ancak bugün ölü dil olarak kabul edilen bir dilin kelimeleri Arapça'da olduğu gibi farklı medeniyetlerde telaffuz edilmeye devam etmektedir. Görüldüğü üzere her dil bir birbirlerinden ihtiyaçları doğrultusunda kelime alışverişi yapmış ve bu sistem sayesinde her toplum diğer medeniyetlerde ki yeniliklerden yoksun kalmamıştır. Günümüze nazaran önceki dönemlerde yaşayan Arap toplumları kendi dillerine bir kelime aktarınca daha çok kendi vezinlerine çevirmiştir. Ancak bu durum günümüzde ise geri kalmamak isterken dile daha çok Arap diline aykırı vezinlerin girmesine sebebiyet vermiştir. Bu bozulmanın ortadan kaldırılabilmesi için dil kurumları kurulmuş ve bu kurumlar ta'rib metodunu denetim altına alarak yeni kelime türetme hususunda dikkatli adımlar atmıştır.

Arapça'da bir takım kelimeler tevlîd metoduyla ortaya çıkmıştır. Tevlîd sistemiyle elde edilen müvelled kelime tarihî bir sınırlandırılmaya tabi tutulmuştur. Hicrî 150 tarihinden önce Arap toplumunun kullanmış oldukları dil, olumsuz etkilerle karşılaşmadığı için bu dönemde tevlîd sistemiyle elde edilen, özellikle İslâmî terimlere karşı menfî bir tavır sergilenmemiştir. Bu dönemlerde türetilen kelimelere müvelled kavramı kullanılmamıştır. Ancak bu zamanlarda tevlîd sistemi potansiyel açıdan var olmakla beraber, Ebû 'Amr b. 'Alâ ile kavramsal bir boyut kazanmıştır. Bu sebeple ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan yeni kelimelere *müvelled* ismi kullanılmış, önceden bu metotla ortaya çıkan kelimeler de tevlîd metodu başlığı altında değerlendirilmiştir. Tevlîd metodu Arap dilinde hidayet kaynağı olan İslâm dininin kavramsal kelimelerini oluşturmakla beraber, Arap dilinde bir kelimeye kavramsal boyut kazandırma hususunda da başrolü üstlenmektedir. el-Mağribî, Arap dilinde kullanılan kaynakların bir araya getirilip kelimenin kronolojik tarihinin ortaya konmasını isteyerek konunun önemine işaret etmiştir. Bu sayede, kelimenin zaman içerisinde yaşadığı, siyga ve mana değişikliğiyle beraber hangi dilden ne zaman alındığı hakkında bilgilere ulaşılabilecektir. Arap diline ayrı bir ehemmiyet veren el-Mağribî, bu önemli çalışmanın dil kurumları aracılığıyla yapılması gerektiğini söylemiştir. Günümüzde Katar'da bulunan *Mu'cemü'd-Dûha't-Târîhî li'l-Lügati'l-'Arabiyye* kurumu bu konuda ciddi çalışmalar yapmaktadır.

## KAYNAKÇA

- Abdulkerîm Osman (1984), **Me'âlimü'l-Fikri'l-İslâmî**, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Abdullâh Emîn (2000), **el-İştikâk**, 2. Baskı, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî.
- Abdullâh Habîb Nevfel (1984), **Terâcimü 'Ulemâ'i Trablus ve Üdebâ'ihâ**, Trablus: Mektebetü Sâih.
- Abdurrahmân Hamîde (1995), **A'lâmü'l-Coğrâfiyyîne'l-'Arab**, Dimeşk: Dâru'l-Fikr.
- Âdil Nüveyhiz (1983), **Mu'cemü'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâm hatta'l-'Asri'l-Hâdir**, 2. Baskı, Beyrut: Müessesetü Nüveyhizi's-Sekâfiyye.
- Admâ Tarabeyh (2005), **el-İbdâl**, 1. Baskı, Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşirûn.
- Ahmed Matlûb (2002), **en-Naht fi'l-Lügati'l-'Arabiyye**, 1. Baskı, Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşirûn.
- Ahmed Tevfîk, Muhammed Haccî (1989), **Ma'lemetü'l-Mağrib- Encyclopedie du Maroc**, Sale: el-Cemi'yyetü'l-Mağribiyye.
- Ağrakça, Ahmet (1989), "Ahmed Zeki Paşa", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 2, (163-164), İstanbul: TDV.
- Ali Halîf Hüseyin (2011), **Menhecü'd-Dersi's-Savtî 'inde'l-'Arab**, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- el-Arnaût, Mahmûd ( 2006), "Mustafa Cevâd", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 31, (289-290), İstanbul: TDV.
- Aruçi, Muhammed (2009), "Senûsî", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 36, (534-535) İstanbul: TDV.
- 'Aseylî, Muhammed Yûsuf (2001), **Mevsûa'tü 'Alâmi'l-Fikri'l-'Arabî**, Beyrut: Dâru's-Sadâkati'l-'Arabiyye.
- Avcı, Casim (2002), "Kureyş", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 26, (442-444), İstanbul: TDV.
- el-Bağdâdî, Abdulkâdir (1998), **Hizânetü'l-Edeb**, (Thk. Muhammed Nebîl Tarîfî- Emîl Bedî' Yakûb), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- el-Bağdâdî, İbn Cinnî (2013), **el-Hasâis**, 4. Baskı, Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- el-Bağdâdî, İbn Ebi'd-Dünyâ (1997), **Kura'd-Dayf**, (Thk. Abdullâh b. Muhammed el-Mansûr), 1. Baskı, Riyad: Advâü's-Selef.

- Baktıaya, Adil (2008), “el-Müeyyed’in İttihat ve Terakki’ye Cevabı Mısırlı Bir Gazetecinin Kanun-i Esasi, İdare-i Örfiye ve Hilafet İle İlgili Görüşleri”, **İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 38, 69-73.
- el-Begavî, Ebü’l-Ferrâ (1983), **Şerhu’s-Sünne**, (Thk. Şu’ayb el-Arnâvût-Muhammed Züheyr eş-Şâvîş), 2. Baskı, Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmiyye.
- Bergstrasser, Gotthelf (2006), **Sâmî Dilleri Tarihi**, (Çev. Hulusi Kılıç-Eyyüp Tanrıverdi), 1. Baskı, İstanbul: Anka Yayınları.
- el-Beyhakî, Ebû Bekr (1925), **es-Sünenu’l-Kübrâ**, 1. Baskı, Hindistan: Mehtebetü Dâirati’l-Ma’ârif.
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmâil (1987), **el-Câmi’u’s-Sahîh**, (Thk. Mustafa Dîb el-Buğâ), 3. Baskı, Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Bulut, Ahmet (2000), **Arap Dili Araştırmaları**, 1. Baskı, İstanbul: Alfa yayınları.
- el-Bustânî, Butrus (2009), **Muhîtu’l-Muhît**, (Thk. Muhammed Osman), Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye.
- el-Cebûrî, Kâmil Selmân (2003), **Mine’l-‘Asri’l-Câhilî hattâ Sene 2002**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.
- el-Cevherî, Ebu Nâsır İsmâil b. Hammâd (1999), **es-Sihâh**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.
- Civelek, Yakup (2003), “Arap Dilinde Naht ve Kelime Türetmede “Naht” Yönteminin Kullanımı”, **Nüşa**, 10, 97-118.
- el-Cündî, Enver (1963), **el-Lügatü’l-‘Arabiyye beyne Humâtihâ ve Hasûmihâ**, Mısır: Matba’atü’r-Risâle.
- \_\_\_\_\_, (1970), **Terâcimü’l-A’lâmi’l-Mua’sırîn**, 1. Baskı, Kahire: Mektebetü’l-Encelû el-Mısriyye.
- el-Cündî, Ahmed ‘Alemüddîn (1990), **fi’l-Kur’ân ve’l-‘Arabiyye min Türâsin Lügaviyyîn Mefkûd**, 1. Baskı, Suudi Arabistan: Merkezü Buhûsi’l-Lügati’l-‘Arabiyye ve Âdâbihâ.
- el-Cündî, Muhammed Selîm (1962), **el-Câmi’ fi Ahbâri Ebî’l-‘Alâ el-Ma’arrî ve Âsârihî**, Dimeşk: el-Mecme’u’l-‘İlmiyyü’l-‘Arabî.
- el-Cürçânî, Seyyid Şerif (2009), **et-Ta’rifât**, 3. Baskı, Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.
- Çağatay, Neşet (1963), **İslamdan Önce Arap Tarihi**, 2. Baskı, Ankara: AÜİFY.
- Çelebî, Kâtib (1990), **Keşfü’z-Zunûn**, Beyrut: Daru’l-Fikr.

- Çelebi, İlyas (1988), “Hüseyin el-Cisr”, **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 18, (537-540), İstanbul: TDV.
- Çetin, Atilla (1995), “Fâris eş-Şidyâk”, **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 12, (168-170), İstanbul: TDV.
- Çetiner, Bedrettin (2002), “Anistâs Mârî el-Kermelî”, **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 25, (293), İstanbul: TDV.
- Demirayak, Kenan (2014), **Arap Edebiyatı Tarihi**, 3. Baskı, Kayseri: Fenomen Yayınları.
- \_\_\_\_\_, (2016), **Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi**, İstanbul: Cantaş Yayınları.
- ed-Dîneverî, İbn Kuteybe (1963), **Edebü'l-Kâtib**, (Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), 4. Baskı, Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyye.
- Düveyderî, Racâ Vahîd (2010), **el-Mustalahu'l-İlmî, fi'l-Lügati'l-'Arabiyye**, 1. Baskı, Dimeşk: Dâru'l-Fikr.
- el-Edhem Âl Cündî (1958), **A'lâmü'l-Edeb ve'l-Fen**, Dimeşk: Matba'atü'l-İttihâd.
- el-Efgânî, Sa'îd (1987), **fi Usûli'n-Nahv**, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî.
- el-Enbârî, Ebül-Berakât (2007), **el-İnsâf fi Mesâili'l-Hilâf**, (Thk. Hasan Hamed), 2. Baskı, Lübnan: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye.
- Er, Rahmi (2006), “Müvelledûn”, **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 32, (227), İstanbul: TDV.
- Ergin, Ali Şakir (1992), “Bustânî, Butrus b. Bûlus”, **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 6, (473-474), İstanbul: TDV.
- \_\_\_\_\_, (1998), “Hifnî Nâsif”, **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 17, (478-479), İstanbul: TDV.
- Eroğlu, Muhammed (1988), “Abdülazîz Çâvîş”, **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 1, (188), İstanbul: TDV.
- el-Ezherî, Muhammed b. Ahmed (2001), **Tehzîbü'l-Lüga**, (Thk. Muhammed 'Ivaz Mer'ab), 1. Baskı, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî.
- el-Fâdânî, Muhammed Yasin (t.y.), **Bülğatü'l-Müştâk fi 'İlmi'l-İştikâk**, Kahire: Dâru'l-Mısır.
- el-Fârâbî, Ebû İbrahim (2003), **Mu'cemü Dîvânî'l-Edeb**, (Thk. Ahmed Muhtâr Ömer), Kahire, Müessesetü Dâri's-Şa'b li's-Sekâfe ve'n-Neşr.

- el-Fâsî, Ebû Abdillâh (2002), **Feydu Neşri'l-İnşirâh**, (Thk. Mahmûd Yûsuf Feccâl), 2. Baskı, Birleşik Arap Emirlikleri: Dâru'l-Bühûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye.
- Fehmî Ced'ân (1988), **Üsûsü't-Tekaddüm 'inde Müfekkiri'l-İslâm fi'l-Âlemi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs**, 3. Baskı, Amman: Dâru's-Şurûk.
- Fendîk, Edward (1896), **İktifâ'ü'l-Kanû'**, Mısır: Matba'atü'l-Hilâl.
- Fleisch, Henri (2010), "İbn Fâris", (Çev. Mustafa Kaya-Süleyman Tülücü), **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 34, 209-219.
- el-Ferâhîdî, el-Halîl b. Ahmed (1989), **Kitâbü'l-'Ayn**, (Thk: Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Semarrâî), 2. Baskı, İran: Müessesetü Dari'l-Hicra.
- el-Ferrâ, Yahya b. Ziyâd (t.y.), **Me'âni'l-Kur'ân**, (Thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî-Muhammed Ali Neccâr), 1. Baskı, Mısır: Dâru'l-Mısriyye li't-Telif ve't-Terceme.
- Fuad Hannâ Terzî (2005), **el-İştikâk**, 1. Baskı, Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşirûn.
- Goldschmidt, Arthur (2003), **Kâmûsu Terâcimi'l-'İzâm**, (Çev. Abdulvehhâb Bekir), Kahire: el-Meclisü'l-A'lâ li's-Sekâfe.
- Goldziher, İgnace (2015), **Klasik Arap Literatürü**, (Çev. Azmi Yüksel-Rahmi Er), 3. Baskı, İstanbul: Vadi Yayınları.
- Görgün, Hilal (2008) "Sa'd Zağlûl", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 35, (378-379), İstanbul: TDV.
- Gündüzöz, Soner (2015), **Arapçanın Söz Varlığı**, 1. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.
- \_\_\_\_\_, (2012), "Tevlîd", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 42, (37) İstanbul: TDV.
- el-Habeşî, Abdullâh Muhammed (2004), **Câmiu's-Şurûh ve'l-Havâşî**, Abudabi: el-Mecme'u's-Sekâfî.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah (2015), "Belâğat İlmi ve Kur'ân", **Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1, 9-36.
- el-Hafâcî, İbn Sinân (1982), **Sırru'l-Fesâha**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- el-Hafâcî, Şihâbüddîn (t.y.), **Hâşiyetü's-Şihâb 'alâ Tefsîri'l-Beydâvî**, Beyrut: Dâr Sâdır.
- Hasan Tefvîk el-'Adl (2002), **Târîhu Âdâbi'l-Lügati'l-'Arabiyye**, (Thk. Velîd Mahmûd Hâlis), 1. Baskı, Ürdün: Dâru Üsâme li'n-Neşr ve't-Tevzî'.
- Hasan Hân, Muhammed Sıddîk (2012), **el-'Alemü'l-Haffâk min 'İlmi'l-İştikâk**, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye.



- el-Hattâbî, Ebû Süleyman (1981), **Garîbü'l-Hadîs**, (Thk. Abdülkerîm İbrahim el-'Azbâvî),  
Mekke: Câmi'atü Ümmi'l-Kurâ.
- el-Hemedânî, İbn Fâris (1979), **Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüga**, (Thk. Abdusselâm Muhammed  
Hârûn), y.y.; Dâru'l-Fikr.
- \_\_\_\_\_, (2013), **es-Sâhibî**, (Thk. Ömer Fâruk et-Tabba'), 2. Baskı, Beyrut: Dâru  
Mektebetü'l-Ma'ârif.
- el-Hatîb, Adnân (2006), "Mustafa eş-Şihâbî", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**,  
31, (sayfa ekle), İstanbul: TDV.
- Hilâl Abdulğaffar Hâmid (2004), **el-'Arabiyye Hasâisuhe ve Semâtühe**, 5. Baskı, Kâhire:  
Mektebetü Vehbe.
- Hilmî Halîl (2008), **el-Müvelled fi'l-'Arabiyye**, 2. Baskı, Beyrut: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye.
- Hûriyye Medân (2016), **Devru'l-İştikâk fi Vad'i'l-Mustalahât**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-  
Kütübi'l-İlmiyye.
- Hut, Davut (2016), "Osmanlı Arap Vilayetleri, Arabizm Ve Arap Milliyetçiliği" **Vakanüvis-  
Uluslar Arası Tarih Araştırmaları Dergisi**, 1, 106-150.
- Hüseyin el-Cisr (2012), **er-Risâletü'l-Hamîdiyye**, Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye.
- el-İbhîşî, Ebû'l-Feth (1986), **el-Müstetraf fi Külli Fennin Müstezraf**, (Thk. Müfid Muhammed  
Kumeyhâ), 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec (1985), **Garîbü'l-Hadîs**, (Thk. Abdu'l-Mu'tî, Emîn Kal'acî), 1.  
Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr (1991), **el-İştikâk**, (Thk. Abdusselâm Muhammed Harun), 1. Baskı,  
Beyrut: Dâru'l-Ceyl.
- \_\_\_\_\_, (1987), **Cemheratü'l-Lüga**, (Thk. Remzi Münîr Ba'lebekkî), 1. Baskı: Beyrut:  
Daru'l-'İlm li'l-Melâyîn.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn (1979), **en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser**, (Thk. Tâhir Ahmed  
ez-Zâvî, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî), Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye.
- \_\_\_\_\_, (1972), **Câmi'u'l-Usûl fi Ehâdisi'r-Rasûl**, (Thk. Abdulkâdir el-Arnâvût), 1. Baskı,  
y.y.: Mektebetü'l-Hulvânî.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd (1988), **Târîhu İbn Haldûn**, (Thk. Halîl Şehâde), 2. Baskı, Beyrut:  
Dâru'l-Fikr.

- İbn Hanbel, Ahmed (1999), **Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel**, (Thk. Şu'ayb el-Arnâvût),  
2. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mukerrem (t.y.), **Lisânü'l-'Arab**, 1. Baskı,  
Beyrut: Dâr Sâdır.
- İbnü'l-Mukaffâ', Ebû Muhammed (2010), **Kelîle ve Dimne**, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- İbnüs's-Sikkât, Ebû Yakûb (2005), **el-İbdâl**, (Thk. Hüseyin Muhammed Muhammed Şeref),  
Kahire: el-Heyetü'l-'Âmme li Şüûni'l-Metâbi'i'l-Emîriyye.
- el-Îcî, Adudüddîn (2004), **Şerhu Muhtesari'l-Münteha'l-Usûl**, (Thk. Muhammed Hasan  
Muhammed İsmâil), 1. Baskı, Beyrut; Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- el-İsfahânî, Ebü'l-Ferec (t.y.), **el-Eğânî**, (Thk. Semîr Câbir), 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- el-İsfahânî, İmadüddîn (1971), **Harîdetü'l-Kasr ve Cerîdetü'l-'Asr**, (Thk. Âzertâş Âzernûş),  
Tunus: ed-Dâru't-Tunûsiyye li'n-Neşr.
- İmruü'l-Kays b. Hucr, Ebû Vehb (2004), **Dîvânü İmrii'l-Kays**, (Thk. Abdurrahmân el-  
Mıstâvî), 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- el-Kâfî, Ebû Ali (1926), **el-Emâlfî Lügati'l-'Arab**, (Thk. Muhammed Abdulcevâd el-Asma'î),  
2. Baskı, Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye.
- el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali (1987), **Subhu'l-A'sâ fi Sınâ'ati'l-İnşâ**, (Thk. Yûsuf Ali Tavîl),  
1. Baskı, Dimeşk: Dâru'l-Fikr.
- Karaarslan, Nasuhi Ünal (2011), "Ta'rib", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 40,  
(26-28), İstanbul: TDV.
- Karaman, Hayreddin (1994), "Cemâleddîn el-Efgânî", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi**  
*in*de, 10, (456-466), İstanbul: TDV.
- el-Kayrevânî, Ebû İshâk er-Râkîk (1997), **Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb**, (Thk. Yûsuf Ali  
Tavîl), 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- el-Kaytûtî, İdris b. el-Mâhî (1988), **Mu'cemü Matbûâ'ti'l-Ğarbiyye**, Sale: Matâbi'u Sale.
- el-Kazvînî, Hatîp (1998), **el-İzâh fi 'Ulûmi'l-Belâga**, 4. Baskı, Beyrut: Dâru İhyâi'l-'Ulûm.
- el-Kazvînî, Muhammed b. Yezîd (t.y.), **Sünenu İbn Mâce**, (Thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî),  
Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- el-Kelbî, İbn Dihye (1955), **el-Muttarid min Eş'ari Ehli Mağrib**, (Thk. İbrahim el-Ebyârî-  
Hâmid Abdulmecîd), Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Cemî'.

el-Kettânî, Abdurrahîm, Bağdâd, Abdülazîz (2000), **el-Müfid fi't-Terâcim**, y.y.: Dâru's-Sekâfe.

Kılıç, Hulusi (1995), "Emîr Şekîb Arslan", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 11, (151-153), İstanbul: TDV.

\_\_\_\_\_, (2001), "İştikâk", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 23, (239-240), İstanbul: TDV.

Kıran, Zeynel (1986), **Dilbilim Akımları**, 1. Baskı, Ankara: Onur Yayınları.

el-Kinânî, Ebû Osman el-Câhiz (2001), **Kitâbü'l-Buhâlâ**, (Thk. Ahmed el-'Avâmirî-Ali el-Cârim), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

\_\_\_\_\_, (1996), **Kitâbü'l-Hayevân**, (Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn), Beyrut: Dâru'l-Cîl.

\_\_\_\_\_, (1968), **el-Beyân ve't-Tebyîn**, (Thk. Fevzî 'Atvâ), 1. Baskı, Beyrut: Dâru Sa'b.

Koca, Ferhat (1998), "Hudârî", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 18, (283-284), İstanbul: TDV.

Koçak, İnci (1984), **Arapça'nın Gelişme Yolları**, Ankara: AÜDTCF Yayınları.

Kuran, Ercümen (1988), "Abdülkâdir el-Cezâirî", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 1, (232-233), İstanbul: TDV.

el-Kuraşî, Ebû Zeyd (1981), **Cemheratü Eş'âri'l-'Arab fi'l-Câhiliyye ve'l-İslâm**, (Thk. Ali Muhammed el-Becâvî), Mısır: Nehdatü Mısır.

Kurkîs 'Avvâd (1969), **Mu'cemü'l-Müellifin el-'Irâkiyyîn fi'l-Karni't-Tâsi'a 'Aşar ve'l-'İşrîn**, Bağdad: Matba'atü'l-İrşâd.

Lecinetü'l-Mevsûa', (2000), **Mevsûa'tü Beyti'l-Hikme li 'Alâmi'l-'Arab**, Bağdad: Beytü'l-Hikme.

Lütfî Abdulvahhâb (2009), **el-'Arab fi'l-'Usûri'l-Kadîme**, 2. Baskı, Mısır: Dâru'l-Ma'rifeti'l-Cemâ'iyye.

el-Mağribî, Abdülkâdir (2015), **el-İştikâk ve't-Ta'rîb**, (Thk. Abdu'l-Îlâh Nebhân), 3. Baskı, Dimeşk: Mecme'u'l-Lügati'l-'Arabiyye.

\_\_\_\_\_, (1949), **'Aserâtü'l-Lisân**, Suriye: Matba'atü'l-Mecme'il-'İlmiyyi'l-'Arabî.

\_\_\_\_\_, (1948), **Tefsîru Cüz'i Tebârake**, (Thk. Ali Muhammed Hasbullâh), Kahire: Matba'atü'l-Mecme'i'l-'İlmiyyi'l-'Arabî.

\_\_\_\_\_, (1987), **Cemâlüd'dîn el-Efgânî**, 3. Baskı, Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.

- \_\_\_\_\_, (2014), **Tâiyyetü ‘Âmir b. ‘Âmir el-Basrî**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Müktebas.
- \_\_\_\_\_, (1948), **et-Tenbîh ‘alâ Ğalati’l-Câhil ve’n-Nebîh**, Dimeşk: el-Ma‘hedü’l-Fransî.
- Mahmûd Hamdi Zagzûg (2004), **Mevsû‘atü Â‘lâmi’l-Fikri’l-İslâmî**, Kahire: el-Meclisü’l-‘Alâ li’ş-Şuûni’l-İslâmiyye.
- el-Mar‘aşlî, Yûsuf (2006), **Nesru’l-Cevâhir ve’d-Dürer fî ‘Ulemâi’l-Karni’r-Râbi’a ‘Aşar**, 1. Baskı, Lübnan: Dâru’l-M‘arife.
- el-Merzübânî, Ebû Ubeydillâh (1995), **el-Müveşşah**, (Thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn), 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.
- el-Merzûkî, Ahmed b. Muhammed (2003), **Şerhu Dîvâni’l-Humâse**, (Thk. İbrahim Şemsüddîn), 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.
- el-Mevsilî, Ebû Ya‘lâ (1984), **Müsnedu Ebî Ya‘lâ**, (Thk. Hüseyin Selîm Esed), 1. Baskı, Dimeşk: Dâru’l-Me‘mûn li’t-Türâs.
- Muhammed Abdusselâm Şâhîn (2014), **el-Mecmû‘atü’ş-Şâfiye**, 1. Baskı, Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.
- Muhammed Ali Belâsî (2001), **el-Mu‘arrab fî’l-Kur‘ân**, 1. Baskı, Libya: Dâru’l-Kütübi’l-Vataniyye.
- Muhammed Altûncî (2005), **el-Mu‘arrab ve’d-Dahîl**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife.
- Muhammed Es‘ad Talas (2012), **Muhâdarât ‘ani’ş-Şeyh Abdilkâdir el-Mağribî**, MıSIR: Messesetü Hindâvî.
- Muhammed Hasan Hüseyin Cebel (2012), **‘İlmü’l-İştikâk**, Kahire: Mektebetü’l-Üdebâ.
- Muhammed Hüseyin Abdulazîz (t.y.), **et-Ta‘rîb fî’l-Kadîm ve’l-Hadîs**, Kahire: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabî.
- Mahmûd ‘İyâl Selmân (2010), **Eseru’l-Muhteseb fî’d-Dirâsâti’s-Sârfiyye**, 1. Baskı, Amman: Mektebetü’l-Hâmid.
- Muhammed Mehdi ‘Allâm (1986), **el-Mecmei‘yyûn fî Hamsîne ‘Âm**, Kahire: Mecme‘ul-Lügati’l-‘Arabiyye.
- Muhammed Mutî‘ Hâfız, Nizâr Abaza (1986), **Târîhu ‘Ulemâi Dimeşk fî Karni’r-Râbia’ ‘Aşar el-Hicrî**, Dimeşk: Dâru’l-Fikr.
- Muhammed b. Seyyid Hasan (1986), **er-Râmûz ‘alâ’s-Sıhâh**, (Thk. Muhammed ali er-Radînî), 2. Baskı, Dimeşk: Dâr Üsâme.

- Muhtâr el-Ğavs (1997), **Lügatü Kureyş**, 1. Baskı, Suudi Arabistan: Dâru'l-Mi'râc ed-Düveliyye.
- el-Mukrî, Abdullâh b. Hüseyin b. Hasnûn (1946), **el-Lügât fi'l-Kur'ân**, (Thk. Salâhuddîn el-Müncid), 1. Baskı, Kahire: Matba'atü'r-Risâle.
- el-Murâbit, Muhammed Emîn (1993), **Merâku's-Su'ûd ilâ Merâkı's-Su'ûd**, (Thk. Muhammed Muhtâr eş-Şenkîti), 1. Baskı, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye.
- el-Murâdî, İbn Ümmi Kâsım (2001), **Tavdîhu'l-Makâsıd ve'l-Mesâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, (Thk. Abdurrahmân Ali Süleyman), 1. Baskı, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî.
- el-Müberred, Muhammed b. Yezîd (1997), **el-Kâmil fi'l-Lüga ve'l-Edeb**, (Thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim), 3. Baskı, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî.
- el-Mürsî, İbn Sîde (2000), **el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam**, (Thk. Abdulhamîd el-Hindâvî), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- Müşâk Abbâs Ma'n (2001), **el-Mu'cemü'l-Müfassal fî Fıkhî'l-Lüga**, 1. Baskı, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- Nâdiye Ramazân en-Neccâr (2017), **Fıkhü'l-Lügati'l-'Arabiyye ve Hasâisuhâ**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- Nâsiruddîn Sa'îdüni (2000), **Verakât Cezâiriyye**, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- en-Nesâî, Ebü Abdurrahmân (1986), **Sünenu'n-Nesâî**, (Thk. Abdulfettâh Ebü Ğudde), 2. Baskı, Halep: Mektebetü'l-Matbû'âti'l-İslâmiyye.
- en-Nüveyrî, Ahmed b. Abdulvehhâb (2004), **Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb**, (Thk. Müfîd Muhammed Kamîha), 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- Ömer Rızâ Kehhâle, (1985), **el-Müstedrek 'alâ Mu'cemi'l-Mü'ellifîn**, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetür'r-Risâle.
- \_\_\_\_\_, (1993), **Mu'cemü'l-Müellifîn**, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Özbalıkçı, Mehmet Reşit (2006) "Naht", **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 32, (310-311), İstanbul: TDV.
- Râcî el-Esmer (1993), **el-Mu'cemü'l-Müfassal fî 'İlmi's-Sarf**, 1. Baskı, Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- Râcî el-Esmer-Muhammed Altûncî (1993), **el-Mu'cemü'l-Müfassal fî 'Ulûmi'l-Lüga**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.

- Ramazan Abduettevvâb (1997), **el-Medhal ilâ ‘İlmi’l-Lüga**, 3. Baskı, Kahire: Mektebetü’l-Hâncî.
- Raşîd Yûsuf ‘Atallah (1985), **Târîhu Âdâbi’l-‘Arabiyye**, (Thk. Ali Necib ‘Atvâ), Beyrut: Müessesetü ‘Izziddîn.
- er-Râzî, Fahrüddîn (1981), **et-Tefsîru’l-Kebîr**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Fikr.
- \_\_\_\_\_, (2004), **Nihâyetü’l-Îcâz fî Dirâyeti’l-Î‘câz**, (Thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu), 1. Baskı, Beyrut: Dâr Sâdır.
- Sa‘îd b. Mansûr (1982), **Sünenu Sa‘îd b. Mansûr**, (Thk. Habîb er-Rahmân el-‘Azamî), 1. Baskı, Hindistan: ed-Dâru’s-Selefiyye.
- Sâlih Zührüddîn (2001), **Mevsû‘atü Ricâlât min Bilâdi’l-‘Arab**, Beyrut: el-Merkezü’l-‘Arabî li’l-Ebhâs ve’t-Teşvîk.
- Sarı, Mehmet Ali (1999), “İbdâl”, **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 19, (363-365), İstanbul: TDV.
- es-Se‘âlebî, Ebû Mansûr (t.y.), **Tahsînü’l-Kabîh ve Takbîhu’l-Hasen**, (Thk. Nebîl Abdurrahmân Hayâvî), Beyrut: Dâru’l-Erkam b. Ebi’l-Erkam.
- \_\_\_\_\_, (1965), **Simâru’l-Kulûb fî’l-Muzâf ve’l-Mensûb**, (Thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrahim), 1. Baskı, Kahire: Dâru’l-Ma‘rife.
- \_\_\_\_\_, (2002), **Fıkhu’l-Lüga**, (Thk. Abdurrezzâk el-Mehdî), 1. Baskı, y.y.: İhyâü’t-Türâsi’l-‘Arabî.
- es-Sekkâkî, Ebû Ya‘kûb (1983), **Miftâhu’l-‘Ulûm**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr (1982), **el-Kitâb**, (Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn), 2. Baskı, Kahire: Mektebetü’l-Hâncî.
- es-Sicistânî, Ebû Dâvud (t.y.) **Sünenu Ebî Dâvud**, Beyrut: Dâru’l-Kütübil-‘Arabî.
- Subhî es-Sâlih (2014), **Dirâsât fî Târîhi’l-Lüga**, 3. Baskı, Beyrut: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn.
- Süleyman Sâlih (1910), **eş-Şeyh Ali Yûsuf ve Cerîdetü’l-Müeyyed**, 1. Baskı, Mısır: el-Hey’etü’l-‘Âmme li’l-Kütüb.
- es-Süyûtî, Celâlüddîn (2010), **el-Müzhir fî ‘Ulûmi’l-Lüga ve Envâ‘ihâ**, (Thk. eş-Şirbînî Şerîde), Kahire: Dâru’l-Hadîs.
- \_\_\_\_\_, (1988), **el-Mühezzeb fî mâ Vaka‘ fî’l-Kur‘ân mine’l-Mu‘arrab**, (Thk. Semîr Hüseyin Halebî), 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye.

- \_\_\_\_\_, (2007), **el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân**, (Thk. Mustafa Şeyh Mustafa), 1. Baskı, Beyrut: Müessesetür'r-Risâle Nâşirûn.
- eş-Şenkîfî, Muhammed Muhtâr (2005), **Nesru'l-Vurûd**, (Thk. Ali Muhammed el-'İmrân), 1. Baskı, Cidde: Dâru 'Âlemi'l-Fevâid.
- eş-Şerîf, Ahmed İbrahim (1985), **Mekke ve'l-Medîne fi'l-Câhiliyye ve 'Ahdi'r-Rasûl**, Mısır: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî.
- eş-Şevkânî, Muhammed (2004), **Nüzhetü'l-Ahdâk fi 'İlmi'l-İştikâk**, (Thk. Şerîf AbdulKerim en-Neccâr), 1. Baskı, Amman: Dâru 'Ammâr li'n-Neşr ve't-Tevzi'.
- eş-Şeybânî, Ebû Abbâs (t.y.) **el-Fasîh**, (Thk. Âtîf Medkûr), Kahire: Dâru'l-Ma'ârif.
- eş-Şeybânî, Ahmed b.Yahya (1995), **Kavâ'idü's-Şi'r**, (Thk. Ramazan Abdu'ttevvâb), 2. Baskı, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî.
- eş-Şidyâk, Ahmed Fâris (1643), **Sirru'l-Leyâl fi'l-Kalb ve'l-İbdâl**, İstanbul: el-Matba'atü'l-'Âmiratü's-Sultâniyye.
- et-Taberî, İbn Cerîr (2000), **Câmi'u'l-Beyân fi Tevîli'l-Kur'ân**, (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir), 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- et-Tahlâvî, Cevdet Mahmûd (1932), **Târîhu'l-Lügati's-Sâmiyye**, Mısır: Matba'tü't-Talebe.
- et-Tanâhî, Mahmûd Muhammed (2002), **fi'l-Lüga ve'l-Edeb**, y.y.: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- Tantâvî, Muhammed Dirâz (1986), **Zâhiratü'l-İştikâk fi'l-Lügati'l-'Arabiyye**, Kahire: Matba'atü 'Âbidîn.
- et-Tehânevî, Muhammed Ali (1996), **Keşşâfü Istilâhati'l-Fünûn ve'l-'Ulûm**, 1. Baskı, Beyrut: Mektebetü Lübnân Nâşrûn.
- Tur, Salîh (2009), "Sâmî Diller Üzerine Bir İnceleme", **Şarkiyat Mecmuası**, 14, 129-164.
- Türkî, Fâyiz Subhî Abdusselâm (2010), **Müsteveyâtü't-Tahlîli'l-Lügavî**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
- 'Ukkâşe, Mahmûd (2006), **'İlmü'l-Lüga**, 1. Baskı, Kahire: Dâru'n-Neşr li'l-Cemâa'.
- URL, "Ahmed Fethî Zağlûl" (t.y.), <https://www.hindawi.org/contributors/40508057/> (6.08.2018).
- URL, "Abdu'l-İlâh Nebhân" (t.y.), <http://www.arabacademy.gov.sy/ar/page16202/> (11.11.2018).
- Velfenson, İsrâîl (1929), **Târîhu'l-Lügati's-Sâmiyye**, 1. Baskı, Mısır: Matba'atü'l-'İtimâd.
- el-Yâzıcî, Nâsîf (t.y.), **el-'Urfü't-Tayyib fi Şerhi Dîvâni Ebi't-Tayyib**, Beyrut: Dâru'l-Erkâm.

- Yûsuf Elyân Serkîs (1928), **Mu‘cemü’l-Matbû‘âti’l-‘Arabiyye ve’l-Mu‘arrabe**, Mısır: Matba‘atü Serkîs.
- Yûsuf Es‘ad Dâğır (1983), **Masâdiru’d-Dirâsâti’l-‘Arabiyye**, Beyrut: el-Mektebetü’ş-Şarkiyye.
- Yüksel, Azmi (1988), “Abdülkâdir el-Mağribî” **Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi içinde**, 1, (241), İstanbul: TDV.
- Yıldız, Musa (2005), “Türkiye ve Sâmi Dilleri”, **Nüsha**, 16, 97-106.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ (1993), **Tâcü’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs**, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Fikr.
- ez-Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım (1986), **Tefsîru’l-Keşşâf**, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘Arabî.
- ez-Zevzenî, Hüseyin b. Ahmed (1992), **Şerhu Mu‘allakâti’s-Seb‘a**, (Thk. Lecinetü’t-Tahkîk fi’d-Dâri’l-‘Âlemî), y.y.; ed-Dâru’l-‘Âlemî.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn (1954), **el-A‘lâm**, 2. Baskı, Kahire: Matba‘atü Kustatus.



## ÖZ GEÇMİŞ

Sabri YILDIRIMER, 26. 03. 1993 yılında İstanbul'un Fatih ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Fatih İlköğretim Okulu'nda tamamladı. Liseyi Açık Öğretim Lisesi İmam Hatib Lisesi'nde okudu ve lise öğrenimi boyunca Fatih Kur'ân Kursu'nda hafızlığını ikmal etti. Hafızlıktan sonra Kur'ân Kursu bünyesinde İslâmî ilimler tahsil etti. 2011 yılında liseyi bitirdikten sonra Açık Öğretim Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde ön lisans eğitimine başladı buradan mezun olduktan sonra lisans eğitimini tamamlamak için İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde eğitim almaya başladı. 2016 yılında İstanbul Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra 2017 senesinde Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Arap dili ve Belagatı alanında Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı ve halen bu görevini sürdürmektedir.